Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Eberlin, A.; med et Kort og talrige Illustrationer.
Titel | Title:	Frederiksberg
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kjøbenhavn : Forlagsbureauet, 1888
Fysiske størrelse | Physical extent:	194, V s. :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

FREDERIKSBERG

AF

A. EBERLIN

MED ET KORT OG TALRIGE ILLUSTRATIONER

FORLAGSBUREAUET I KJØBENHAVN
(O. H. Delbanco. G. E. C. Gad. Jacob Hegel. C. C. Lose)

FR. BAGGES BOGTRYKKERI

1888

DEN DANSKE

KONEBAADS-EXPEDITION

TIL

GRØNLANDS ØSTKYST.

Populairt beskreven

af

G. Holm og **V. Garde.**

Capitain i Marinen. Pr. Lieutenant i Marinen.

Med Kaart, 8 Tontryk og 39 i Teksten trykte Afbildninger.

Pris 7 Kr. 20 Øre, indb. 9 Kr. 20 Øre.

Af Pressens Anmeldelser af dette Værk anføres:

(Morgenbladet, Christiania.) „— Det er ukjendte Lande, som denne Expedition bereiste, og som bekjendt lykkedes det Kaptain Holm at opdage en Eskimostamme ved Angmagsalik, der tidligere aldrig havde seet Europæere. Med forholdsvis smaa Midler er det lykkes denne danske Expedition at udrette særdeles meget, og *den kan i denne Henseende staa som et Mønster for andre Opdagelsesrejsende.* Expeditionens store paatagelige Resultat er det, at alle Theorier om den gamle Østkysts Henlæggelse til Østgrønland for stedse maa opgives."

(Lolland-Falsters Stiftstidende.) „— De Skildringer vi faa af Livet blandt Østkystens Hedninger *ere overordentlig interessante* og have for største Delen Nyhedens hele Interesse; vi fremhæve saaledes Beskrivelsen af deres ægteskabelige Forhold, hvor Flerkoneri betragtes som Regel, Skildringen af Menneskeæderiet, som under visse Forhold finder Sted, dog mest paa Grund af Hungersnøden, der med uhyggelig Regelmæssighed indtræffer næsten hver Vinter. Ikke mindre interessant er det at læse om den danske Expeditions Liv blandt disse Naturbørn, Skildringen af Angekokkernes Kunststykker osv., osv. Talrige ypperlig udførte Illustrationer, navnlig efter Fotografier, bidrage Deres til at forhøje Anskueligheden. *Bogen er et af de mest fremragende Værker af sin Art, der nogensinde er fremkommen paa Dansk.*"

For at lette Anskaffelsen tilbydes ovenstaaende Værk i Hefter med Leveringstid efter nærmere Aftale med vedkommende Boghandel.

Forlagsbureauet i Kjøbenhavn.

(O. H. Delbanco. G. E. C. Gad. J. Hegel. C. C. Lose.)

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

FREDERIKSBERG

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

FREDERIKSBERG

AF

A. EBERLIN

MED ET KORT OG TALRIGE ILLUSTRATIONER

FORLAGSBUREAUET I KJØBENHAVN
(O H. DELBANCO G. E. C. GAD JACOB HEGEL C. C. LOSE)

FR. BAGGES BOGTRYKKERI

1888

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

De to første Afsnit af nærværende Skrift: Frederiksbergs ældste Historie og Frederiksberg i forrige Aarhundrede have henholdsvis i 1882 og i 1884 været optagne i „Nationaltidende“.

Under Udarbeidelsen har Forfatteren i 1883 erholdt en Understøttelse til Skriftets Fuldførelse af den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

INDHOLD.

Frederiksbergs ældste Historie. (Pag. 1.)

Oprindelsen til Frederiksberg. Ladegaardsmarken overdrages til 20 Amagere. Anlæggelsen af Ny Hollænderby. Prinsessegaarden. Forholdene i Ny Hollænderby. Prinsens Gaard. Forskjønnelse af Gaarden, og Fester paa samme. Ladegaarden. Ny Hollænderby's Tilbagegang. Jorderne fratages Ny Hollænderne. Jorder udenfor Byen. Opførelsen af Frederiksberg Slot. De ældste Beskrivelser af Slottet. Ordning af Forholdene i Ny Hollænderby. Forandring i Byens kirkelige og retslige Forhold.

Frederiksberg i forrige Aarhundrede. (Pag. 31.)

Frederiksberg Slot som Residens. Frederik den Fjerde og Anna Sophie Reventlow. Vinterresidens for Christian den Sjette. Livet ved hans Hof. Tegninger og Beskrivelser fra den Tid. Frederiksberg Have. Frederiksberg By. Frederiksberg faar ny Kirke og egen Præst. Ladegaarden og Vodrofsgaard. Frederik den Femte. Christian den Syvende og Caroline Mathilde. Den Struenseeske Tid. Frederiksberg By. Anlæg af Roskilde Landevei. Frederiksberg Allee.

Frederiksberg i Frederik den Sjettes Tid. (Pag. 81.)

Frederik den Sjette som Kronprins. Hans Giftermaal. Den franske Revolutions Tid. Christian den Syvende og den øvrige Kongefamilie. Omdannelse af Søndermarken og Frederiksberg Have. Frederiksberg i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Rahbek. Oehlenschläger. Det engelske Overfald i 1807. Efter Bombardementet. Christian den Syvende

dør. Krigsaarene indtil 1814. Frederiksbergdigtet af Oehlenschläger. Slottet, Haven og Søndermarken. Frederik den Sjette og den øvrige Kongefamilie. Begeistring for Kongehuset. Prinsesse Carolines Formæling. Frederiksberg By. Avlsgaarde og Lyststeder. Udflugter fra Kjøbenhavn til Frederiksberg. Frederik den Sjettes sidste Regeringsaar. Enkedronning Marie Sophie Frederikke.

Frederiksberg siden Midten af dette Aarhundrede. (Pag. 149).

Opførelsen af Villaer og Etablering af Omnibusser. Oehlenschlägers sidste Leveaar. Anlæggelse af Villakvarteret og af Schønbergskvarteret. Alhambra. Frederiksberg faar sin kommunale Forfatning. Ny Skole og Fattighus. Kjøbenhavns Sporvei. Gjennemførelsen af Ørstedsvei. Andersens Vandværk. Bebyggelsen i de senere Aar. Frederiksberg Kirke og Kirkegaard. Slottet, Haven og Søndermarken. Frederiksberg By. Frederiksberg Allee. Gamle Kongevei. Tilstrømning om Søndagene. Forlystelsessteder.

Præster og Birkedommere paa Frederiksberg. Sognets Areal og Grænser. Thingsted. Kommunalbestyrelse. Politi. Hospital. Valgkreds.

FREDERIKSBERGS ÆLDSTE HISTORIE.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Frederiksberg, der hører under Sokkelund Herred i Kjøbenhavns Amt, har ikke nogen meget gammel Fortid. Medens Kjøbenhavns Historie allerede begynder i det tolvte Aarhundrede og Valby og Vigerslev ogsaa omtales paa den Tid[1]), og medens Nabosognet mod Vest endnu i vore Dage har bevaret et Navn, „Slotsherrens Bro“, som man har villet hidlede fra Torben Oxe, og som i alt Fald minder om, at Islemark med sin daværende Vildtbane og sine Enge i ældre Tider har hørt til Kjøbenhavns Slot, kan Frederiksbergs første Oprindelse ikke sættes tidligere end til Midten af det syttende Aarhundrede og Navnet Frederiksberg er endog yngre og skriver sig først fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Paa det Sted, hvor den egenlige Frederiksberg By (Alleegade osv.) nu ligger, halvanden Fjerdingvei udenfor Vesterport, laa tidligere en Landsby, der kaldtes Solbjerg, men den var nedlagt i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede og dens Jorder lagte ind under en til Kjøbenhavns Slot hørende Ladegaard, der laa der, hvor Kjøbenhavns Ladegaard nu ligger[2]). Det Areal, som Frederiksberg Sogn nu indtager, var i Midten af det syttende Aarhundrede Marker, som hørte til den nævnte Ladegaard, og af Bygninger vides der paa hele dette Areal ikke at have ligget andre end Ladegaarden i den østlige Udkant af Sognet og Kalthuset, det nuværende Grøndal i Sognets

nordvestlige Udkant. I Kaltkuset, der havde faaet sit Navn efter dets daværende Eier, kongelig Tøimester Peder Kalthof, boede en Mand, der havde Løn fra Kjøbenhavns Slot, og som synes at have havt Tilsyn med Ladegaardsaaen[3]). I Nærheden af Ladegaarden ved nuværende Vodrofsvei havde der tidligere ligget et Hospital for Spedalske, St. Jørgens Hus kaldet, der imidlertid allerede paa den Tid, hvorom her er Tale, var nedbrudt[4]); men uagtet det saaledes er over 200 Aar siden, at det existerede, har Mindet om dette Hus og det til samme hørende Kapel holdt sig til Nutiden. Endnu for en Snes Aar siden laa der paa Gamle Kongevei lige overfor Bagerstræde et lille gammelt Beværtningssted, der i daglig Tale kaldtes Kapellet, og Søen langs Vodrofsvei kaldes endnu St. Jørgens Sø. Paa Grund af den næsten fuldstændige Mangel — naar Kjøbenhavn indenfor Voldene undtages — paa Kort over Sjælland fra det syttende Aarhundrede er det vanskeligt nøiagtig at angive, endog hvor Landeveiene eller, som de kaldtes, Kongeveiene have gaaet, men Kongeveien til Roskilde gik den Gang, hvor Gamle Kongevei nu gaar, og videre forbi Damhuset mellem Herstedøster og Herstedvester ad Roskilde til. Ved nuværende Værnedamsvei afsatte den Kongeveien til Kjøge, der synes at have fulgt Grænseskjellet mellem Kjøbenhavns Jorder og Frederiksberg Sogn, og gik ad nuværende Rahbeks Allee til Valby og derfra videre over Hvidovre og Avedøre Mark til Kjøge[5]). Kjøbenhavn havde paa den heromhandlede Tid kun en Befolkning af noget over 25,000 Indbyggere, altsaa det samme Antal Indbyggere, som Aarhus nu har, men paa Stadens Grund uden for Vesterport, hvor der tidligere kun havde ligget nogle Slagterboder ved Trommesalen, havde man kort Tid forinden begyndt at opføre flere Bygninger længere ude og saaledes gjort Begyndelsen til Vesterbro. Veien til Valby kom derfor efterhaanden til at gaa over Vesterbro og blev ogsaa benyttet af

Veifarende til Roskilde, idet der fra Valby gik en Vei i lige Linie til Damhuset. Frederiksberg Allee og den nuværende Roskilde Landevei var den Gang ikke til.

I 1651 blev den første Grund lagt til Frederiksberg, idet Frederik den Tredie overdrog Ladegaardens Marker til 20 hollandske Bønder fra Amager. Omtrent 130 Aar tidligere havde Christian den Anden indkaldt en stor Mængde hollandske Bønder til Amager, hvor de boede i Store Magleby, efter dem kaldet Hollænderbyen, og tildels i Dragør, medens den øvrige Del af Amager, som fra først af ogsaa var overladt dem, efter Christian den Andens Fordrivelse igjen blev beboet af indfødte danske Amagere [6]). I Aarenes Løb havde, som en senere Forfatter udtrykker sig, „Hollænderne saa stærkt formeret sig, at deres Magleby ei var for dem alle tilstrækkelig, hvorudover tyve Hollændere bleve tagne fra Amager og dem givet Gaard og Jorder paa Kjøbenhavns Ladegaards Marker“ [7]). Det kongelige Brev, ved hvilket Ladegaardens Marker bleve dem overdragne, er af Juni 1651 og lyder saaledes: [8])

„Vi Frederik den Tredie osv. gjøre alle vitterligt, at vi allernaadigst have bevilget og forundt saa og hermed bevilge og forunde Didrich Claus Rejer, Jan Cornilssén, Piter Jacobsen, Claus Sibrandsen paa deres Vegne og 16 deres Medconsorters Vegne Ladegaarden, beliggendes herudenfor vor Kjøbstad Kjøbenhavn med efterfølgende Conditioner:

„1. At de maa nyde fornævnte Ladegaards Marker og al dets Tillæg udi Ager og Eng, Vaadt og Tørt, saasom det indhegnet er og forefunden, Søerne og Dammene undtagen, som der paa Marken eller ved førstnævnte Ladegaard findes, hvilke Vi os alle vil have forbeholden, til at bruge og beholde for dem og deres Efterkommere til evindelig Eiendom for Syv Hundrede Rigsdaler aarlig Afgift eller og derfor at levere udi Staden til Vores Hofholdning hvis

Varer, som hos dennem kan tilveiebringes for efterskrevne Pris, nemlig 1 Kalv, som er en Maaned gammel, 4 Rdl., 1 Lam for 1 Rdl., 1 Pund fersk Smør for otte Skilling, 1 Pot Sødmælk for 1 Skilling, 2 Potter Surmælk for 1 Skilling. Herforuden skal de eller deres Efterkommere levere til Vor Befalingsmand paa Vort Slot Kjøbenhavn og hans Efterkommere, hvis hans Formand tilforn af fornævnte Ladegaard til deres Husholdning bekommet har, som er ugenlig 4 Pund Smør, 16 Potter Surmælk, 12 Potter Sødmælk.

„2. Skal de være forpligtede at opbygge en By paa 20 Gaarde paa samme Ladegaards Mark, hvor dennem Plads dertil udvises eller dennem forløves Pladser dertil at opsøge, hvorimod dennem og deres Efterkommere skal være tilladt at nyde der de Privilegier, som de og deres Forfædre udi den hollandske By paa Amager nydt og havt haver. Ei heller skal dem nogen anden Tynge eller Besværing paalægges med Tiende at udgive af deres Korn eller Qvæg, enten til Bisp, Præst eller Degn, dog skal de tiltengt og forbunden være om Sommeren, naar Behof gjøres, at græsse hvis Øxen og Lam, som til vor Hofholdnings Fornødenhed indkjøbes og efterhaanden slagtes skal, paa 8 eller 14 Dages Tid, dog at vor Kjøkkenskriver bestiller, lønner og betaler dennem, som fornævnte Qvæg des imidlertid vogte og iagttage. Herforuden skal de om Vinteren paa Foring iligemaade holde Øxne, Faar og Lam, som til Hofholdningen bestilles, og saa skal med Betalingen derfor forholdes ligesom i Peder Svenskes Tid, som fornævnte Ladegaard næst for dennem i Forpagtning havt haver, og efter den med ham oprettede Forpagtnings Contracts videre Indhold sket er, dog ville Vi naadigst med Tallet paa fornævnte Øxen, Faar og Lam, det Lideligste muligt er og være kan, Alting moderere lade.

„3. Ville Vi naadigst bevilge dennem at bruge de store

Huse der paa Ladegaarden, indtil Vi dennem selv behøvendes vorder, men de smaa Huse der sammesteds maa dennem forundes, naar de nedbrydes til Hjælp at bygge med.

„4. Hvad Kirken sig belanger, som de der begjære at have*) bygt, da ville Vi dem til dens Bygning efter Tidernes og Midlernes Beskaffenhed, eftersom Vi naadigst for got eragter, til Hjælp at komme, men Broer, Bomme og Gjerder skal de, saavidt fornævnte Ladegaards Marker strække og fornødent gjøres, paa egen Bekostning selv forfærdige lade og ved Magt holde.

„5. Skal de og deres Efterkommere være forskaanede for al Hoveri og Reiser at gjøre, undtagen naar Vore Fadebure flyttes.

„Forbydende alle og enhver dennem herimod eftersom forskrevet staar at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre under Vor Hyldest og Naade."

I Overensstemmelse med § 2 i det kongelige Brev blev der derefter opført 20 Gaarde paa det Sted, hvor nu Alleegade ligger, 10 Gaarde paa hver Side af Gaden, og der blev tillige i Nærheden af Byen bygget en Kirke og ved den ansat en Præst, der boede i Byen[9]). Men faa Aar efter under Kjøbenhavns Beleiring blev saavel Byen, der almindeligen kaldtes Ny Hollænderby, som Kirken i November 1658 afbrændt af de Svenske[10]). Efter Krigens Slutning bleve Byen og Kirken paany opførte. Den hidtilværende Præst, der ligesom Præsten i Hollænderbyen paa Amager prædikede paa Plattysk, var imidlertid bleven ansat som tysk Kapellan ved Frelsers Kirke paa Kristianshavn, og i en længere Aarrække vedblev derefter Kapellanen ved Frelsers Kirke tillige at være Præst i Ny Hollænderby[11]).

I Amtsregnskabet for 1662 opføres første Gang Afgiften

---

*) ɔ: at faa.

af Ny Hollænderby med 700 Rdl. aarlig, men det bemærkes, at deraf er intet paa Amtstuen leveret, idet Kongen selv ved sin Kammertjener Jakob Petersen opkræver Afgiften. I det næste Aars Regnskab for 1663 omtales, at der i Afgiften, 700 Rdl., afgaar 17½ Rdl. for den Gaard, Prinsesserne have og selv lade bruge, og i et af de nærmeste paafølgende Regnskaber omtales, at Resten af Afgiften af Ny Hollænderby, 682½ Rdl., haver Hs. Majestæt naadigst deputeret Prinsesserne og af deres Fuldmægtig indfordres.

De Prinsesser, der saaledes vare blevne Eierinder af en af Gaardene i Ny Hollænderby, vare Frederik den Tredies fire Døtre, der den Gang vare i en Alder af mellem 16 og 7 Aar, og af hvilke de to ældste faa Aar efter og de to yngste senere bleve gifte, alle 4 med udenlandske Fyrster. Det følger allerede heraf, at Gaarden ikke har været skænket dem til Beboelse, og der er heller ingen Oplysninger om, at de have boet der, men det har været et Sted, som de en Gang imellem besøgte for deres Fornøielse, og hvor de havde Haveanlæg, Kaniner og Fugle. Da der af Gaarden kun svaredes Halvdelen af den Afgift af 35 Rdl., som enhver af de 20 Gaarde svarede, har det kun været en saakaldet Halvgaard, der formodenlig først er bleven bebygget samtidigt med at den kom i Prinsessernes Eie, idet Bondebygningerne ere blevne ved den anden Del af den oprindelige Gaard. Det ses ogsaa af en kongelig Ordre af 1663, at dette Aars Afgift af Ny Hollænderby skulde „emploveres til Prinsessernes Bygning“, lige som en anden kongelig Ordre fra samme Aar paalægger Bønderne i Frederiksborg Amt at age hver et Læs Tækkehalm til Gaarden. I Slutningen af Frederik den Tredies og Begyndelsen af Christian den Femtes Tid blev Gaarden benyttet som Modtagelseslocale for Hoffets Gjæster, inden de førtes ind i Kjøbenhavn. Det berettes saaledes i Juli 1668, at „iforgaars

„mod Aften toge Dronningen og Hans Kongelige Høihed med „begge Prinsesserne ud til Lille-Amager, hvor de modtoge „Hertugen af Gottorp og hans Gemalinde. Fra Voldene af- „fyredes 9 Kanonskud. Den Aften gaves der en Collation „og begge høie Familier, den Kongelige og den Fyrste- „lige, diverterede sig til Natten og kom derpaa i Stilhed ind „i Staden kun ledsagede af Hoffets Folk og Gardecompagniet.“

I September 1669 blev en Person, der udgav sig for tyrkisk Prins, men senere viste sig at være en Bedrager, indhentet fra Ny-Amager i Kongens Carosse, med 6 Heste og ført til Audiens hos Kongen og i 1672 omtaler den franske Prinsesse de la Trémouille i sine Memoirer, hvorledes hun og hendes Moder paa deres Reise til Hoffet i Kjøbenhavn bleve modtagne paa „Princessenhoff“, hvor en Geheimeraad komplimenterede dem paa Deres Majestæters Vegne[12]). Den omtalte Gaard synes forøvrigt ikke at have været nogen storartet Bygning. Paa et Kort fra den Tid kaldes den simpelthen Kaningaarden, og i Peder Resens haandskrevne og paa Latin affattede *Atlas Danicus* paa det store kongelige Bibliothek omtales den kun i nogle faa Linier, der i Oversættelse lyde saaledes: „Lidt længere borte fra Kjøbenhavn ligger et den kongelige Familie tilhørende Landsted*), Prinsesse-Gaarden. Her findes et Fuglehus, i hvilket der holdes Fugle af næsten enhver Art, endvidere en Kaningaard og andre til Fornøielse tjenende Ting.“

Beboerne af Ny Hollænderby, der i Løbet af 10 Aar tvende Gange havde maattet opbygge baade deres Gaarde og Kirken, havde derved tilsat, hvad de eiede, og da der endvidere i 1665 indtraadte Misvækst, bleve de saa forarmede, at de allerede i 1669 stod tilbage med 3 Aars Afgift og bleve indstævnede for Retten, hvor de imidlertid „bleve frikjendte for to Aars Afgift, men skulde betale det

---

*) *Villa principum.*

tredie Aars Afgift.“ De vedblev ogsaa under Christian den Femte, af hvem deres Privilegier af 1651 bleve konfirmerede i Oktober 1670, at staa tilbage med Afgiften og indgav derfor 1674 et Andragende om i Stedet for den aarlige Afgift af 700 Rdl. at maatte yde Landgilde i Korn eller at faa Afslag i Afgiften. I de derom afgivne Erklæringer blev det fremhævet, at deres slette Tilstand tildels var foraarsaget ved deres egen „Nachlassighed“, og ved at de, Øvrigheden uadspurgt, havde solgt og pantsat nogle af deres Jorder til Bryggere og Bagere i Kjøbenhavn. Deres Andragende blev da kun for saa vidt bevilget, som Kongen i de paafølgende tre Aar eftergav enhver af Gaardene 5 Rdl. i Afgift[13]).

Foruden at en Del af Byens Jorder vare solgte til Udenbys, fandt lignende Salg ogsaa Sted i de paafølgende Aar. En af Datidens berømteste Mænd, Admiral Niels Juel, der fra 1672 nævnes som Eier af Kalthuset[14]), eiede nogle Jorder, som allerede i 1662 vare solgte fra Ny Hollænderby, og hans Broder Baron Jens Juel eiede 1½ Gaard i selve Byen, som han havde tilkjøbt sig, og af hvilke han senere ved kongelig Resolution blev benaadet med Frihed for at svare Afgift, 52½ Rdl. aarlig[15]). I 1673 blev der givet Assessor Abraham Wüst kongelig Tilladelse til Oprettelse af et Teglværk[16]), og han anlagde derefter et saadant i Nærheden af Ny Hollænderby paa det Sted i nuværende Smallegade, der endun kaldes Teglgaarden. Omtrent samtidig blev der bygget en kongelig Jægergaard eller Falkonergaard nærved Ladegaardsaaen[17]). Men med Undtagelse af de enkelte Udenbys, der vare blevne Eiere af Gaarde, og som dog næppe selv have boet der, men kun holdt Folk til at drive Jorderne, vedblev Byen at være en lille hollandsk Koloni med dennes Sæder og Skikke lige som den større Koloni paa Amager, hvorfra den var udgaaet. I Kirken blev der prædiket paa Plattysk, og Byen havde sin egen Rettergang, idet en af Gaardmændene fungerede som „Skout“ eller „Schultis“, der

i Forening med sine Bisiddere, de saakaldte „Scepens“, pleiede Retten. Hele det nuværende Frederiksberg Sogn kaldtes i daglig Tale Ny Amager, og i Amtsregnskaberne førtes Ny Hollænderby under Amager, undertiden midt imellem Dragør og Taarnby[18]). I hvilken Grad det var gaaet over i den almindelige Forestilling, at denne Del af Sjælland var knyttet til Amager, har man et kuriøst Exempel paa. I Thurahs Beskrivelse af Amager, der udkom i 1758, altsaa mange Aar efter, at Ny Hollænderby var bleven til Frederiksberg By, findes et Prospekt over Amager, der er taget fra den østlige Side, saa at man ikke ser Vandet mellem Amager og Sjælland, og her ses i en Linie Dragør, Store Magleby, Taarnby, Kastrup og — Frederiksberg Slot.

Det vedblev imidlertid at gaa tilbage for Beboerne, saa at der klages over, at Byen „Aar efter Aar meget mærkelig haver aftaget“, at Kongen ofte har maattet eftergive Restancer, og at Tid efter anden en af Indbyggerne er bortdød i Armod og en anden har forladt Byen. Det antoges, at den væsentligste Grund hertil var, at de havde frasolgt Gaardene en Del af de Jorder, af hvilke de skulde subsistere, og der blev derfor i 1689 nedsat en kongelig Kommission til Undersøgelse og Paakjendelse af disse Forhold[19]). Foruden de af Bønderne, der havde solgt Jorder, blev ogsaa en Del Kjøbere, deriblandt nogle Folk fra Vesterbro og Valby, nogle Bryggere i Kjøbenhavn osv. indstævnte for Kommissionen, der efter foregaaet Procedure afsagde en Kjendelse som gik ud paa, „at da de Hollænderne givne Privilegier — hvormed menes Christian den Fjerdes Privilegier af 1615 for den gamle Hollænderby — udtrykkelig forbød Salg til andre end Indbyggerne selv, og da en Del Udenbyesfolk havde kjøbt Jorder af Ny Hollænderne uden at erkyndige sig om deres Adkomster, saa bør enhver Gaard i Ny Hollænderby igjen straks ubehindret nyde, hvis Jorder til

Fremmede Tid efter anden kan være bortsolgt og mod Kongelig Allernaadigste Privilegier derfra abalienerede, dog at enhver af Kjøberne for deres Tab bør nyde sin fulde Regres hos Sælgerne og deres Arvinger". Kommissionen undtog dog tvende Salg, deriblandt af den tidligere nævnte 1 1/2 Gaard til Baron Jens Juel, idet disse Salg var stadfæstede ved Skjøder, der vare udstedte af Amtmanden paa Kongens Vegne, og ved en senere kongelig Resolution fik flere af Kjøberne Lov til at beholde Jorderne, „saalænge de dem med fornøden Bygning og behøvende Husholdning til Folk og Kvæg forsyne"[20]).

I 1680 blev den sidste af Frederik den Tredies Døtre gift og forlod Landet, og i Amtsregnskabet for 1682 opføres den tidligere Prinsessegaard som tilhørende Kronprins Frederik, den senere Kong Frederik den Fjerde, der den Gang kun var 11 Aar gammel, og som boende paa Gaarden anføres en Jæger, en Gartner og „Hans Kongelige Høiheds Tømrer". I en ligeledes i 1682 afholdt Forretning til Brug ved den i 1688 indførte Matrikel[21]) hedder det, at Prinsens Gaard er „en Halvgaard uden Skov eller Tørvemose. Mellem Gaarden og det til samme hørende Vænge er en Lysthave, hvori er tvende Fiskeparker med to Vandhuse og en Vandkunst. Sønden for Vænget ved Kongeveien ligger en Kaninhave, og strax derved ligger en ny anlagt Have, som er besat med unge Træer og skal bruges til Fasanhave. Østen for Gaarden ligger en liden Urtehave, saa og en Rendebane og et Kaninbjerg, som er aparte indelukt." Det er efter denne Beskrivelse ikke let at blive klog paa, hvor den omtalte Gaard har ligget, navnlig da den Kongevei, hvorom der tales, synes at maatte være Veien fra nuværende Rahbeks Allee til Valby, og man har ogsaa havt forskjellige Angivelser om Beliggenheden, idet nogle har henlagt Gaarden der, hvor Traktørstedet „Sommerlyst" nu ligger, andre til Høire for Indgangen til Frederiksberg Have ved den nu-

værende Haveinspektørbolig og atter andre — saaledes Olufsen i sine „Collectanea“ af 1829 — helt inde i Frederiksberg Have. Man har imidlertid overseet, at der baade i Thurahs Vitruvius af 1749 og andetsteds haves nøiagtige Angivelser om Prinsens Gaard, der endnu existerede i Midten af forrige Aarhundrede og altsaa ikke — som det ogsaa er blevet angivet — blev nedrevet, dengang Slottet blev opført. I Vitruvius hedder det, at „man kommer til Frederiksberg gjennem en med dobbelte Rader Træer besat yndig Allee, som begynder omtrent en Fjerding Veys udenfor Kjøbenhavn og støder lige an paa den saakaldte Prinsens Gaard, der nu siden den nyere Indretning ligger lige for en af Frederiksbergs Haves Hovedalleer“, og paa en til samme Værk hørende Grundtegning er Gaarden afsat som liggende lige for en af Alleerne og med Hovedbygningen spærrende Indgangen til Haven, saa at man paa den Tid, Tegningen er tagen, maatte gaa udenom Gaarden for at komme ind i Haven. Saavel den nuværende Haveinspektørbolig som det saakaldte Laurierhus lige overfor, i hvilket der nu er indrettet Lokaler til Haveselskabet, ere altsaa Sidebygningerne af den gamle Prinsens Gaard. Hermed stemmer det ogsaa, at man ved en Reparation af Haveinspektørboligen for nogle Aar siden har fundet Levninger af gamle Væggemalerier, ligesom de 3 gamle Træer, der endnu staa lige for Indgangen til Haven og bagved Frederik den Sjettes Statue, høre til Havens allerældste Træer og altsaa rimeligvis ere Rester af den Have, der hørte til Prinsens Gaard, før Slottet blev opført. Veien til Gaarden gik, før Frederiksberg Allee blev anlagt, fra Gamle Kongevei i skraa Retning til den nuværende Runddel, og af denne Vei var der endnu for faa Aar siden Rester af en Allee paa den Mark, hvor Amicis Vei nu er anlagt. Der staar ogsaa endnu et Par Piletræer, som vise, hvor Veien har gaaet. Af Forretningen af 1682 ses det derhos, at Prinsens Guvernør, Geheimeraad Wibe i Ny Hol-

lænderby har eiet en Gaard, der „beboes af hans Folk“. Til denne Gaard, som han dog synes at have solgt faa Aar efter, hørte en Have og deri „en Holm, omgravet med Vandgrave, hvorudi er Fisk“. Som et Kuriosum kan endnu anføres, at i Forretningen omtales „Clammeryes Agerne“ vest for Byen. Hvorfra dette Navn hidrører, vides ikke; Peter Bangs Vei, der ligger vest for Byen, kaldtes, indtil den i 1868 fik sit nuværende Navn, for „Klammeriveien“, hvilket Navn man fortalte hidrørte fra, at Veien var saa smal, at Kuskene, naar 2 Vogne mødtes, kom i Klammeri; men Navnet synes altsaa at have en ganske anden Oprindelse.

Der blev allerede i Kronprins Frederiks tidligste Ungdom anvendt en Del paa hans omtalte Gaard og Haven. Det ses saaledes af et Regnskab fra 1689, altsaa fra hans attende Aar, at af hans aarlige „Deputat“ af 8000 Rdl. var der brugt noget over 2000 Rdl. til Gaarden paa Amager, nemlig til Fugle og Duer samt Arbeidspenge og andet 218 Rdl. 35 Sk.; Urtegaardsmanden til Træer, Frø, Arbeidspenge, hans egen Løns Forbedring, og paa en Dreng 348 Rdl. 68 Sk.; Fasanmesteren til Fasanerne og dem vedkommende 75 Rdl. 23 Sk.; Bygningsmaterialier efter adskillige Kjøbmænds Regninger 823 Rdl.; Haandværksfolks Arbeidsløn 700 Rdl.[22]).

I Begyndelsen af 1692 gjorde Kronprinsen en Udenlandsreise til Italien og Frankrig, der varede i fem Fjerdingaar. Han var den Gang endnu ugift, og han boede efter sin Hjemkomst paa Kjøbenhavns Slot ligesom den øvrige kongelige Familie. Imidlertid vedblev han at udvide og forskjønne Gaarden og Haven paa Ny Amager, men det synes ikke, at han har havt store Midler hertil, i det mindste fortæller Riegels, at Kronprinsen ikke kunde faa Penge til at bygge en taalelig Indkjørsel til Amagergaarden, og af en Resolution fra 1697 ses, at Kongen har paataget sig „Tid efter anden, som Kassen det formaar“, at betale en Gjæld paa 17,000 Rdl., som Kronprinsen havde paadraget sig i

Aarene 1690 til 1696 [23]). Forøvrigt synes det ikke, at Kronprinsens Hofholdning har havt noget tarveligt Præg. Det omtales saaledes, at han holdt Hautbois-Blæsere og smaa udenlandske Drenge, — formodentlig Morer eller lignende — og at han havde 30 Heste paa Stald, af hvilke de 12 et enkelt Aar vare satte ud paa Gaarden paa Ny Amager, da der ikke var Plads til dem i Staldene ved Kjøbenhavns Slot [24]). I April 1695 omtales [25]), at Kronprinsen i Anledning af sin Faders 49-aarige Fødselsdag gav „en prægtig Karussel paa hans Lystgaard paa Amager", men derimod synes det ikke, at han har boet paa Gaarden. Da han i Slutningen af samme Aar holdt Bryllup med Prinsesse Louise af Mecklenborg, førtes hun ved sin Ankomst hertil Landet til Jægersborg, hvorfra Indtoget faa Dage efter fandt Sted over Østerbro og ind ad Nørreport, hvorimod Gaarden paa Ny Amager ikke omtales i det vidtløftige Ceremoniel for Bryllupsfestlighederne. Det ses heller ikke, at Kronprinsen efter sit Giftermaal har boet paa Gaarden, men han holdt paa den en Gartner, en Fasanmester og nogle Tjenestefolk, ialt en halv Snes Personer. I April 1697 gav han paa sin Faders Fødselsdag paa Gaarden en storartet Fest, ved hvilken der spistes „ved et sindrigt Taffel, som var anordnet i Gestalt af begge de Danske Ridderordener. Kongen og Dronningen sade ved sammes Krone, som til den Ende var meget mere ophøiet end det øvrige Taffel. Paa den høire Side var en illumineret Skov af Figentræer, hvorudi der var nogle Sangere klædte som Jægere, og en Devise — forestillende den opgaaende Sol — „Den gaar op med fornyet Glans". Deres kongelige Majestæters Udsigt var igjennem en Allee af Figentræer og Statuer paa en Cascade, som nedstyrtede fra et høit Lysthus, paa venstre Haand musicerede nogle Søguder i en illumineret Grotte" [26]).

Ved Matriklen af 1688 blev Ladegaardsmarken matrikuleret saaledes:

Ny Hollænderby	169	Tdr.	2 Skp.
Teglgaarden	„	—	5 —
Kalthuset.	7	—	6 —
Hans Kongelige Høihed Prins Frederiks Gaard	6	—	7 —
Hans Kongelige Majestæts Falkonergaard	1	—	„ —

Heri var dog ikke medregnet et til omtrent 13 Tdr. 2 Skp. matrikuleret Areal, der den Gang opførtes under Ladegaarden og Falkonergaarden og blev regnet som henhørende til Kjøbenhavn, men 20 Aar senere, efterat Ny Hollænderbys Jorder igjen vare gaaede over til Kongen, bleve henregnede til disse Jorder[27]). Det er forøvrigt med Hensyn baade til det omtalte Areal og til selve Ladegaardens Bygninger vanskeligt at komme til Klarhed om, hvorledes Forholdene have været paa den Tid. Efterat hele Ladegaardsmarken — som det udtrykkelig siges i det kongelige Brev af 1651 — var overdraget Ny Hollænderne og de mindre Bygninger paa Ladegaarden skænkede dem til Nedbrydelse, blev den Rest, der var tilbage af Ladegaardens Bygninger, i 1653 paa 4 Aar overladt nogle bøhmiske Klædemagere til Beboelse[28]). I Svenskekrigen bleve Bygningerne ødelagte, og i 1661 fik den bekjendte Kristopher Gabel Skjøde paa den Grund, som „Vor Ladegaard forhen paastod“[29]). Gaarden maa imidlertid være bleven gjenopført og paany være bleven kongelig Eiendom, thi i 1678 omtales den som beboet, og fra 1682 ses det, at daværende Hof-Kjøkken-Inspektør Edvard Kruse, der døde som General-Told-Inspektør over Konsumptionen i Danmark, har boet der eller i alt Fald havt Tjenestefolk boende der. I 1690 fik han kongelig Bevilling til at nyde og bruge Ladegaarden med tilliggende Jord, Enghave og Fiskevand, fri for al Paalæg, undtagen Kopskatten, i 10 Aar, dog at han paa egen Bekostning skulde holde Ladegaarden vedlige og derefter aflevere

den „uden Prætention for Melioriation“ [30]). Der omtales ogsaa i disse Aar som boende paa Ladegaarden en Mand, som holdt Værtshus der og i „Emmendrup“. Ladegaarden var endnu den Gang omgiven med Vold og Grave. Noget stort Jordtilligende synes der ikke at have hørt til den, i Matrikulen findes den opført under Ny Amager som en Halvgaard. Den vedblev i flere Aar efter denne Tid at være bortforpagtet; i 1707 var den saaledes beboet af og bortforpagtet til Etatsraad Rosenkreutz og samme Aar blev der ved en Forpagtningsauktion over Ladegaardens Huse og Værelser budt 125 Rdl. i aarlig Afgift [31]).

Med selve Ny Hollænderby vedblev det efter Kommissionsdommen i 1689 at gaa stærkt tilbage. I 1693 udstedte Amtsforvalteren et Forbud mod, at nogen, der ikke boer i Ny Hollænderby, maa imod den ergangne Kommissariats-Forretning pløie eller saa, og i 1695 anlagde han en af en Sættedommer behandlet Sag, under hvilken „Skultus“ i Byen blev indstævnt, fordi der resterede over to Trediedele af Afgiften for 1693, og slet intet var betalt for 1694 [32]). I Juni 1697 blev Tilstanden yderligere forværret, da Halvparten af Byen blev lagt øde ved Ildsvaade [33]), hvad der paa den Tid, da der ikke existerede nogen Brandforsikring, var en langt større Ulykke end nu. Ganske kort efter, i Juli samme Aar, lod Kongen Bønderne betyde, at da de ikke havde holdt sig Privilegierne efterrettelige, men sad tilbage med Afgiften og endog havde understaaet sig til at afstaa Jorder til Fremmede, kunde det ikke længere tillades dem at beholde deres Jorder, hvorimod de, hvis de vilde blive boende i deres Huse og ernære sig ved Havedyrkning, skulde faa Jord til en Have og fælles Græsgang til et Par Køer, og skulde der enten paa Gammel Amager eller andet Sted findes ubesatte Gaarde, som de vilde overtage, vilde der blive truffet Foranstaltning til, at dette kunde ske [34]).

Dette Budskab vakte stor Sorg iblandt Ny Hollænderne,

og de indgav baade strax og i det paafølgende Aar gjentagne Gange Andragender om at faa Lov til at beholde Jorderne, saaledes navnlig i Februar 1698 et Andragende, der lød saaledes: „Alle Hans Kongelige Majestæts Arve-Undersaatter glædes imod den deilig tilstundende Vaar, at Haanden kan lægges paa Plougen til Jordens Dyrkelse, vi arme afbrændte og af Sorg og Bedrøvelse halv døde fattige Mennesker maa sukke og sørge, vi ved intet, hvad vi skal tage os til, hvorved vi os, fattige Hustru og smaa Børn, skal ernære. Den forleden Aars Guds Velsignelse af Jorden begynder alt at gaa med, hvor vil det gaa os arme tilstundende Aar. Denne Byes Menighed bestaar henved 300 Mennesker, som samtlig nedkaster os udi allerdybeste Underdanighed for Hans Kongelige Majestæts Fødder, sukkende og raabende enstemmig: Naade! Naade! Naade! Vores allernaadigste Arveherre og Konge, se i Naade til vores Elendighed, at vi maatte beholde de Jorder, vi før have havt, hvorpaa vi fattige Hustruer og smaa Børn kunne opføde og svare Hans Kongelige Majestæt sin Afgift. Hvilket vi næst Guds Hjælp bedre skal tage iagt, end hidtil skeet er. Gud skal være Hans Kongelige Majestæts store Løn, og vi med Liv og Blod er og forbliver Hans Kongelige Majestæts allerunderdanigste Arveundersaatter“ [35]).

I en over disse Andragender af Rentekammeret afgiven Erklæring henvises atter til, at Andragerne have overtraadt Privilegierne, og der tilføies, at de fleste af Indbyggerne ved den stedfundne Ildebrand ere komne i stor Gjæld, saa Betaling efterdags skulde blive misligere, de og ikke uden stor Hjælp og Frihed kunne bygge. Hvis Kongen derimod vil bruge Markerne til Høbjergning, vil der ventelig kunne høstes aarlig 1000 Læs Hø à 9 Mark, altsaa udbringes af Markerne 1500 Rdl. Det bemærkes derhos, at af Gaardene, der hver anslaas til 10 Tdr. Hartkorn eller til en Værdi af 500 Rdl., er $8^1/_2$ Gaard forpantet eller afhændet, men

da Andragerne ikke have været berettigede hertil, vil det bero paa Kongen, om han vil give Kjøberne Erstatning, der da vilde beløbe sig til 4250 Rdl. I Henhold til Rentekammerets Forslag bleve Jorderne derefter undersøgte af en Kommission, i hvis Indberetning det udtales, at Marken fast overalt er god tjenlig Saaland, og ligesom den er god til Kornsæd, saa er ikke mindre at formode, at den overalt kan blive fuldkommen tjenlig til Græs og Eng, saasom Situationen i alle Maader dertil findes at være bekvem. Hvad Kronprinsens Gaard angaar, da har han paavist nogen Jord, som han ønskede lagt til Gaarden, hvilket dog „alene bestod i at faa nogen Regularitet i den anlagde nye Have og var ellers ikke af den Importańce, at det kan konsidereres til nogen synderlig Afgang“ [36]). Straks efter Indgivelsen af Kommissionsforretningen blev der i April 1698 afgivet en kongelig Resolution, hvorefter de til Ny Hollænderby hørende Jorder næste Aar skulde udlægges til Høbjergning, og Indbyggerne kunde opsøge sig andre Steder, hvor de kunde forflytte, som dem efter Ansøgning skal vorde anvist. Skulde nogen ville blive ved Stedet og ernære sig ved en Have, maa Pladsen dertil udvises dem. For det løbende Aar fik de Tilladelse til mod en billig Afgift, at dyrke Halvdelen af Jorderne. Ny Hollænderne, af hvilke en Del bestemte sig til at fraflytte Byen, erholdt senere paa indgiven Ansøgning og — som det i Resolutionen hedder — af Hensyn til den Skade, de have lidt ved Ildebranden og den „Indbildnings Rettighed, de formene sig at have til de Kongelige Ladegaardsmarker“, Eftergivelse af samtlige Restancer, ialt omtrent 1800 Rdl., og Tilsagn om, at der til hver Helgaard skulde blive udvist til Bygge- og Haveplads omtrent 200 Alen i Længden og 60 Alen i Breden. Disse Pladser maatte de nyde og beholde til Arv og Eiendom og have 6 Aars Frihed for Afgift, selv om Pladserne solgtes til Frem-

mede, men efter de 6 Aars Forløb skulde der betales 6 Rdl. aarlig af hver Helgaards Plads[37]).

Grunden til, at Jorderne bleve fratagne Ny Hollænderne, kan altsaa næppe, som man oftere har villet gjøre, søges i den vistnok da allerede paatænkte og i 1699 paabegyndte Opførelse af Frederiksberg Slot, thi Jorderne bleve ikke henlagte til Brug for Frederiksberg Slot, men til de kongelige Stalde ved Kjøbenhavns Slot, og af Taxationskommissionens Forretning fremgaar, at det kun var et ubetydeligt Areal, der blev indtaget til Udvidelse af Kronprinsens Have. Grunden til Regeringens Fremgangsmaade synes at maatte søges i, at man var bleven ked af, at der næsten ingen Afgift blev svaret af Jorderne, og tillige var bleven fortrydelig paa Ny Hollænderne, fordi de vare vedblevne at sælge eller pantsætte Jorderne. Hvorvidt derimod den Fremfærd, der blev vist mod Bønderne, var forsvarlig, er et andet Spørgsmaal. I de paaberaabte Privilegier af 1615 for Hollænderne paa Gammel-Amager var der vel efter deres egen Begjæring indført en Bestemmelse om, at deres Jorder kun maatte sælges mellem dem selv indbyrdes, men der stod intet om, at de skulde miste Jorderne, hvis de overtraadte denne Bestemmelse, og i den ovennævnte Kommissionsdom af 1689, der netop handler om saadanne Overtrædelser, findes der heller ingen Antydning om, at dette kunde blive Følgen. Da dernæst de for Ny Hollænderne i 1651 givne Privilegier havde overdraget dem Jorderne til at bruge og beholde for dem og deres Efterkommere til evindelig Eiendom og kun havde omtalt de ældre Bestemmelser, der vare givne for Gammel-Amager, som Privilegier, hvilke det skulde være tilladt at „nyde“ paa Ny Amager, synes det at være en besynderlig Haardhed, at man endog uden forudgaaende Dom har frataget dem Jorderne. Forøvrigt var noget lignende hændet tidligere i Forhold, der vedrørte Hollænderne, men rigtignok 170 Aar i Forveien,

og det endog to Gange, den ene Gang til deres Gavn, den anden Gang til deres Skade. Da nemlig Christian den Anden havde indkaldt Hollænderne til Amager, tog han Gaardene fra de danske Bønder, der hidtil havde havt dem i Fæste, og gav dem til Hollænderne, men da Kongen faa Aar efter blev fordreven, bleve Gaardene — med Undtagelse af dem i Store Magleby — igjen tagne fra Hollænderne og givne tilbage til de tidligere Fæstere.

Det synes, som om den mod Ny Hollænderne udviste Fremfærd har vakt nogen Opsigt i Kjøbenhavn. Den daværende svenske Gesandt i Kjøbenhavn Anders Leijonklo skriver saaledes i en Indberetning af August 1697 til sin Regering:[38])

„Så har Hans Maj't och giort den förordning nu at all den åker och jord, som bönderne uppå lilla Amaker härtills genom en serdeles benådning af Konung Fredric den tredje förlänte hafwa warit, skola indragas och till gräswall läggas för Konungens lif Garde til Häst behof, hwilket och uti Konung Christian den Fjerdes tid skall wara skedt, men af Konung Fredric sedan blifwit förändrat, och hafwa bönderne redan fått befallning at när de nu inbergat hafwa säden deras, som paa jorden står, skola de sig icke understå at bruka åkern mera at så, men hwart bönderne, hwilkas hus för kort sedan genom wådeld afbrände blefwe, flytta och deres hemvist taga skola höres än icke af. En stor del af Borgerskabet här i staden komma mycket till att lida genom denne disposition och förordning, som Konungen giort har, i ty att de så obetänkte hafwa warit och köpt af bönderne åker, icke annat troendes, än att jorden har kommit bönderne till, och att de mackt hade den att forsälja som sin egendom och den de ewerdelig, barn efter barn besitta kunde, men nu sedan Konungen tager jorden igen, så töras de icke engång tala derom eller låta sig märka

att de uti en sådan handel sig inlåtit hafwa, utan måste tåla den skada de taga, warandes åtskillige af dem, som til Tre à Fyra Tusende Rdl. derigjenom komma till korta, och äre bönderne så oförmögne, att de icke sin regress till dem taga kunna."

Medens samtlig de til Ny Hollænderby hørende Jorder, baade de, der eiedes af Hollænderne, og de, der vare solgte til andre, bleve indtagne til Højbjerning for Kjøbenhavns Slot, beholdt saavel Kalthuset som Wüsts Teglværk de dem tillagte Jorder. Den daværende Eier af Kalthuset, Kommerceraad Peter Kloumann gjorde ved denne Leilighed et større Mageskifte med Kongen, saaledes at Kalthusets Jorder bleve mere samlede end tidligere. Ogsaa en anden Eiendom udenfor selve Hollænderbyen blev undtaget fra Resolutionen af 1698, idet Raadmand og Brygger i Kjøbenhavn Lars Nielsen Fog fik Tilladelse til at beholde et, som det synes temmelig stort Areal, der laa omtrent der, hvor Schønbergsgade nu gaar, og som i en lang Aarrække havde været ude af Hollændernes Besiddelse [39]). Paa denne Tid var det ogsaa, at der til Sognet blev knyttet et Navn, som har holdt sig til vore Dage, idet Regimentskvartermester Georg Julius Vodrof i Mai 1699 efter Ansøgning fik et kongeligt Benaadnings- og Frihedsbrev, ved hvilket der blev skænket ham et Areal paa ca. 110,000 Kvadratalen langs med St. Jørgens Sø og hen til Gamle Kongevei for derpaa at opføre en Veirmølle til at valke al Slags fint Klæde m. m. [40])

Samme Aar, i Marts 1699, paabegyndte Kronprinsen Opførelsen af et Slot paa Valby Bakke. Denne Bakke, der blev kaldet saaledes, uagtet den henhørte til Ladegaardsmarken og ikke til Valby, havde allerede tidligere spillet en Rolle som et Mærkepunkt paa Veien til Kjøbenhavn. Ved Christian den Fjerdes Bryllup i 1596 blev der saaledes, da Kongen førte de indbudne fremmede Fyrster, som han var

reden i Møde, ind til Kjøbenhavn, paa Valby Bakke afbrændt et storartet Fyrværkeri, og i 1663 ved Prinsesse Anna Sofies Forlovelse med Kurprinsen af Sachsen bleve Kurprinsen og hans Moder baade modtagne af Kronprinsen ved Valby Bakke og paa Hjemrejsen efter Festlighederne fulgte dertil af Kongen og Dronningen og den øvrige kongelige Familie.

Kun faa Maaneder, efter at Opførelsen af Slottet var paabegyndt, døde Christian den Femte, og Kronprinsen fortsatte som Kong Frederik den Fjerde det paabegyndte Værk. Det var kun Midtdelen af Hovedbygningen ud imod Haven, altsaa en mindre Del af det nuværende Slot, der først blev opført, og det synes, som om det oprindelig har været Planen, at Slottet ikke skulde være større, men nogle Aar derefter bleve de to store Fløie, der nu springe frem paa Siderne, tilbyggede. Hele den øvrige, en Etage lavere Del af Slottet, er derimod først opført 30 Aar senere i Christian den Sjettes Tid.

Det maa anses for sikkert, at det er Frederik den Fjerde selv, der har givet Ideen til Slottets Bygningsmaade og havt en væsenlig Del i Udarbeidelsen af Planen, og det berettes ogsaa om ham, at han, hvis Opdragelse forøvrigt havde været meget forsømt, paa sin italienske Reise havde lagt sig med Iver efter Arkitektur og erhvervet Indsigt og Dygtighed deri [41]). Kongen førte ogsaa selv Overtilsynet med Opførelsen, der ikke var givet i Entreprise, men forestodes af Overbygningsinspektør Platen; Murarbeidet blev udført af Ernst Brandenburger.

Slottet blev bygget i italiensk Stil, og efter et almindeligt Sagn skal Frederik den Fjerde, der hele sit Liv igjennem var en stor Tilbeder af det smukke Kjøn, have opført Slottet under Indtrykket af Erindringen om en italiensk Skjønhed, Grevinde Velo, som han havde truffet paa sin Reise. Den Angivelse, som man oftere finder, at Slottet skulde være en Kopi af et Slot i Frascati, er næppe rigtig, da der ikke

i Frascati synes at have været noget Slot, som kunde ligne Frederiksberg Slot. De til Slottets Opførelse benyttede Planer og Tegninger haves ikke, hvorimod Regnskaberne over Omkostningerne ved Opførelsen ere bevarede [42]). Efter disse har Opførelsen af „Huset Frederiksberg", som det kaldes i Regnskaberne, indtil Sommeren 1703 kostet omtrent 55,000 Rd., men det bemærkes, at det meste „Haandarbeide" er udført af militært Mandskab. I det angivne Beløb er indbefattet omtrent 12,000 Rd. for Møbler osv., og det synes i det Hele, som om Slottets Opførelse efter den oprindelige Plan den Gang var færdigt. Samtidig med Slottet blev Frederiksberg Allee anlagt og ligeledes Frederiksberg Have og Søndermarken, der begge synes allerede den Gang, at have faaet den samme betydelige Udstrækning, som de endnu have. De vare begge anlagte i Datidens stive franske Stil med lange snorlige Alleer og udstyrede med Springvand, Menageri osv.

Frederik den Fjerde havde Ære af sit nyopførte Slot, der efter alle Udtalelser fra forrige Aarhundrede at dømme synes lige fra Begyndelsen af ved den sjældne Forening af Skjønhed i Natur og Kunst og ved sine deilige Udsigter at have vundet det almindelige Bifald, som det i de siden forløbne 180 Aar har bevaret, men det er dog kun tarvelige Oplysninger, man har fra Slottets første Tid, ligesom man fra de første 20—30 Aar hverken har nogen Tegning eller Plan enten over Slottet eller over Haverne. Den første Beretning man har, er fra 1702, altsaa før Slottet var helt færdigt. Den indeholdes i et senere trykt Brev fra en engelsk Attaché og lyder saaledes: [43])

„Hoffet er idag taget til Frederiksborg, og Kongen havde imorges begivet sig til sit nye Hus, kaldet Amager, som er beliggende paa en Høi en Fjerdingvei fra Kjøbenhavn paa Veien til Roskilde. Dette Hus kaldes Ny Amager; det er

endnu ikke færdigt, og det har intet ualmindeligt af et kongeligt Hus at være, men det vilde være meget smukt for en Privatmand. Haverne ville blive meget smukke og af stor Udstrækning lige saa vel som Plantningerne, der endnu ere ganske unge, saa at det vil vare flere Aar, inden de give Skygge. Det som gjør dette Hus saa behageligt, er den friske Luft og Udsigten, som er meget smuk, men det vil kun være beboeligt om Sommeren i den smukke Aarstid. I en af Udkanterne i Haverne er der anlagt en lille Ø, omgiven af Vand, hvor der er et Kaninbjerg, som er fuldt af Kaniner af alle Farver. Et andet Sted er der et meget net Fasaneri, fuldt af Fasaner, deriblandt nogle meget smukke, som Hertugen af Celle har foræret Kongen. Dette Fasaneri er delt i 6 Afdelinger og i Midten er der en lille Høi, hvorfra man kan tælle henved 25 Landsbyer eller Kirkebyer, hver med 15—20 Huse. Man har tillige fra dette Sted en vid Udsigt over Kjøbenhavn, Østersøen og den svenske Kyst."

Ogsaa en anden Beskrivelse af Slottet er fra dets allerførste Tid, idet en Bendix Diderichsön — muligen den samme, som Aaret efter fik et Præstekald i Jylland — i 1705 paa Frederik den Fjerdes Fødselsdag udgav et Digt paa omtrent 1000 Vers om „det kostelige og Kongelige Slot Friederichs-Berg". Dette Digt, der er fuldt af den vamleste Smiger og helt igjennem vrøvlagtigt, har væsenligst Interesse som et Vidnesbyrd om, hvad Datidens Poeter kunde byde Publikum. Som en Prøve hidsættes følgende Tiltale til Valby:

Løft op dit Hoved du Lavbened Bonde-Flecke!
Du uanseelige med Lædde og med Hecke
Indhægnet lumpen Torp, du side Jord-Pallatz
Som ligger nedre paa den sumptzig Leer-Moratz
Du lille kroget Krygl, du raget Skaldepande
Du Drucken-Bolt udaf de blege Leer-Grav-Vande
Du Muldvarp-Syster, som i Jorden altid smøl
Og bader dig udi din Mydding-Pyt og Pøl

Løft op dit Hoved mood det Sted, hvor Natten føder
Den heele Verdens Lius og Morgenrøden møder
Med idel Ild og Guld, stryg Dynden af din Kind
Og siig hvor tændis da i dig hver Sands og Sind
See hvor da Fridrichsberg dig strax i Øine pruncker
Og skyder paa dig ned Guldstraalers Stjernefunker osv.

Om Haven hedder det:

Her kunde stillis frem alt hvad Naturen eyer
Og mere snart end hvad Fornuften overveyer
I sit gemene Brug, her kunde viises det
Som nep et Sted i ål Europa før er seet
Her kunde Blomster sees i Haabe-Tal og Mængde
Med all Naturens Kunst ivæved og isprængde
At yttre sig hos os i lige Skick og Art
Som i sit Fædre-Land, een Verdens anden Part.
Her kunde visis Træer, hvis Sommer-Floor og Blade
Den snerpe-Vinters Kuld og Tvang kand aldrig skade
Men de staaer grønne, naar i Næven tudis maa
Og mangen frossen-Pind Skind-Peltzen har oppaa.
Her kunde sees de Diur, hvis Grumhed ellers fnyser
Og som en Bussemand hver Sjæl i Livet kyser
At have tæmt sig selv og sin Natur lagt af
Og drivis af een Dreng med Hyrde-Stock og Staf osv.

Om Slottets indre Udsmykning og Udstyring har man ligeledes fra denne første Tid kun ganske enkelte Notitser og maa derfor nøjes med Bendix Diderichsöns Digt, der i høie Toner priser Slottets Indre:

Gack saa kun dristig ind og bed at man oplucker
Dig hvert Gemack, som du i Knæ dig for nedbucker
Og bliv ey Sandse-Løs og icke Sinde-Lam
Naar du faar Øiet paa den Demant-Perle-Kram
— — — — — — — — — — — — — — — — —
See hvor her Væggene Historier fremstiller
Og viser dig saa net at nep du dennem skiller
Fra de Persohner, som endnu sin Aande-Dræt
Ledsager ind og ud og Graven ey har set
— — — — — — — — — — — — — — — —

See her et halvt Dousin af Stoole Bord og Krooner
Til Nattens Liusning see! her tvende Gvirredoner
Flux høyre end een Mand altsammen hamret ud
Af hviden Sølv som Smiil udaf sin Fløyels Huud
See her den Konge-Seng de sødeste Gardiner
Omvicklede med Guld i Kjærligheders Miner
— — — — — — — — — — — — — — —
Før hid Fontainebleau, den Ort, der er saa vacker
Med sine prægtige ni hundrede Gemacker
Du meen det er fuld skjønt, men troe det sickerlig
Det danske Fridrichsberg kand og der ligne Dig..
Ja, kom du Danmark self, med dine Perle-Smycker
Dit favre Fridrichsborg, hvis Pragt som Liunild rycker
Hvert Øie paa sig hen som ey i Norder-Land
Har vist af Lige, see dog her din Overmand osv.

Medens Slottets Opførelse stod paa, var ogsaa Ordningen af Forholdene i Ny Hollænderby bleven tilendebragt. Byen, der i de senere Aar havde havt omtrent 30 Gaarde (Helgaarde, Halvgaarde og 1/4 Gaarde) foruden nogle Gadehuse, synes fra Alleegade at have strakt sig over den nuværende Runddel og lidt ind i Pilealleen, og man seer endnu i Haverne til de nærmeste Eiendomme i Pilealleen ligesom i Sommerlysts Have, det Wærn'ske Instituts Have og flere Steder Valdnødtræer, som Hollænderne ifølge Traditionen skulle have plantet, og som vist ogsaa ere et Par hundrede Aar gamle. Øst for Byen ved den saakaldte Prinsens Vei, der fra Gamle Kongevei førte ind til Byen, laa Kaalhaver. Ved Ildebranden i 1697 var Halvdelen af Byen brændt og paa Grund af den strax indtraadte Omvæltning af Forholdene vare flere af Beboerne flyttede bort, og af de afbrændte Bygninger ere derfor vistnok kun faa eller ingen blevne gjenopførte. Frederik den Fjerde havde, allerede inden han blev Konge, afkjøbt 5 eller 6 af Gaardmændene deres Haver og lagt dem til sin Eiendom, og der var, da de Gaardene tillagte Bygge- og Havepladser ved en

Forretning af December 1701 [44]) bleve dem udviste, 23 Gaarde tilbage, af hvilke de 18 fik Havepladser hver paa 12,000 Kvadratalen, og de øvrige halvt saa store Havepladser. Af de 23 Gaarde eiedes de 11 endnu af hollandske Bønder, hvorimod Resten tilhørte andre, der havde kjøbt dem, enten tidligere eller først efter at Jorderne vare fratagne Gaardene. En af Gaardene eiedes saaledes af Enkedronning Charlotte Amalie, en anden af den berømte Læge og Generalprokurør Caspar Bartholin og tre af Gaardene tilhørte en Assessor Muhle, der synes at have drevet en større Bedrift der i Byen, idet han havde opført 4 Leievaaninger og var Eier af Kroen. Af de udviste Havepladser vare de 10 de Grunde, der endnu findes bag Bygningerne i den Side af Alleegade, der ligger ind imod Kjøbenhavn, og af hvilke flere endnu have den samme Brede som den Gang, nemlig 60 Alen, hvorimod Længden af Grundene, som oprindelig kun var 200 Alen, i Tidernes Løb er bleven forøget, rimeligvis ved, at de tidligere Kaalhaver ere lagte til Grundene. Hvor de øvrige udviste Havepladser have ligget, er det derimod ikke saa let at paavise. Det ses af Forretningen, at man samtidig har givet Gamle Kongevei en mere lige Retning, og 8 af Havepladserne synes derefter at være lagte med Façade mod Gamle Kongevei eller nu Smallegade, idet de beskrives som lagte med Breden fra Øst til Vest og med Længden fra Nord til Syd. I Forretningen hedder det tilsidst, at der bliver nogen Jord tilbage, som kan gives Byens Husmænd til smaa Kaalhaver. I Henhold til denne Forretning blev der derefter udstedt kongelige Skøder, ved hvilke der tillige gaves Tilladelse til at sætte et Par Køer paa Fællesgræsning, „saalænge Vi samme Græsning ei til anden Brug lader henlægge.“

Samtidig bleve ogsaa Byens kirkelige Forhold forandrede. Den af Ny Hollænderne efter Svenskekrigen i 1658 gjenopførte Kirke maa have ligget ved Pilealleen omtrent lige

overfor, hvor Frederiksberg Kirke nu ligger, og man har for nogle Aar siden ved Nedlægning af Rør i Pilealleen og ved Gravninger inde i Slotsdriveriets Have, fundet en Mængde Ligkister. Kirken var kun opført af Træ, og allerede i 1681 omtales den som „heel bygfældig“ og uden Midler til Reparation, hvorfor der blev givet Tilladelse til, at den maatte oppebære Tiende af Ladegaardsmarken. I 1695 fremkom der et Tilbud fra Christian den Femtes bekjendte tyske Hofpræst Dr. Masius om at opføre en ny Kirke, mod at der forundtes ham *jus patronatus* til Kirken, men Menigheden i Ny Hollænderby frabad sig Tilbudet, idet den udtalte, at den var tilfreds med Kirken, som den var, og at det var dens Hensigt efterhaanden at ombygge Trækirken med Murværk [45]). Efter at Jorderne vare fratagne Byen, var det først paatænkt at nedbryde Kirken og at henlægge Menigheden, der næppe vilde blive en Trediedel saa stor som tidligere, til Hvidovre Kirke, men dette blev igjen opgivet. Tjenesten ved Kirken, som tidligere forrettedes af de tyske Kapellaner ved Frelsers Kirke, var fra 1696 besørget af den hollandske Præst ved Holmens Kirke, Magister Lauritz Thurah, der senere døde som Biskop i Ribe, og da han i 1703 blev forflyttet fra Holmens Kirke, blev der afgivet en kongelig Resolution, hvorefter Kapellanen i Brøndshøi fremtidigen skulde betjene Kirken og Menigheden i Ny Hollænderby — eller som det nu kaldtes „ved Frederiksberg Slot“ — alternativt med Rødovre [46]).

Ogsaa Byens retslige Forhold bleve paa denne Tid forandrede ved en kongelig Resolution af 29. April 1699, der lyder saaledes:

„Efter som Kongen for nogen Tid siden har for godt befunden at lade udlægge sin Ladegaards Mark udenfor Kjøbenhavn til Høbjergning og siden maa fornemme, at af Indbyggerne i den nye Hollænderby, som samme Ladegaards Mark have havt i Brug, skal endeel derover have begivet

sig derfra og antaget Gaarde paa andre Steder og at de Øvrige, som ere blevne tilbage, skal nære sig af de dem udviste Havepladse, og saasom Indbyggerne i bemeldte Ny Hollænderby haver allernaadigst været bevilget Rettens Forvaltning hos dem selv lige med Indbyggerne udi Hollænderby paa Gammel Amager, hvor Skulten dømmer og hans Domme, om de siden paaankes, indstævnes til Amstuen, saa udi Henseende til at Indbyggerne i den ny Hollænderby nu i Tallet skal være saa forringet, at Retten der ei herefter som tilforn tilbørligen skal kunne blive betjent og forvaltet, anordnes og befales, at Indvaanerne i bemeldte Ny Hollænderby samt saa mange som paa Ladegaardens Marken ere boende skal herefter ligge under Taarnby Birketing paa Gamle Amager og der efter Loven svare Alle og Enhver, som dem for noget ved Retten kunde have at tiltale."

De Bønderfamilier, der vare blevne tilbage i Ny Hollænderby, vare efter alt, hvad der var foregaaet, blevne aldeles forarmede, og i December 1698 blev der givet 8 af dem et kongeligt Beskærmelsesbrev paa 3 Aar for deres Kreditorer. Aaret efter, i December 1699, skriver deres ovennævnte Præst Thurah i Anledning af en paabuden Skat, at „formedelst den store ulykkelige Ildebrand og ellers anden Forandring, som i Byen skeet er, ere de fleste med Hustruer og Børn i yderste Armod geraaden og formenes derfor efter Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Friheds-brev for denne Skat at vorde befried". Byen var sunken ned til en lille Husmandsby, der fik sin eneste Betydning ved sin Beliggenhed lige ved Slottet, og dens Historie i de paafølgende 150 Aar falder ogsaa i alt Væsenligt sammen med Frederiksberg Slots Historie.

FREDERIKSBERG I FORRIGE AARHUNDREDE.

ВЫДЕРЖАВШЕЕ ОКЕАНЕ УНИЧТОЖАЛ

I Konversationslexika og andre Steder, hvor der findes Notitser om Frederiksberg Slot, hedder det almindelig, at Slottet er benyttet som Sommerresidens af Frederik den Fjerde og de følgende Konger, sidst af Frederik den Sjette, og man faar herved den Forestilling, at Slottet fra dets Opførelse og indtil Frederik den Sjettes Død i 1839 det ene Aar efter det andet har været beboet om Sommeren af Kongefamilien, paa samme Maade som i Christian den Ottendes Tid Sorgenfri og under vor nuværende Konge Bernstorff har været benyttet til Sommerresidens. Dette er imidlertid ikke Tilfældet og gjælder kun for Frederik den Sjettes lange Regeringstid. De tidligere Konger, endogsaa Frederik den Fjerde, der selv havde bygget Slottet, have kun sjælden boet der, naar undtages, at Christian den Sjette i Aarene 1731 til 1740, medens det senere afbrændte Christiansborg Slot blev opført, residerede der stadig om Vinteren.

Den første Gang Frederiksberg Slot blev taget i Brug, var i Efteraaret 1704, idet man blandt de sparsomme Meddelelser som indeholdes i Datidens smaa Aviser, der først en 30 Aar forinden vare begyndte at udkomme i Danmark, finder en Notits om, at Frederik den Fjerde fra 25. September til 6. November 1704 har resideret paa „sit Lystslot Frederiksberg her for Staden“ [47]). Ogsaa i Eftersomrene 1705 og 1706 boede Kongefamilien i et Par Maaneder paa

Frederiksberg, men derimod ikke i de paafølgende Aar, rimeligvis fordi der i disse Aar blev foretaget betydelige Byggearbeider ved Slottet.

Saavidt man nemlig af Partikulærkamrets Regnskaber[48]) kan se, bleve i Aarene 1707 til 1709 de to Fløie paa Slottets Hovedbygning tilføiede og nye Staldbygninger m. m. opførte, ligesom ogsaa i disse Aar Slottets indre Udstyrelse blev fuldendt, navnlig de bekjendte af Krock og Coffre malede Plafonds (Loftmalerier) i Slottets Sale anbragte. Først i 1711 synes Slottet i sin nye Skikkelse at have været fuldstændig færdigt, men der var da ogsaa i de syv Aar, der vare forløbne, siden Slottet var taget i Brug til Beboelse, udgivet over 135,000 Rdlr. til Slottet og Haven, saa at Udgifterne i det Hele, naar man regner fra Marts 1699, da der blev begyndt paa Slottet, havde andraget omtrent 190,000 Rdl.

I 1710 residerede Kongen igjen en kort Tid paa Frederiksberg, hvor Dronning Louises Fødselsdag den 28. August blev feiret, og i Forsommeren det følgende Aar tog han paa Grund af den i Kjøbenhavn udbrudte Pest med hele den kongelige Familie Ophold paa Frederiksberg, men forblev der kun i nogle Uger, hvorefter Hoffet blev flyttet til Koldinghus. Derefter hengik der en halv Snes Aar, i hvilke der ikke findes nogen Optegnelse om, at enten Kongen eller nogen af Kongefamilien har havt Ophold paa Frederiksberg Slot, der saaledes i alle disse Aar har henstaaet ganske ubenyttet. Frederik den Fjerde var i disse Aar under den Krig med Sverig, der først endte ved Fredslutningen i 1720, oftere og i længere Tid fraværende fra Sjælland og opholdt sig paa Krigsskuepladsen, der først var i de svenske Provinser i Nordtyskland og i Holsten og Slesvig og senere var i Norge og Sverig, og han var derhos mod Slutningen af dette Tidspunkt optaget af Opførelsen af Fredensborg Slot, til hvilket Grundstenen blev lagt i 1719.

Med 1721 begynder et nyt Afsnit i Frederiksberg Slots

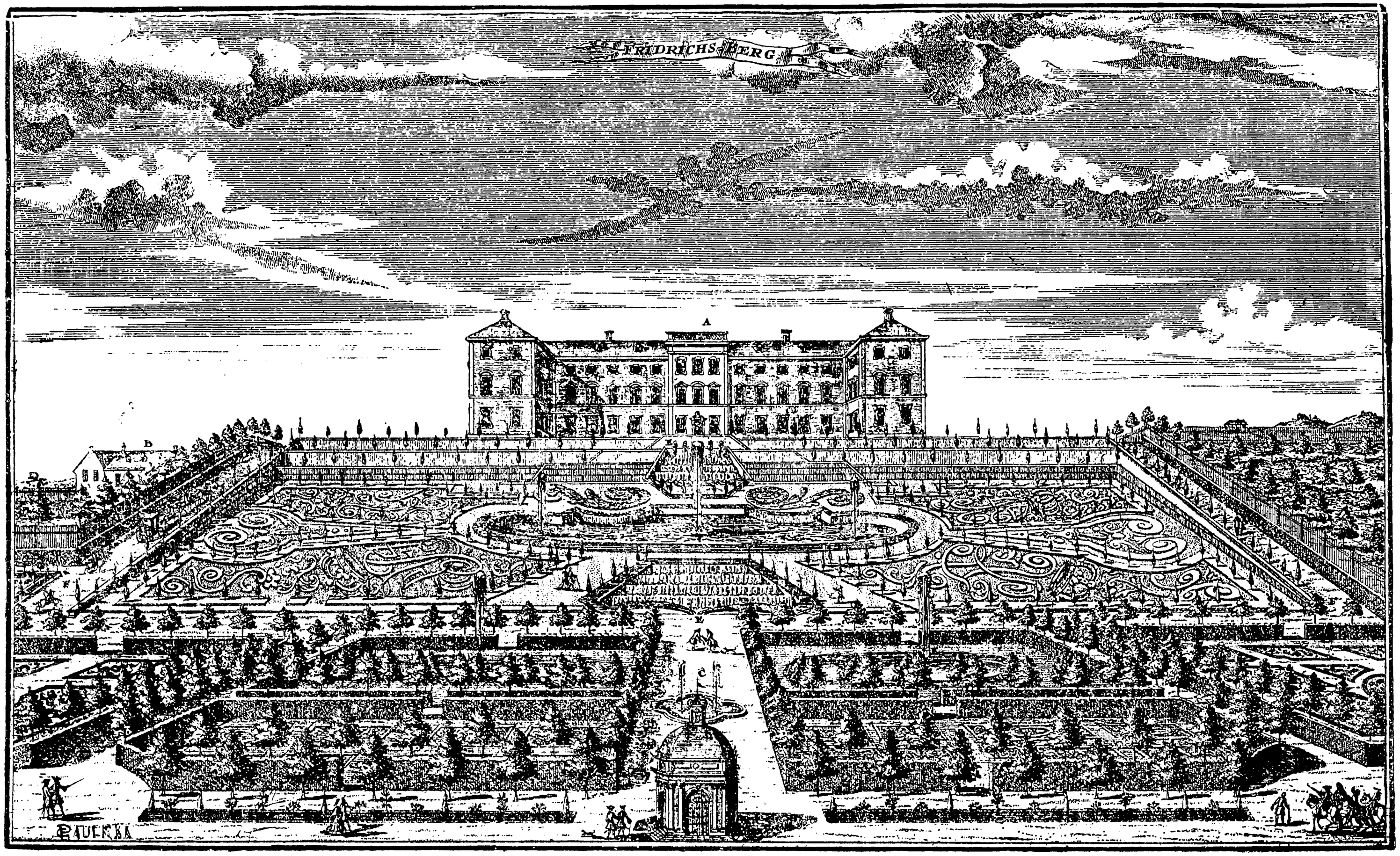
Historie, der knytter sig til Erindringen om Anna Sophie Reventlow. Frederik den Fjerde havde, som bekjendt, da han i 1711 var reist til Jylland, truffet hende, der var en Datter af den afdøde Storkansler Reventlow og 18 Aar gammel, paa en Maskerade paa Koldinghus og var bleven saa „slagen“ af hendes Skjønhed, at han, den 40-aarige Mand, overtalede hende til at lade sig bortføre fra Clausholm, hvor hun var i Huset hos sin Moder, og han indgik derefter, uagtet han vedblev at fortsætte Samlivet med Dronning Louise, et af en Præst indviet saakaldet Samvittighedsægteskab med Anna Sophie Reventlow, der fødte ham flere Børn, som dog alle døde i en ung Alder. I Marts 1721 døde Dronning Louise, og to Dage efter hendes Begravelse lod Kongen sig ægtevie til Anna Sophie Reventlow og tog derefter Ophold paa Frederiksberg Slot, hvor han ved et Taffel den 30. Mai samme Aar satte Kronen paa hendes Hoved og erklærede hende for Dronning. Den paafølgende 16. Juli holdt den unge Dronning, ledsaget af Generaler, Admiraler osv. og under Paukers og Trompeters Lyd sit høitidelige Indtog fra Frederiksberg gjennem Nørreport til Kjøbenhavn — hvor, som en senere Forfatter siger, det mindste Barn kjendte hende og havde set hende utallige Gange — men om Aftenen vendte Kongen, der havde modtaget hende ved hendes Ankomst til Kjøbenhavns Slot, tilbage med hende til Frederiksberg.

Det er rimeligt nok, at Dronning Anna Sophie har holdt af Frederiksberg Slot, som det Sted, der havde set hendes Ophøielse, og det omtales ogsaa, at da hendes Fødselsdag Aaret derefter blev feiret paa Kjøbenhavns Slot, „var det artigste paa Taffelet at se for Kongen og Dronningen et saa kunstigt Sukkerværk, som fremstillede saa livagtig Frederiksberg Slot, at den bedste Skilderer ei skal kunne afmale det saa livagtig.“ Derimod er det urigtigt, naar det almindelig er blevet antaget, at det Loftmaleri paa Frederiksberg

Slot, der forestiller en Maskeradescene, skulde være en Fremstilling af Kongens første Møde med Anna Sophie, idet det nemlig har vist sig, at dette har en Paategning om at være malet flere Aar før Mødet paa Koldinghus fandt Sted [49]).

I Aarene fra 1724 og til i Efteraaret 1727 blev der foretaget store Restaurationsarbeider og Ombygninger ved Kjøbenhavns Slot, og dette har formodenlig været Grunden til, at Kongefamilien, der nu stadig om Sommeren boede paa Fredensborg, i disse tre Aar havde om Vinteren og i Foraarsmaanederne Residens paa Frederiksberg Slot, hvor Dronningen i Juni 1726 fødte en Søn, der døde Aaret efter i Mai Maaned under Kongefamiliens Ophold sammesteds. Man har fra denne Tid en Skildring af Kongen og Dronningen, som den franske Gesandt ved det danske Hof, de Camilly, tilstillede Kongen af Frankrig [50]), og som lyder saaledes: „Denne Fyrste, som i sin Ungdom elskede Forlystelser høit, synes nu ikke at bryde sig derom. Han tilbringer 6 Maaneder af Aaret paa sit Slot Fredensborg, og det fra den Tid af, da hans Ægteskab med Grevinde Reventlow, som saa længe var hans Maitresse, selv imedens salig Dronningen levede, blev erklæret. Han er nu mere forelsket i hende end nogensinde, og Dronningen, som kjender den Magt, hun har over ham, benytter sig mesterlig deraf. Saa snart hun mærker nogen Kulde fra hans Side, søger hun at gjætte sig til Aarsagen; dersom hendes Mistanke da falder paa nogen af hendes Hofdamer, opsøger hun saa snart som muligt en Mand til denne og — hvad der er besynderligt — saa snart de ere gifte, glemmer Kongen dem saa fuldkomment, som om de slet ikke mere vare til.“

„Nogle tjenstagtige Hofmænd søgte at befri hans Samvittighed for denne Skrupel, men han havde den Svaghed at betro dette til Dronningen, og Raadgiverne befandt sig

Prospect af Frederiksberg Slot fra 1728 (efter Marselius).

BIBLIOTHECA REGIA · SISENIENSIS · HAFNIENSIS

saa ilde derved, at ingen siden har været fristet til at efterligne dem.“

„Iøvrigt har denne Fyrste meget gode Egenskaber. Han er mild, menneskekjærlig, elsker ikke at udgyde Blod, stræng i at holde sine Løfter, ja gaar endog undertiden ud over sine Forpligtelser, han er gudfrygtig, og hans Sæder ere meget ordentlige. Paa den anden Side er han mistænksom, ubestemt, gjerrig, let at indtage, stedse paa sin Post imod sine Ministre, af hvilke han ikke vil lade sig beherske, men som ikke desto mindre ved den dybe Kundskab de have om hans Humør, og ved deres Intriger, faa ham til at gjøre det meste af, hvad de ville.“

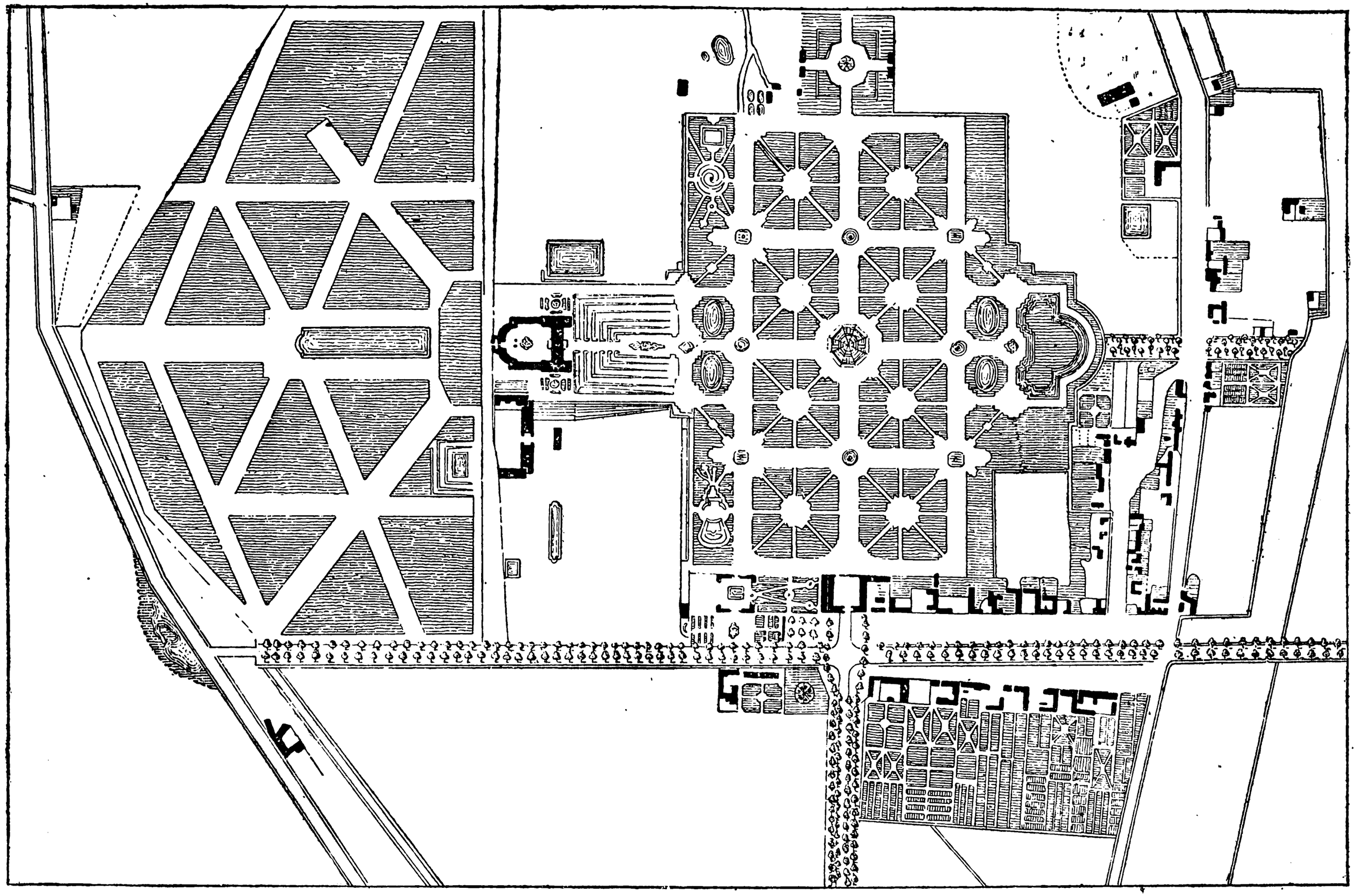
„Jeg gaar nu over til en Skildring af Dronningen, en Datter af Storkansler Reventlow, af gammel mecklenborgsk Adel. Hun er født i Holsten den 16. April 1693, hun er stor og har et godt Udseende, hendes Taille vilde været fuldkommen, dersom hun havde kunnet vogte sig for Embonpoint. Hun er Brunette, har sorte, ildfulde Øine, hendes Næse er velskabt, hendes Mund smuk, men en altfor varm Hud og meget slette Tænder vansire det øvrige skjønne Udvortes. Hun havde, da hun endnu var kun Hertuginde af Slesvig, tre Børn med Kongen, hvilke hun ikke har kunnet opdrage, den ældste levede kun atten Maaneder. Ved salig Dronningens Død erklærede hun, at hun havde Lyst til at trække sig tilbage. Hun sagde, at da hun havde givet Publikum en stor Forargelse, tillod hendes Samvittighed hende ikke mere at leve i denne Uorden, med et Ord: at hun vilde tænke paa sin Salighed. Kongen, som var dødelig forelsket i hende, blev foruroliget ved hendes Beslutning, og søgte paa alle mulige Maader at faa hende bort derfra, men hun, fast i sit Forsæt, kaldte Geistlige til Hjælp. Da disse levende forestillede Kongen, at hans Synd vilde være utilgivelig, dersom han modsatte sig en saa hellig Handling, saa besluttede han endelig, dreven af sin Liden-

skab og Vanens Magt, dog efter at have vaklet i nogen Tid, at ægte hende.

„Hvad der er meget forunderligt er den Snildhed, hvormed hun vedligeholder sin Kredit: siden Ægteskabserklæringen har Kongen for hende den samme fyrige Opmærksomhed, som en nylig opstaaet Lidenskab indgyder, og han skjuler det saa lidt, at han ingen Umage gjør sig for at paalægge sig Tvang i Publikums Nærværelse.“

I 1727 blev Ombygningen af Kjøbenhavns Slot færdigt og Slottet igjen taget i Brug til Beboelse, og i de tre Aar, der derefter forløb indtil Frederik den Fjerdes Død, sees det ikke, at Kongefamilien har boet paa Frederiksberg. Derimod tog Christian den Sjette, der som Kronprins efter sit Giftermaal med Sophie Magdalene af Brandenburg Culmbach havde boet om Vinteren i Prinsens Palæ i Kjøbenhavn og om Sommeren paa Hirschholm, straks efter sin Tronbestigelse i 1730 Residens paa Frederiksberg Slot, og det var herfra, at han i November samme Aar udstedte det bekjendte Reskript, ved hvilket han foreholdt Dronning Anna Sophie, at hun havde givet Forargelse ved sit tidligere Liv, og forviste hende til Clausholm samt fratog hende Størstedelen af de Godser og Pengeeffekter m. m., som Frederik den Fjerde havde skænket hende.

Det paafølgende Aar begyndte Nedbrydningen af Kjøbenhavns Slot og Opførelsen af et nyt Slot paa samme Sted, og i de ni Aar, dette stod paa, fra 1731 til 1740, residerede Christian den Sjette hver Vinter, i Almindelighed fra November til Mai paa Frederiksberg Slot, men boede om Sommeren paa Fredensborg, Frederiksborg eller Hirschholm. I disse Aar blev Frederiksberg Slot meget betydelig udvidet, idet hele den Del af Slottet, der er en Etage lavere end Hovedbygningen, blev tilbygget under Brigadeer og Generalbygmester Häussers Ledelse[51]), og herved fik Slottet det Omfang og den Skikkelse, som det endnu har. Efter at Chri-

Kort over Frederiksberg Slot og By fra 1742.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

stiansborg Slot i November 1740 var taget i Brug, blev Frederikberg Slot i Christian den Sjettes Tid ikke senere benyttet til Residens, hvorimod det af de af Kongen førte Dagbøger ses, at saavel han som andre af Kongefamilien, naar de fra deres sædvanlige Sommeropholdssteder gjorde Udflugter, af og til har tilbragt et Par Dage paa Frederiksberg.

Livet ved Christian den Sjettes Hof, der saaledes i en stor Del af hans Regeringstid blev ført paa Frederiksberg, var efter alle de Beretninger, man har derom, i høi Grad stift og kjedsommeligt. Det er vel muligt, at Eftertiden har fældet for strænge Domme om Christian den Sjette og Sophie Magdalene, og nyere Historikere have udhævet flere af deres gode Sider, saaledes Kongens store Arbeidsomhed, der endog var saa overdreven, at man har beregnet, at han i de 16 Aar han regerede, har egenhændig skrevet mellem 30,000 og 40,000 Breve[52]), og endvidere det smukke Samliv som han og Dronningen førte, men ved Siden deraf var hele deres Optræden præget af en forskruet Religiøsitet og af en hovmodig Pragt, der maatte frastøde deres Undersaatter og som nærmest blev tilregnet Dronningen, der saarede Nationen ved sin Stolthed og Byggelyst og ved sin Vedhængen ved alt, hvad der var tysk, og som vistnok med Rette antoges for aldeles at beherske sin svagelige og lidet selvstændige Gemal. Det er saaledes interessant at se, hvorledes Kongen selv har havt Skrupler, om ikke Religiøsiteten blev drevet for vidt og i Januar 1735 skriver fra Frederiksberg til Stifteren af den Hernhutiske Menighed, den bekjendte Grev Zinzendorf: „Dernæst maa jeg ogsaa spørge Dem, hvad De mener, om jeg kan og tør holde Assemblee ved Hoffet. Det er vist, at vi leve som Eremitter. Folk beklage sig over, at de ikke faa Kongen og Dronningen at se, og jeg ved intet andet Middel til at se Folk hyppigere end ved Assembleer, jeg ser heller ikke, at deri ligger noget ondt; det kan

heller ikke vel være andet ved Hofferne, og det er saaledes ved alle andre Hoffer, kun her ikke.“ Ogsaa er det et karakteristisk Træk, hvis det forholder sig som almindelig berettet, at Kongen brændte Regningerne over Opførelsen af Christiansborg Slot af Ærgrelse over, at Udgifterne gik saa betydelig over Overslagene.

Medens Assembleer, Baller, Maskerader og lignende Forlystelser vare banlyste fra Hoffet i Christian den Sjettes Tid, fandt der ved høitidelige Leiligheder pragtfulde Fester Sted. Som Exempel hidsættes en Beskrivelse af et Fyrværkeri, der ved en Fest i 1735 paa Dronningens Fødselsdag den 28. November blev afbrændt i Frederiksberg Have, og som blev gjentaget to Dage efter paa Kongens Fødselsdag [53]). Fyrværkeriet begyndte „med 27 Skud og 81 Raketter, som det store og tredobbelte danske Løsen, hvorpaa udi den midt for Slottet liggende store Allee begge deres Majestæters Navne-Chrifres med Kongelige Croner over bleve antændte, og henved en ganske Time brændte med adskillige Couleurer af Ilden, som præsenterede sig nu blaa, nu hvid, nu rød, med flere Forandringer. Hendes Majestæt Dronningens Navn var omflettet med en Krands af Palmer, men Hans Majestæt Kongens af Laurbærgrene, hvilende mellem tvende brændende og med Palmegrene omvundne Pillarer, som alt var ungefehr af Størrelse 6 Alen i Qvadrat. Ovenover Hendes Majestæt Dronningens Navn læstes heel klar udi Ilden „Gott erhalte die Königinn“. Men over Hans kongelige Majestæts Kongens Navn „Gud bevare Kongen“. Værende denne Tid opstigede en utallig Mængde Raketter i Luften, hvilke, efter at de creverede, helt naturlig i Luften forestillede adskillig Konst Ild og iblandt andet Jovis Gylden Regn. Paa begge Sider blev adskillige Gange af store Machiner 2 à 2 Ildstøtter fremstillede, som i lige Skikkelse af et i Luften med Magt opstigende Kornax, der deels med et stærkt Knald forsvandt, deels efter deres Crevering efterlode

sig allehaande Slags Konst Ild. Foran for de Kongelige Navne var et Theater 60 Alen i Qvadrat opført, hvilket oventil var behængt med Tid efter anden opstigende Raketter og nedenunder med smaa Machiner, der saa jævnt efterhaanden creverede og spillede da med en stor Ild vidt og bredt omkring. Men foran saas idelig brændende Muschel Skaller. Indvendig var i næt Orden satte mange Postementer og store forgyldte Globi, hvilke efter deres bestemte Tid og Tempo med 3 a 4 Afsætninger creverede og hver Gang spillede med adskillige Inventioner af Ild. Saa bleve og derimellem mange Ild Hjul af adskillige Arter, nogle nemlig med sær hastig og andre med langsom Bevægelse af sig selv drevne. Imellem Navnene og Theatrum stod den Pythagoriske Slange i en Runding, der som et Symbolum paa Ævigheden afbildede et Ønske til Hans Majestæts langvarige Regering. Foran og paa Siderne af Theatro stode store brændende Pyramider, hvilke undertiden udkastede mange runde Ild Kugler. Længer borte i Cascaden, som var opfyldt med Vand, saas ligesom den Tartariske Flod Phlegethon med sine af Ild og Røg opbrusende Bølger, der undertiden med Skielven sig ophøyede og med megen Lyn Ild spillede ovenpaa Vandet og paa begge Sider bleve adskillige Monstra Tartarea forestillede. Fra Begyndelsen indtil Enden blev en utallig Mængde af store Lystkugler paa 100 til 50 Pund af Mørsere udkastede, hvilke alle sprunge i Stykker i Luften midt over Theatro og der foraarsagede en stedsevarende, men dog en paa adskillige Maader opfunden Konst Ild, saa at det undertiden syntes, at der nedfaldt en Ild Regn i store Draaber og undertiden sig andre Forestillinger fremviste, som man ikke saa egenlig ved at beskrive. Begge Fyrværker var inddeelt i 10 Acter, hvoraf hver havde sine besynderlige Forandringer, men blev dog med største Færdighed og Acuratesse forestillet. Tilsidst blev et stærkt Tal dantzende Satyri fremstillede og endelig

Slutningen ligesom Begyndelsen fuldbyrdet med det store danske Løsen 81 stigende Raketter og 27 Canon Skud, da alting derefter saas at være saa rolig og stille, ret ligesom forhen slet intet var passeret.“

Efter Fyrværkeriet var der Taffel paa Slottet, og paa Dronningens Fødselsdag præsenteredes i Taffelets Midte „en stor Basein eller Kumme, udi hvilken var et Kaars i en Oval at see og udi dens Centro en staaende Piedestall med mangfoldige til saadant et subtilt Grotverk henhørende prægtige Stene og andre skønne Zirater udprydede, og derpaa ligeledes en af bemeldte Stene udarbeidet Basein, i hvilken stod en 8tekantet Pyramide, som paa 2de Sider præsenterede 2de Cascader hver med 5 Viin-Fald, paa 4re andre artige og lystigt indrettede Speil-Glas, paa 2de andre mangfoldige couleurede Stene og paa de sidste adskillige forunderlige forgyldte Zirater og derefter efterfølgende Ord“:

„1.
Saavidt som Solens Straaler gaar,
Dit Navn, o store Dronning! staar
Og stiger daglig mere op
Med Lov og Pris til Himlens Top.

2.
Med Flid, med Kunst og med Forstand
En Ting i Veiret drives kand,
Men Din berømte Dyd opgaar
Saa høit som ingen Konstner naaer.“

„Ovenover samme Pyramide stod igjen en mindre forgyldt Basein, der forestillede en forgyldt Muskel og ovenover denne 4re røde Ørner, over hvilke stod en gammeldags spitsed Crone, hvorudi faldt 11 høye Viin-Spring, som fra den ene Basein igjennem Cascaderne behagelig nedfaldt, samme var ialt foruden Fontainernes eller Springenes opstigende halvfjerde Alen i Höyden.“

„Paa Kaarsets 2de Hjørner stod en Elephant med sit

Castell paa Ryggen, der omfavnede en rød Ørn og med sin i Höyden oprettede Snabel formerede paa bemeldte 2de Hjørner 2de store Viin-Spring.

Paa de andre 2de Hjørner præsenteredes osv.“

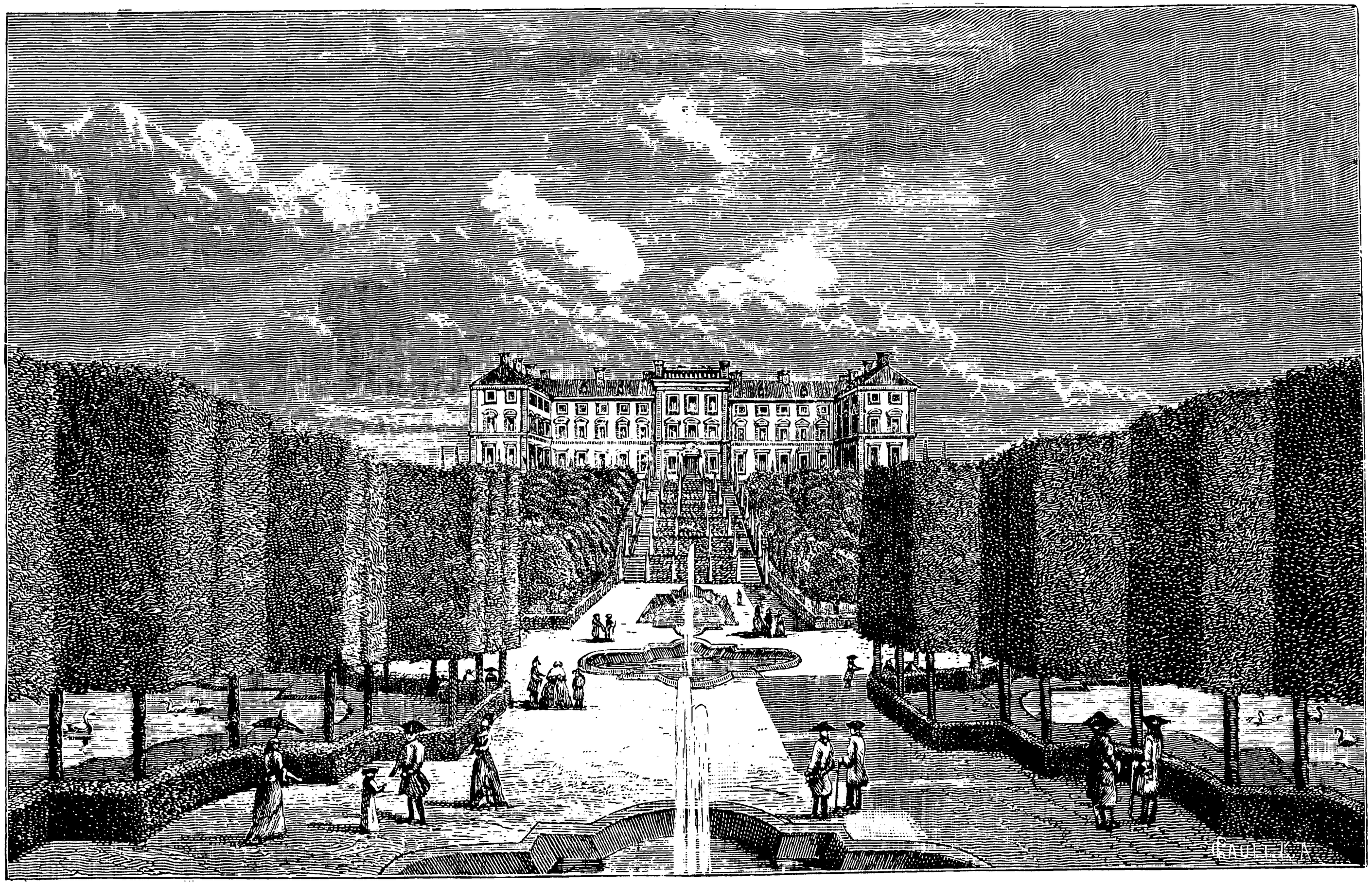
Fra Folket levede Hoffet, der var overfyldt med Dronningens tyske Slægtninge, fuldstændig afsondret, og Frederiksberg Have, til hvilken Adgangen ellers stod aaben for „skikkelige Folk“, var lukket paa de Tider, Kongen og Dronningen spadserede i Haven[54]). Naar Herskaberne kjørte til Kjøbenhavn, gik et vist Antal Lakaier i Forhold til den Kongelige Persons Rang med dragne Kaarder foran Vognen, for Dronningen desuden Heidukker ved Siden af Vognen og baade hendes og Kongens Vogn vare ledsagede af et Detachement Gardere tilhest. Naar en Prinsesse kjørte en Tur, skete det sædvanlig med 3 Vogne, hver med 6 Heste, en med Hovmesteren og Kammerjunkeren, en med Prinsessen selv og Hovmesterinden og en med de øvrige Hofdamer[55]).

Ogsaa Lensgrever og lignende høie Herrer lode sig ikke let se uden med 6 Heste for, to Tjenere bagpaa, en Løber foran, og der viste sig i den heromhandlede Tidsalder endog hos Middelstanden og Borgerklassen i Kjøbenhavn en Lyst til at synes fornem, som Holberg, der jo levede paa den Tid, med Rette spottede over. Det betragtedes som uanstændigt at gaa til Fods og Fruentimmer af Stand vare „fast fra Barndommen ikke vante til at bruge deres Fødder.“ Man saa „Folk af maadelig Stand age i forgyldte Carosser og at lade sig se udi Eqvipage, som en Ambassadeur ikke vilde skamme sig ved udi et Indtog“ og alle „lige til Haandværksstanden“ lode sig age og bære i Portechaiser[56]). Det er derfor let at forstaa, at en Tur til Frederiksberg betragtedes paa den Tid som en hel Reise. I en Forordning af 1728 bestemmes Betalingen for „Reisendes Befordring i en halv eller lukket Chaise til Frederiksberg

frem og tilbage i tre Timer“ og i et Skjøde fra 1736 beskrives et Stykke Jord som liggende paa den høire Side af Frederiksberg Allee „naar man reiser fra Kjøbenhavn til Frederiksberg.“

Fra Frederik den Fjerdes sidste Regeringsaar har man nogle Tegninger og Beskrivelser af Frederiksberg Slot, saaledes i Honegges „Das um den Rang wegen der Schönheit und des Vorzugs streitende Fredensburg, Fredrichsberg, Friederichsburg und Rosenburg,“ 1726, et smukt Prospect fra 1728 af Marselius, og en kort Beskrivelse i Erik Pontoppidans Theatrum Daniæ veteris et modernæ, der udkom paa Tysk i Bremen 1730, men de første udførlige Efterretninger om Slottet indeholdes i den berømte Hofbygmester Laurids Thurahs store Værk, „den danske Vitruvius,“ i hvis 2. Del, der udkom i 1749, faa Aar efter Christian den Sjettes Død, findes foruden en Beskrivelse af Frederiksberg Slot to Prospekter af samme, fem Grundtegninger af Slottets forskjellige Stokværk og en General Grundtegning af Slottet og Haven. Da derhos ogsaa de ældste bekjendte Kort over Frederiksberg By ere fra henimod Midten af forrige Aarhundrede, kan man danne sig et Billede af, hvorledes Forholdene ved Slottet, Haven og Byen vare paa den Tid, en halvhundrede Aar efter Slottets Opførelse.

I Thurahs Beskrivelse hedder det: „Ligesom Slottet formedelst sin høie Situation meget langt borte fra kan ses, saa er og fra Slottet selv den smukkeste og yndigste Udsigt, thi man har ei alene Haven for Øie, som ligger lavt som i en Dal, her bagved Haven det slette Land, Enge, Agre, friske Søer, Skov, Landsbyer og adskillige Privat- Lyst og andre Huse. Men man har og især fra Kongens og Dronningens Gemakker hele Kjøbenhavn By for Øinene og dens Forstad imod Vesten og alle de frem og tilbagegaaende Skibe ganske nøie og klarlig isigte. Høisalig Kong Christian den Sjette Høilovlig Ihukommelse har meget forøget og formeret dette

Prospect af Frederiksberg Slot fra 1756 (efter J. J. Bruun).

BIBLIOTHECA REGIA · SISSENIANA · FAENIANA

Slot, thi da hans Majestæt besluttede at lade det gamle Residens-Slot i Kjøbenhavn afbryde og imidlertid, medens det nye stod i Arbeide, at ville om Vinteren, for at være Residensstaden desnærmere, opholde sig paa Frederiksberg, men samme fandtes for snæver til at kunne rumme den hele Kongelige Hof-Stat, lod Hans Majestæt rundtom indrette den store rummelige Slots-Plads med Bygninger, som bestaa af trende hele og et halvt Stokværk, men har ingen Kjælder under sig, hvilken Formerelse af Bygninger bragte Slottet saa meget Rum og Leilighed tilveie, at den ganske Kongelige Hof-Stat med Bekvemmelighed kunde logeres. Bygningen er stor og paa alle Sider meget anselig. Gemakkerne ere kongelig møblerede med herlige Tapeter, rige Stuccatur-Arbeider under Lofterne, fortræffelige, dels af den berømte Cooffre, dels af Krogh malede Platfond, udzirede; man finder snart i alle Gemakker uden Forskjel skjønne Marmor-Caminer, med oversatte herlige Speil-Glas, som med Billedhugger-Arbeide og rig Forgyldning ere prydede."

Til Thurahs Beskrivelse kan der føies, at der midt i Slotsgaarden var anbragt et stort Springvand. I Kjælderen i den Del af Slottet, der vender mod Kjøbenhavn, var Slotskirken, der gik op gjennem Stueetagen. I denne Kirke blev Kronprinds Frederik, senere Kong Frederik den Femte konfirmeret, paa Palmesøndag 1740, faa Aar efter at Konfirmationen var indført her i Landet[57]). Ved „Foden af Bjerget" laa foruden Stalde, Ridehus, osv. ogsaa det Kongelige Kjøkken, hvorfra Maden blev baaret op til Slottet gjennem den underjordiske Gang, der endnu existerer. Kjørevejen til Slottet gik igjennem Frederiksberg Allee og ind i Pilealleen, hvor der omtrent paa det Sted, hvor nu Roskilde Landevei gaar, var en Opkjørsel til Slottet.

Søndermarken, der stedse var lukket for Publikum, havde allerede den Gang ganske det samme Omfang som den nu har, men var fuld af lange lige Alleer, der gik

hele Søndermarken igjennem paakryds og paatværs og af hvilke tvende endnu ere bevarede. Ogsaa Frederiksberg Have havde paa sine 3 Sider den samme Udstrækning som nu, kun mod Vest var den noget mindre, idet Fasangaarden med tilhørende Fasaneri laa udenfor Haven og derhos det Terræn, hvor Sveitserhuset, og ligeledes det, hvor Kilden og Apistemplet nu ligger, den Gang var Mark. Af de daværende Haveanlæg er der, som Haven nu er, intet andet tilbage end Terrasserne ved Slottet med „de italienske Trapper af Kvadersten“ og med Alleerne paa begge Sider og endvidere de enkelte andre stive Alleer, der endnu findes i Haven, samt Andeøen eller Andebakken, den Ø henimod Smallegade, omkring hvilken nu Skøiteløberforeningen har sin Bane. Med Undtagelse af Kanalen om denne Ø fandtes der ingen Kanaler i Haven, men derimod flere Vandbassiner eller Damme. Der var den Gang 6 Alleer paa hver Side af Terrasserne og imellem disse midt for Slottet et mindre aabent Rum, hvor et stort Vandfald faldt ned over Terrasserne og hvor der paa Pladsen nedenfor var et Springvand. Naar man gjennem Alleerne var kommen ud i Haven laa der midt for Slottet to Damme og mod Vest et Parti, som kaldtes Labyrinthen. Ligeoverfor mod Øst, omtrent hvor Jostys Pavillon nu er, var et andet lignende Parti, der underlig nok paa et fransk Kort fra 1741, altsaa fra Kristian den Sjettes Tid, benævnes *salle de comedies*, uagtet den Gang Komedier og lignende Forestillinger aldrig fandt Sted ved Hoffet. Hele Midtpartiet af Haven var inddelt i 8 ligestore Kvadrater, i hver af disse var der en Plads i Midten med et Springvand eller en Statue og herfra udgik 8 straaleformige Gange, mellem hvilke der laa 8 Bosquetter. Der var saaledes ialt 64 mindre Bosquetter, der bestode af Grantræer og gamle vilde Kastanietræer, hist og her omgivne af smaa Grønpletter, og omkring hver af Bosquetterne var der en Hæk af Avnbøg. Hovedgangene, der adskilte

de 8 Kvadrater, vare 50 Alen brede og beplantede med 2 Rader høie Lindetræer, klippede som Hækker, og med Taxtræer i Pyramideform, „ansatte vexelvis“, saa at der var en tredobbelt Spaseregang. Midt i Haven, der hvor den Hovedgang, der gik fra Slottet ned til Andeøen, blev overskaaret af en anden Hovedgang, der fra den nuværende Hovedindgang til Haven gik lige over imod Høien ved Fasangaarden, var et stort ottekantet Bassin, der var omgivet af høie klippede Træer og i hvis Midte laa en lille ottekantet Ø, paa hvilken var et stort Lysthus, det saakaldte Glashus, der bestod af flere Rum. Samtlige Gange vare snorlige og Haven var i det Hele anlagt i en stiv Stil, hvis strænge Regelmæssighed dog blev noget formildet ved de høie Træer i Bosquetterne. Rundtomkring i Haven var der anbragt Statuer, og man faar et Begreb om, hvor mange der har været, naar man ser, at i 1714 blev der repareret 37 „Kindergen“ (Statuer under naturlig Størrelse) i Frederiksberg Have[58]). Naar man havde passeret Midtpartiet, kom man i den nordligste Del af Haven igjen til 2 Damme ligefor Slotsfaçaden, bag dem laa Andeøen og paa den anden Side af denne Ø fortsattes den Allee, der gik oppe fra Slottet, og den gik ikke blot til Udkanten af Haven nærved den nuværende Andebaklaage, men fortsattes over Smallegade helt ud til nuværende Lampevej. Nogen Indkjørsel synes der ikke at have været gjennem denne Allee, den har formodenlig kun været anlagt i denne Længde for at man efter Datidens Smag kunde fra Slottet have en lang Allee for Øie. Ved Havens Grændse mod Øst, hvor Indgangen fra Runddelen nu er, laa den gamle Prinsens Gaard, hvis Hovedbygning vendte ud mod Runddelen og af hvis Sidebygninger den ene — hvor Haveinspektøren nu bor — var Bolig for Slotsforvalteren, medens der i den anden Sidebygning, der nu er overladt til Haveselskabet, var et Orangeri. Der var vel en Port i Hovedbygningen, udenfor hvilken

der, naar Kongefamilien residerede paa Slottet, var posteret en Skildvagt, men denne Indgang var ikke tilgængelig for Publikum, for hvem Indgangen fra Runddelen til Haven var gjennem Slotsforvalterens Gaardsplads tilhøire for hans Bolig. Prinsens Gaard blev i det Hele betragtet som et selvstændigt Komplex, der ikke havde nogen Forbindelse med Haven, og paa det omtalte franske Kort kaldes den nuværende Runddel Forgaard — *avant cour* — og Pladsen mellem Hovedbygningen og de 2 Sidebygninger Baggaard — *bas cour*. Udenfor Haven, hvor Haveselskabet nu har sin Have, laa et andet Orangeri ligeoverfor Præstegaarden i Pilealleen og noget derfra, bagved det Sted, hvor Jostys Konditori nu ligger, laa Menageriet. Ved Siden af Staldene, hvor nu Elevskolen har sin Have, laa „en liden Dyrehave". Baade omkring Søndermarken og om Frederiksberg Have var der anbragt Plankeværk.

Blandt de Blomster, som dyrkedes i Frederiksberg Have, synes Aloen at have spillet en stor Rolle. Man har et Digt, hvis Titel er: „Versuch einer poetischen Beschreibung zweyer americanischen Aloen, welche Anno 1745 in dem Königlichen Lustgarten zu Fridrichsberg geblühet haben" og i dette Digt, der indeholder en 600 Vers, handle de 500 Vers udelukkende om Aloen. Fra 1756 har man atter Beretning om en Aloe — Americana major — der florerer i Frederiksberg Have og som er 23 Fod høi med 30 Arme og henved 4,000 Blomster[59]).

Thurah, som kun giver en kort Beskrivelse af Haven, slutter med, at „det er alle og enhver af skikkelige Folk tilladt at betjene sig af denne Have til deres Fornøjelse, hvorudover den og om Sommeren altid er fuld af Mennesker, der til den Ende komme fra Kjøbenhavn derud, som og nyde her al den Forlystelse, som nogen yndig Have kan tilveiebringe."

Man maa ikke forstaa disse Udtryk, som om Frederiks-

berg Have paa den Tid var ligesaa tilgængelig for Publikum som nu til Dags. Det var baade Landsoldaterne og Holmens Folk med Koner og Børn forbudt at komme i Frederiksberg Have[60]), og desuden var det ved Helligdagsanordningen af 1735 paabudt at „for at forekomme Lystreiser og Spadseregange uden Porten paa Søn- og Helligdage, maa Portene til Kjøbenhavn ikke for alle og enhver, men alene for dem, som nødvendigvis maa reise, og de udenbys Folk, der have deres Kirkegang i Kjøbenhavn, oplukkes før Klokken 4 Eftermiddag.“

Hvad Byen angaar, er der kun lidt at berette om samme i den her omhandlede Tid. Navnet „Ny Hollænderby“ vedblev at holde sig i en Del Aar efter Slottets Opførelse, men blev efterhaanden fortrængt af Navnet Frederiksberg, ligesom ogsaa Benævnelsen Ny Amager, der endnu findes brugt en enkelt Gang, efterhaanden tabte sig. Beboerne af Frederiksberg By vedblev imidlertid i længere Tid at føle sig knyttede til Amager som deres oprindelige Hjemstavn og det hedder saaledes i en Præsteattest fra 1713, at der ikke i Frederiksberg By findes Drenge eller Tjenestepiger, thi saa snart de ere 10 eller 12 Aar give de sig ud paa Gammel Amager at tjene. Af Indbyggerne paa Frederiksberg ses en Del at have ernæret sig som Slagtere og i 1709 føre de Klager over, at Slagterlavet i Kjøbenhavn ved Politiets Hjælp har frataget dem en Del Kjød, som de have slagtet og solgt til Fattigfolk i Kjøbenhavn. Senere, efter at Kongefamiliens Ophold paa Slottet, bragte flere Folk til Byen, holdt mange af Beboerne Smugkroer og der udtales i en Erklæring fra 1731, at det gaar for vidt med Kroholdet i Frederiksberg By, idet ikke blot de tyve Amagere, som i 1651 bleve tilskødede Ladegaardsmarken, men mange Indsiddere, ja gevorbne Soldater holde Ølsalg uden at betale Konsumtion.

Om Indbyggerantallet har man ingen Angivelse, men

da man har adskillige Optegnelser om Antallet af Fødslerne kan man tilnærmelsesvis angive samme. I Aarene 1686 til 1695 var nemlig Fødslernes Antal gjennemsnitlig 15 om Aaret, og fra 1698 har man i et Andragende fra Beboerne Angivelse om, at Menigheden i Ny Hollænderby bestod af henved 300 Mennesker, men i Aarene fra 1728 til 1736 var Fødslernes Antal gjennemsnitlig 34 om Aaret og herefter skulde altsaa Befolkningen være stegen til 600 à 700 Indbyggere, hvad der vel efter den Tilvækst, som Kongefamiliens Ophold paa Slottet har foranlediget, kan være rimeligt nok. Ved Siden af Byens tidligere Beboere, der efter den i 1701 trufne Ordning havde Skjøder paa deres Havepladser og Ret til hver at græsse et Par Køer paa Byens Fælled, var der efterhaanden opstaaet en Klasse af jordløse Husmænd, idet der var givet Tilladelse til Opførelse af en Del Huse, af hvilke der ikke skulde svares Fæste, men kun en aarlig Afgift af den Grund, paa hvilken Husene stod.

Byens Gader vare efter de ældste Kort fra 1741 de samme 3 Gader, af hvilke den egenlige Frederiksberg By lige til Nutiden har bestaaet, og Gadekjæret laa ligeledes der, hvor det endnu ligger. Da Gaderne i Landsbyerne sjælden pleie at have noget Navn, ere de nuværende Navne dog formodenlig først fra en senere Tid, i alt Fald er dette Tilfældet med Alleegade, som den Gang ligesom dens Fortsættelse — nuværende Falkonerallee — kaldtes Vejen til Falkonergaarden. I Pilealleen, som da kaldtes Vejen til Valby, laa Kirken med Præstegaarden og Degneboligen og paa hele Terrænet Syd for Frederiksberg Allee fandtes ingen andre Bygninger end Bakkehuset, der allerede omtales i 1736 [61]).

Kongefamiliens Ophold paa Slottet gav Anledning til, at der vistes Beboerne af Frederiksberg By flere Begunstigelser. I 1726 blev der saaledes „i Konsideration af den

forbigangne stærke Vinter og formedelst Hans Majestæt der paa Slottet den ganske Vinter har resideret", udvist 6 Bønderlæs Tørv til hver af Byens Indbyggere, og i 1734 blev det af Hensyn til, at de vare haardt betyngede med Indkvartering af Soldater tilladt dem, saa længe Kongen residerer om Vinteren paa Slottet, selv at brygge det Øl, de kunne sælge i deres egne Huse, mod i Stedet for Konsumtion aarlig at betale en ringe Afgift. Men fornemmelig kom Christian den Sjette Beboernes Ønsker imøde, ved at han i 1740 overlod dem til bestandig Brug to Stykker Jordsmon af Frederiksberg Hømarker, Vandkrogen og Bakken, der laa Vest for Søndermarken hen imod Vigerslev, mod Indfæstning ved Eierskifte og mod til de kgl. Stalde i Kjøbenhavn at levere 150 Læs Hø aarlig[62]). Ad den Kant, hvor disse Jorder laa, var forøvrigt et Areal i 1736 blevet udlagt til ung Skovs Opelskning, og der anlagt en Plantage, den saakaldte Remise[63]), der nu for mange Aar siden er ryddet. Det er fra den, at den Vei, der fører fra Roskilde Landevej til Valby, endnu har Navn af Remiseveien.

Tjenesten som Præst ved Frederiksberg Bys Kirke var det i 1703 blevet paalagt Præsten i Brønshøj at forrette, men den daværende Præst indgav nogle Aar derefter et Andragende, hvori han beklager sig over, at han har „ikke nydt en eneste Skilling af de aarlige Indtægter, hans Formænd havde havt, før Jorderne bleve fratagne Beboerne." I Anledning af dette Andragende faldt der imidlertid en kongelig Resolution, at da Supplicanten har en god Tjeneste i Brønshøj, af hvilken han kan leve, kan han gjerne tillige betjene Menigheden paa Ny Amager for de uvisse Indtægter, han fra samme kan have[64]), og den paagjældende Præst Niels Hansen Glumsø vedblev derefter ogsaa lige til sin Død i 1736 at forrette Tjenesten ved Frederiksberg Kirke. Efter at Christian den Sjette var begyndt at residere om Vinteren paa Frederiksberg Slot, blev der afgivet kongelig Resolution

om Opførelsen af en ny Kirke[65]), og den nuværende Kirke blev derefter opført og indviet paa Hellig Tre Kongers Dag 1734[66]). Den gamle Bindingsværks Kirke, der laa paa den modsatte Side af Pilealleen, existerede den Gang endnu, og det er saaledes urigtigt, naar det i Pontoppidans Danske Atlas hedder, at Frederiksberg By, før den nuværende Kirke blev opført, ikke havde nogen Kirke. Samtidig med Kirkens Opførelse fik Kirkegaarden, der ligeledes havde ligget paa den anden Side af Pilealleen, sin nuværende Plads. I 1736 — samme Aar som Pastor Glumsø døde — blev det ved kongelig Resolution af 16. Marts bestemt, at Frederiksberg By skal have sin egen Præst, og de, som bo paa Vesterbro, henlægges til samme Sogn, „thi som de søge Byens Kirker, saa giver det ikkun Anledning til Stadsportens stadige Aabning om Søn- og hellige Dage", ligesom Henlæggelsen til Frederiksberg Sogn vil være „Vesterbroens Beboere til stor Bekvemmelighed, helst om Natte- og andre Tider, naar Stadens Porte ere tillukkede, og de behøve enten i Sygdom eller Døds-Angest at trøstes af Guds Ord, men ei kan faa Bud til nogen af Præsterne i Staden." Ved en senere Resolution blev det udtalt, at Henlæggelsen kun var sket i kirkelig Henseende, og at Vesterbro iøvrigt vedblev at høre under Kjøbenhavns Jurisdiktion.

Samtidig blev der ved Siden af Kirken i Pilealleen opført Præstegaard og Degnebolig[67]), og i December 1736 skriver Christian den Sjette i et Brev til sin Hofpræst Bluhme[68]), at han har bestemt Studenten Kinast, der Dagen før havde prædiket paa Prøve for Kongen, og som synes at „være et Fredens og Kjærlighedens Barn", til Præst paa Frederiksberg. Aaret efter blev der bygget en Skole ved Siden af Præstegaarden[69]), og i 1738 blev der af en ubekjendt skænket Kirken et Slaguhr. Først i 1754 fik Kirken et Orgelværk, og det hedder herom i Kirkesessionens Resolution, at da „denne Menighed bestaar af en Del honnette

Folk, særdeles om Sommeren, da mange Familier fra Kjøbenhavn sig der opholde og ofte søge Kirken, og da Sognepræsten tilligemed Menigheden ofte har anholdt om at maatte faa et lidet Orgel eller Positiv i denne Kirke", har man anskaffet et saadant, der har kostet 536 Rdl.

Til Frederiksberg Præstekald blev i 1747 Hvidovre Sogn med de i samme værende Byer Valby, Vigerslev og Hvidovre henlagte som Annex.

I 1717 og de paafølgende Aar, da der blev oprettet Rytterdistrikter rundt omkring paa Krongodserne i Danmark, blev Frederiksberg Sogn indlemmet i Kjøbenhavns Regiments Rytterdistrikt, og ved kgl. Resolution af 7. Juli 1721 blev derefter Sognet, som hidtil havde hørt under Taarnby Birkething paa Amager, henlagt under Kjøbenhavns Rytterdistrikts Birk, der holdtes i Ballerup, og denne Ordning vedblev i over 80 Aar indtil 1803, da Thingstedet blev flyttet fra Ballerup til Blaataarn i Kjøbenhavn.

Ladegaarden blev i 1710 af Kongen skænket Land-Etaten til Kvæsthus[70]), og havde i nogen Tid været i Brug som saadan, da i Juni 1711 den store Pest i Kjøbenhavn udbrød, som rasede indtil Oktober samme Aar og bortrev over 20,000 Mennesker eller omtrent en Trediedel af Kjøbenhavns daværende Befolkning[71]). Strax i Begyndelsen af Epidemien leiede Regeringen af Regimentskvartermester Vodrof de ham tilhørende i Nærheden af Ladegaarden beliggende Bygninger, der indrettedes til Pestlazaret, og senere i August blev ogsaa Ladegaarden taget i Brug for de Pestsyge, og de syge Soldater der havde været indlagte paa Ladegaarden flyttede til Falkoneergaarden. Endnu længe efter Epidemiens Ophør vedblev Benyttelsen af Lazarethet paa Vodrofs Plads, og i Amtsregnskabet for 1712 anføres det saaledes om en Christian Nerger, at han er Spisemester ved det nævnte Lazareth. Der tilføies, at han er en fattig Student, der „har paataget sig at spise de Svage", og som

bør fritages for Kopskat: „saasom Tjenesten er ubestandig". Først i September 1713 bleve de Huse, der havde været brugte „til Karantæne", tilbageleverede Vodrof.

Efter Pesten blev Ladegaarden igjen brugt til Krigshospital, men i 1728 efter Kjøbenhavns Ildebrand, der havde ødelagt 4 Kirker og over 2000 Huse, blev den i nogen Tid, og „saalænge disse Troubler paastaae", overdraget Direktørerne for Fattigvæsenet til de Fattige derudi at indlogere[72]). Efter at Ladegaarden igjen var taget i Brug til Krigshospital, blev der i 1734 overladt samme et Stykke Jord til Blegeplads og Kirkegaard og kort efter indrettet en Kirke til offenlig Gudstjeneste for de samme Steds værende fattige Lemmer[73]). Senere blev Krigshospitalet paa Ladegaarden flyttet til Kjøbenhavn og Ladegaarden i 1768 solgt ved offenlig Auktion og kjøbt af Kjøbenhavns Fattigvæsen[74]).

Paa Vodrofgaard var i 1733 anlagt en Seildugsfabrik, hvor Seildug til Kongens Flaade forarbeidedes, og St. Jørgens Sø var ved Midten af forrige Aarhundrede udtørret og bortleiet til Græsning. Der hvor Bagerstræde nu er, laa et Kapunstopperi, og Terrænet skraas overfor og længere ud langs Gamle Kongevei var bortfæstet til en „Farve Plantør" og kaldtes derfor Farvervænget. Endelig var der i Nærheden af Falkoneergaarden blevet anlagt et Voksblegeri.

Inde i Kjøbenhavn var der efter Ildebranden 1728 lige inden for Vesterport blevet anlagt en ny lige Gade i Stedet for nogle smaa smalle Gader, der før Branden krydsede hverandre paa dette Sted, og den nye Gade havde efter Frederiksberg Slot faaet Navn af Frederiksberggade, men udenfor Vesterport vare de almindelige Færselsveie de samme som hundrede Aar tidligere. Vel var Frederiksberg Allee bleven anlagt, men denne, der i Dokumenter fra den Tid kaldes Kongeveien, var kun bestemt for Færslen til og fra Frederiksberg Slot. Landeveien til Roskilde gik gjennem nuværende Rahbeks Allee til Bakkehuset og derfra videre

gjennem Valby. Gamle Kongevei fulgte sin tidligere Retning, og Veien mellem Ladegaarden og Grøndal, som Kalthuset nu kaldtes, gik, hvor den endnu gaar.

Det er kuriøst at se, at et Spørgsmaal, der i vor Tid i mange Aar har staaet paa Dagsordenen, Spørgsmaalet om Frederiksbergs Indlemmelse i Kjøbenhavn, navnlig for saa vidt Politivæsenet angaar, allerede den Gang, for omtrent halvandet hundrede Aar siden, begyndte at dukke op. I en kongelig Resolution af 1731 [75]) tillades det Politimesteren eller Byfogden i Kjøbenhavn uanset Bestemmelserne i Forordningen af 1719 om unyttigt Kroholds Afskaffelse at sende nogen af deres Fuldmægtige med Konsumtionsbetjente paa Inkvisitioner i Frederiksberg By, i Stedet for at efter Forordningen skulde Birkedommeren og Regimentsskriveren medfølge, og i 1751 ansøger Kjøbenhavns Magistrat om, at „de syv Huse ved den saakaldede Gamle Kongevei“ maa henlægges under Kjøbenhavns Jurisdiktion, idet Magistraten i Andragendet anfører, at disse Huses Beboere svare kun en ringe Afgift af Grunden, men intet af deres Næring, uagtet de alle drive stærkt Værtshus, Slagteri og deslige, og naar de endog mod Loven og Sabbaths Forordningen have Gjæster paa Søn- og Helligdage eller slagte og sælge Kjød paa utilladelige Tider, kan Politiet dog ikke foretage nogen Forretning hos dem, fordi de sortere under Ballerups Ryttердistrikts Birkething, hvis Birkedommer det er umuligt at have tilbørlig Opsigt med disse Huse, hvorudover de næsten kan foretage sig hvad de lyste til Borgerskabets Fornærmelse. Dette Andragende, som Amtmanden over Kjøbenhavns Amt erklærede sig bestemt imod, blev ikke bevilget, men nogle Aar efter fornyede Kjøbenhavns Magistrat sit Andragende, og der faldt da i 1758 en kongelig Resolution, hvorefter de Huse med Grunde, der laa paa den sydlige Side af Gamle Kongevei mellem nuværende Bagerstræde og Værnedamsvei, bleve indlemmede i Kjøbenhavn. Et af disse Huse tilhørte

Øltapper Werner Dam, efter hvem Værnedamsveien har faaet sit Navn [76]).

Christian den Sjette døde paa Hirschholm i August 1746, og dermed bortfaldt det ceremonielle og pietistiske Væsen, der under hans Regering havde hvilet saa trykkende paa alle Forhold. Den unge 23-aarige Frederik den Femte med sit danske Sind og ligefremme venlige Væsen og hans jævnaldrende milde og nedladende Dronning, den engelske Prinsesse Louise bleve modtagne af Folket med stor Begeistring og dannede en skarp Modsætning til den forrige Konge og Dronning, og en hel ny Tid med Skuespil, Baller og Assembleer begyndte, men iøvrigt blev Glæden over det nye Kongepar kun af kort Varighed, idet Dronning Louise døde i 1751 i en Alder af 27 Aar, og Frederik den Femte, der allerede, medens hun levede, havde ført et udsvævende Liv, senere hengav sig mere og mere dertil, saa at han døde aldeles forfalden, kun 42 Aar gammel. I de 19 Aar, han regerede, opholdt han sig meget sjældent og kun i ganske korte Tidsrum paa Frederiksberg Slot og Kongefamilien havde ogsaa paa den Tid paa forskjellige Steder i Landet saa mange Slotte til Afbenyttelse, at de langt fra alle kunde tages i Brug. Alene i den Trekant, der ligger imellem Charlottenlund, Frederiksborg og Kronborg var der efter Thurahs „Vitruvius“ i 1749 ti kongelige Slotte, nemlig foruden de tre nævnte Jægersborg, Sorgenfri, Eremitagen, Frydenlund, Hirschholm, Sofienberg og Fredensborg. Det er denne Overflod, der har givet Orla Lehmann Anledning til i en af sine Ungdomstaler at bruge den flotte Ytring, at de enevældige Konger havde bygget saa mange Lystslotte i Nordsjælland, at man kunde staa paa Altanerne og spille Fjerbolt fra det ene til det andet.

Frederik den Femte boede om Sommeren, medens Dronning Louise levede, dels paa Jægerspris og dels paa Fredensborg, men efter sit andet Giftermaal med den senere i

Danmarks Historie saa bekjendte Juliane Marie af Brunsvig, tilbragte han stadig Sommeren paa Fredensborg, hvor han i sine senere Aar boede syv à otte Maaneder om Aaret, medens han om Efteraaret i Jagttiden opholdt sig paa Jægersborg og om Vinteren residerede paa Christiansborg Slot. Enkedronning Sophie Magdalene, „Den kgl. Fru Moder“, som hun kaldtes i Datidens Aviser, boede hver Sommer paa Hirschholm og hendes Søster, Fyrstinden af Ostfriesland, paa Sorgenfri. Charlottenlund tilhørte Kongens ugifte Tante, Prinsesse Charlotte Amalie og var opkaldt efter hende.

I 1749 begyndte „Berlings Avis“ at udkomme, og fra den Tid har man nøiagtige Oplysninger om Kongefamiliens Færd og dens Ophold paa de forskjellige Slotte, idet Avisen uagtet sit lille Format, og uagtet den kun udkom to Gange om Ugen, indeholder stadige Meddelelser af Hofnyt. Som Exempler paa, hvor detaillerede disse Meddelelser her i Avisens første Tid vare, og paa den Tone, hvori de vare affattede, anføres følgende Uddrag af Avisen fra April 1755: Den 14. April. „Da vi i nogle Dage har havt et angenemt Foraars-Veir, saa behagede det idag Formiddag vores allernaadigste regerende Dronning at gjøre en Promenade en Carosse til Rosenborg Have og retournerede derfra over Volden til Christiansborg Slot. Hans Kongelige Høihed Kron-Prindsen“ — der den Gang var seks Aar gammel — „gjorde i Eftermiddag en Tour til Friderichsberg og de Kongelige Prinsesser til bemeldte Rosenborger Have.“ Den 28. April. „I Løverdags behagede det Hans Kongelige Høihed Kron-Prindsen at divertere sig med at gjøre en Promenade til Charlottenlund.“

Paa Frederiksberg havde Frederik den Femte og Dronning Louise i deres første Regeringsaar i Foraaret 1747 boet en kort Tid og her døde et af deres Børn, den toaarige Kronprins, der den Gang var deres eneste Søn, idet deres anden Søn, den senere Kong Christian den Syvende, først

blev født 1 1/2 Aar derefter. Efter Kongens andet Giftermaal opholdt han sig ogsaa et Par Gange nogle Uger om Foraaret paa Frederiksberg, saaledes i 1755 under „Campementet“ (Leirøvelserne) i Nærheden af Kjøbenhavn, og under dette Ophold overværede Kongen og Dronningen en Generalrevue, om hvilken det hedder i „Berlings Avis“, „at det mærkværdigste ved Revuen, og som var tillige saa stor Fornøjelse for Deres Majestæter, som det opvækkede største Admiration hos alle Høye og lave Tilskuere, var den Munterhed, Adresse og Færdighed, Hans Kongelige Høihed Kronprinsen lod se, da Høystsamme en Chef anførte sit eget Regiment, og den Habilite i at gjøre de Manøvres, som man af Høistsammes tendre Alder ikke skulde kunnet formode“. I de sidste ti Aar af Frederik den Femtes Regering boede han aldrig paa Frederiksberg, hvorimod Kronprinsen, der allerede kort efter, at han var fyldt 6 Aar, havde faaet sin egen Hofstat, boede, fra han var 11 Aar, og til han blev Konge, hver Sommer paa Frederiksberg Slot tilligemed sin fire Aar yngre Halvbroder Arveprins Frederik, og her holdt de unge Prinser fuldstændigt Hof, ved hvilket der ofte var Middagstaffel for andre af Kongefamilien eller Apartement og Bal.

Efter Frederik den Femtes Død i Januar 1766 begynder det korte Afsnit af Danmarks Historie, der er det mest interessante og indholdsrige i de sidste Aarhundreder, mærkeligt især ved den Hurtighed, hvormed Begivenhederne vekslede, og ved de tre Hovedpersoners tragiske Skjæbne: Christian den Syvende, der nylig konfirmeret og ikke 17 Aar gammel blev Konge, som endnu 3 Aar efter uagtet al sin Vildskab forstod at opføre sig saaledes paa sin Udenlandsreise, at han vakte almindelig Beundring, men som kort efter sin Hjemkomst i en Alder af 20 Aar faldt sammen, saa han maatte regnes for sindssvag og Riget i de henved 40 Aar, han endnu levede, maatte styres af andre. Caroline

Mathilde, der 15 Aar gammel blev Dronning i Danmark, som 5 Aar efter blev jaget i Landflygtighed og skilt fra sine to Børn, og som faa Aar efter døde i sit 24. Aar, samt endelig Struensee, der som Reiselæge og i en underordnet Stilling kom til Hoffet i Kjøbenhavn i Januar 1769 i en Alder af 31 Aar, som et Aarstid derefter var bleven den 18aarige Dronnings Elsker og derpaa fik hele Rigets Styrelse i sine Hænder, men kun 3 Aar efter at han var kommen til Kjøbenhavn blev styrtet og henrettet.

Hoffets Liv i disse Aar førtes for en stor Del paa Frederiksberg Slot. Allerede den Dag, Frederik den Femte var død, flyttede den unge Konge med sin Bedstemoder, Dronning Sophie Magdalene til Frederiksberg, hvor de dog kun forbleve i nogle faa Uger, men om Sommeren fra Mai til henad Efteraaret residerede Kongen igjen paa Frederiksberg. I November samme Aar ægtede han sit Sødskendebarn den engelske Prinsesse Caroline Mathilde. Hun var fra England ankommen til Altona den 18. Oktober og var under stor Jubel, Illuminationer osv. i de forskjellige Byer reist gjennem Holsten og Slesvig over Fyen til Roskilde, hvorfra hun den 3. November i Følge med Kongen, der var taget hende i Møde, reiste til Frederiksberg Slot. Ved Roskilde Kro bleve Majestæterne modtagne af „12 ny-munderede Postillions af den Kongelige Postgaards, alle paa smukke og vel udstafferede Heste tillige med en vel-pyntet Anfører. Imedens Reliefen blev forespændt, blæste de udi de store, saakaldede Post-Valt-Horn, siden reed de foran Vognen og blæste i deres smaa Post-Horne indtil imod Friderichsberg Slot, da de atter igjen blæste af Post-Valt-Hornene Triumph-Stykker og Marcher. Derefter posterede de sig udenfor Slots-Porten, hvor de holdt, indtil alle Herskaberne vare komne paa Slottet“ [77]). Paa Frederiksberg forblev Caroline Mathilde til den 8. November, da hendes høitidelige Indtog i Kjøbenhavn fandt Sted fra Rendezvous Pladsen i Nær-

heden af Blaagaard gjennem Nørreport til Christiansborg Slot, hvor Vielsen i Slotskirken foregik.

I den paafølgende Sommer var Kongen paa Reise i Hertugdømmerne, men baade inden denne Reise og efter Kongens Hjemkomst boede han og Dronningen i længere Tid paa Frederiksberg. I Januar 1768 blev den senere Kong Frederik den Sjette født, og nogle Maaneder efter reiste Kongen udenlands og Dronningen tilbragte Sommeren paa Frederiksborg Slot. I Januar 1769 kom Kongen tilbage fra sin Udenlandsreise og havde Struensee med i sit Følge, og i den paafølgende Mai Maaned tog Hoffet Ophold paa Frederiksberg og blev der hele Sommeren, indtil Slutningen af Oktober. Fra den Tid begyndte en stor Forandring i Hoffets Liv og Dronningens Optræden. Den ene Fest, Maskerade osv. fulgte efter den anden, og Dronningen, der hidtil og især under Kongens Udenlandsreise havde levet ganske stille, tog nu Del i alle Slags Forlystelser. Det var ogsaa paa den Tid, at hun, som man tidligere ofte havde kunnet se med sin Overhofmesterinde gaa til og fra Frederiksberg med en Løber efter sig, og som allerede derved havde vakt Opsigt, det man aldrig før havde set en Dronning eller Prinsesse gaa paa Gaden[78]), nu til manges Forargelse begyndte at vise sig til Hest. I Juli Maaned kom hendes Broder Hertugen af Glocester her i Besøg, og der blev under hans Ophold og i Anledning af Caroline Mathildes 18aarige Fødselsdag holdt stor Caroussel paa Christiansborg Slots Ridebane, og der fandt ogsaa andre større Festligheder Sted, deriblandt et Bal-masqué i Frederiksberg Have, der var illumineret med mange Tusinde Lamper, og hvor der afbrændtes et stort Fyrværkeri. Til disse Fester var der uddelt Billetter for Tilskuere.

Det var, efter hvad Struensee selv i sit Forsvar for Inkvisitionskommisionen forklarede, under Opholdet paa Frederiksberg i denne Sommer, at han ofte fik Leilighed til

at tale med Dronningen og derved vandt hendes Fortrolighed, og det var kun et Par Maaneder, efter at Hoffet var flyttet ind fra Frederiksberg, at han fik Værelser paa Christiansborg Slot, og at der i Publikum begyndte at gaa Rygter om hans Forhold til Dronningen. I Foraaret 1770 vare Kongen og Dronningen igjen flyttede til Frederiksberg for efter et kort Ophold der at tiltræde den i Caroline Mathildes Historie saa meget omtalte holstenske Reise; faa Dage derefter døde imidlertid Enkedronning Sophie Magdalene, og Reisen maatte derfor udsættes i flere Uger, men iøvrigt gjorde dette Dødsfald intet Skaar i Kongens og Dronningens muntre Liv, og Kongen forblev endogsaa paa Frederiksberg den Dag, hans Bedstemoders Lig blev bisat i Roskilde Domkirke. I August Maaned kom Kongen og Dronningen tilbage fra Holsten og boede en halv Snes Dage paa Frederiksberg Slot, og dette korte Ophold er blevet mærkeligt ved, at under samme bleve de første Kabinetsordrer udstedte, som bære Vidne om at være foreslaaede af Struensee, nemlig de to af 4. September 1770 om Karakterers og Titlers sparsommelige Uddeling og Indførelsen af Pressefrihed. Det var ogsaa under dette Ophold, at Kongen og Dronningen toge Del i en Forlystelse, som ingen dansk Dronning siden Christian den Femtes Tid havde overværet, nemlig Fugleskydningen i det Kongelige Kjøbenhavnske Skydeselskab paa den Selskabet tilhørende Grund paa Vesterbro, hvor forøvrigt Selskabets nuværende Bygning først 15—16 Aar efter blev opført. Caroline Mathilde, der selv gjorde Skud til Fuglen, var ved den Leilighed i Mandsdragt, og en begeistret Digter [79]) synger derfor om hende:

„Vor Caroline selv til Hest sig did begav
Og baade Stand og Kjøn der naadigst lagde af,“

idet Forfatteren dog er saa forsigtig ved Ordet „Kjøn“ at tilføie som Note nedenfor „i Henseende til Dragten“. Fra

Frederiksberg forlagdes Residensen til Hirschholm, som nu var blevet ledigt ved Sophie Magdalenes Død, og hvor Hoffet var i 7 Uger, hvorefter det flyttedes tilbage til Frederiksberg, hvor man forblev til Dagen efter Nytaar. Under dette Ophold paa Frederiksberg havde Kongen Besøg af sin Svoger, den svenske Kronprins Gustaf, senere Kong Gustaf den Tredie, og hans Broder Prins Frederik Adolf, og der haves om dette Besøg flere Beretninger, der give et ganske godt Billede af Hoflivet, saaledes som det var i Struensees Tid. Der blev givet et stort Taffel for de svenske Prinser paa Christiansborg Slot, men de spiste ogsaa flere Gange paa Frederiksberg Slot, og der klagedes over, at de havde været budne sammen med Kjøbmandsfruer, og at en af disse havde været saa familiær at bebreide Kronprins Gustaf, at han ikke havde besøgt hende, uagtet hun var hans Naboerske. Kronprins Gustaf var bleven stødt over at være i dette Selskab og havde spurgt, om der ikke ogsaa var Jøder til Stede ved Taffelet. Fremdeles havde Struensee i Begeistring over de Underværker, hans Rousseau'ske Opdragelse af den danske Kronprins havde bevirket, ført den svenske Kronprins i Regnveir over Slotspladsen for at vise ham „lille Fritz“ [80]). Medens Kongefamilien i de omtalte Maaneder boede paa Frederiksberg Slot, blev en Forandring af stor Betydning iværksat, idet det hidtilværende Geheimekonseil under 27. December blev ophævet som stridende mod Begrebet om uindskrænket Monarki og som Følge deraf samtlige Ministre afskedigede.

I det næste Foraar 1771, medens Hoffet endnu var paa Christiansborg Slot, foretoges der af og til mindre Udflugter, og man har om en af dem en Beretning, der ogsaa illustrerer Hoflivet paa den Tid:

„Den 5. Mai behagede det de regerende Majestæter at gjøre en Promenade gjennem Stadens Gader udi den saa-

kaldede Wurst-Vogn*) til Friderichsberg Slot, hvor de indtoge Middags-Maaltid; udi bemeldte Vogn sade foruden Deres Kongelige Majestæter 6 Damer og 6 Cavalierer. Vognen var forspændt med 8 hvide Heste, for samme rede 2de Jægere og derefter gik 4 Kongelige Løbere og efter Vognen 2de Pager til Hest. Fra Friderichsberg skete samme Optog om Aftenen Kl. 8, da alle Regimenternes Fest-Musik vare opstillede og fordeelte udi Gaderne, hvorigjennem de toge til Operahuset."

Sommeren lige fra Juni til Slutningen af November tilbragte Kongen og Dronningen paa Hirschholm. Forholdet til den øvrige Kongefamilie var den Gang blevet saa slet, at endog den gamle Prinsesse Charlotte Amalie, der pleiede at bo sammen med Kongen og Dronningen, ikke reiste med dem til Hirschholm, men tog Sommerophold paa Frederiksborg Slot og lod afhente de Møbler, hun hidtil havde havt staaende paa Frederiksberg Slot. Enkedronning Juliane Marie og hendes Søn Arveprins Frederik tilbragte, som de pleiede, Sommeren paa Fredensborg. I September var det, at Matrosernes Tog til Hirschholm fandt Sted, og at der senere Mikkelsaften for at berolige Stemningen blev paa den store Plaine, der ligger nedenfor den steile Bakke ved Frederiksberg Slot, givet en Fest for Holmens Folk med Koner og Børn, der under Regimentsmusik bleve beværtede med en stegt Okse — „Forsoningsoksen", som den spotvis blev kaldet — samt Øl og Brændevin. Det var bekjendtgjort gjennem Aviserne, at Hoffet vilde indfinde sig til Festen, men i sidste Øieblik bestemte man sig til at udeblive, fordi man troede at være kommen paa Spor efter en Sammensværgelse, der gik ud paa at overfalde Struensee, og der synes efter Oplysninger, som senere ere fremkomne,

*) En Slags Char-à-banc.

ogsaa at være Grund til at tro, at der efter Enkedronning Juliane Maries Anstiftelse har været paatænkt noget saadant.

Fra Hirschholm blev Hoffet flyttet til Frederiksberg Slot og forblev her til den 8. Januar 1772, otte Dage før Struensee blev styrtet. Skjønt baade Dronningen og Struensee med en ubegribelig Letsindighed trodsede det voldsomme Had, de havde opvakt i alle Samfundsklasser, blev der dog under dette Ophold paa Frederiksberg truffet adskillige Forsigtighedsregler. Paa Frederiksberg Slot og i Omegnen var der indkvarteret Dragoner, og ikke blot udenfor Slotsporten, men ogsaa ved begge Endepunkterne af Frederiksberg Allee holdt to Dragoner til Hest med blanke Sabler, ligesom der i Frederiksberg Have hist og her var stillet Skildvagter til Fods, og naar Kongen eller Dronningen kjørte ind til Kjøbenhavn, bleve de ledsagede af 40 Dragoner. Men forøvrigt vedbleve baade Kongen og Dronningen som hidtil at tage Del i offenlige Forlystelser. De besøgte Operaen og fransk Komedie, og en af de første Dage i December overværede de begge til Hest en Falkejagt paa Nørrefælled. Ligeledes berettes det fra den Tid, at Dronningen hver Dag red paa Harejagt, og man ser ogsaa, at der var givet Hederideren paa Kjøbenhavns Amt, der leverede Harer til Hofholdningen, Ordre til ikke at skyde Harer paa Amager eller i „Egnen ved og omkring Frederiksberg“, hvor de kongelige Herskaber diverterede sig med Jagten. Juleaften blev man paa Frederiksberg Slot allarmeret ved Efterretningen om de meget alvorlige Spektakler, der vare foranledigede ved den samme Dag foregaaede Opløsning af Livvagten og Mandskabets Fordeling til andre Regimenter. Man frygtede Oprør, og det paastodes senere, at Struensee ved den Leilighed havde brændt „utallige Brevskaber“ [81]), men det blev imidlertid kun blind Allarm, thi vel drog nogle af Livvagts-Mandskabet — en 60 Mand — ud til Frederiksberg og forlangte at tale med Kongen, men de gik igjen rolig tilbage til Kjøbenhavn,

efter at en Officer i Kongens Navn havde lovet dem, der ønskede det, straks at faa Afsked fra Krigstjenesten.

Struensee havde paa Frederiksberg Slot sine Værelser i samme Fløi som Dronningen, og som et Vidnesbyrd om, hvorvidt deres Uforsigtighed gik, anfører Reverdil, der ingenlunde var uvenlig stemt imod dem, at paa den her omhandlede Tid, „da Dramaet nærmede sig sin Ende“, saa man Struensee et Kvarter efter, at Dronningen var gaaet ind i sine Værelser, gaa ud af Salen af samme Dør, der ikke kunde føre til hans Værelser uden gjennem Dronningens Forgemak, og denne Vei saa man ham gaa, „uden at nogen kunde vide, om han begav sig til Sit eller betraadte Gemakker, der burde have været betragtede som Renhedens Helligdom“ [82]).

Baade det daværende Christiansborg Slot og Hirschholm Slot ere forlængst ødelagte, men Frederiksberg Slot, der var det første Sted, hvor Caroline Mathilde opholdt sig efter sin Ankomst til Danmark, og som ogsaa blev det Sted, hvor hun tilbragte nogle af de sidste Dage, inden Ulykken ramte hende, staar den Dag idag, som det stod i hendes Tid, og der paavises endnu en Løndør, der efter Traditionen skal have ført fra Struensees Værelser til Dronningens Gemakker, lige som man i Slottets nordøstlige Hjørne paa et Sted, der daglig passeres af mange af dem, der spasere i Frederiksberg Have, kan gjennem Kjældervinduerne se Caroline Mathildes Badekammer, der er bevaret uforandret. Andre Minder om hendes Liv paa Frederiksberg Slot findes der ikke, men ser man hen til, hvor stor en Del af hendes femaarige Ophold i Danmark hun tilbragte der, kunde godt Digterens smukke Linier om Egnen:

„Mathilde, hvor Du
Flygtig har redet den flygtige Ganger;
Blot Dine Lidelser mindes endnu
Af den tungsindige Sanger“

have været brugte om Frederiksberg, om den Egn, til hvilken ogsaa Erindringen om hendes eneste Søn i saa høi Grad er knyttet.

Efter at Struensee og Brandt vare blevne henrettede, og Caroline Mathilde havde forladt Danmark for stedse, tog Enkedronning Juliane Marie og Arveprins Frederik tilligemed Kongen Ophold paa Frederiksberg og forblev her til Begyndelsen af September. Dorothea Biehl fortæller[83]), at Rygtet sagde, at Juliane Marie, medens Hoffet opholdt sig her, stod hver Morgen ved Vinduet og saa paa Steilerne ved Retterstedet skraas overfor Sorte Hest, hvorhen Ligene af Struensee og Brandt vare bragte fra Østerfælled, hvor Henrettelsen var foregaaet. Foruden Kongefamilien boede ogsaa flere af dem, der havde været med til at styrte Struensee, i denne Sommer paa Frederiksberg, saaledes Rantzau, Køller og Guldberg, af hvilke de to førstnævnte for øvrigt, allerede inden Aaret var omme, bleve fjernede fra Statsstyrelsen, og begge gik til Holsten.

I de paafølgende 11 Aar under det saakaldte Guldbergske Ministerium boede Dronning Juliane Marie, Arveprinsen, Kongen og Kronprins Frederik hver Sommer i Almindelighed fra Mai til Oktober paa Fredensborg og opholdt sig kun et Par Gange nogle Uger paa Frederiksberg, navnlig for at være i Nærheden af Campementet. Imidlertid var Kronprinsen bleven voksen, og i April 1784 var det, at han i en Alder af 16 Aar og kort efter sin Konfirmation efter en Plan, der i et Par Aar havde været drøftet med ikke saa faa, men om hvilken de Magthavende ikke synes at have havt nogen Anelse, pludselig og uden at møde nogen egenlig Modstand tog Statsstyrelsen i sine Hænder. Med denne Begivenhed begynder et nyt Afsnit i Frederiksbergs Historie, nemlig Frederik den Sjettes Tid, der varede til midt i vort Aarhundrede og derfor nærmest tilhører dette.

I de 30 à 40 Aar, der vare forløbne fra Christian den

Sjettes Død til det her nævnte Tidspunkt, var der ikke foregaaet andre Forandringer med Slottet og Haven, end at Menageriet var blevet nedlagt, og at der for Publikum var aabnet Indgang til Haven paa det Sted, hvor Hovedindgangen nu er. Menageriet blev nedlagt kort før eller efter Frederik den Femtes Død og Anledningen dertil skal have været, at en Løve havde sønderrevet en af Vogterne. I 1753 kom der „uformodenlig Ildløs udi Orange Huset ved Fridrichsberg Have, hvorved endeel af den saakaldede Prinsens Gaard blev lagt udi Aske og nogle fra Afrika hidførte Struds Fugle — nogle rare Dyr, der vare ankomne som Presenter fra de Barbariske Regeringer — maatte sætte deres Liv til udi Luen[84])." Det maa være Hovedbygningen i Prinsens Gaard, der ved denne Leilighed er nedbrændt, thi senere var der i en Del Aar en saakaldet Laurier Plads mellem Sidebygningerne, men i 1780 blev der over denne Plads aabnet Publikum Indgang til Haven[85]). Med Bestyrelsen af Haven foregik der ogsaa en Forandring, idet i 1782 Slotsforvalteren, der hidtil ogsaa havde været Gartner ved Haven, fritoges for den daglige Pasning af samme, og en særskilt Gartner ansattes under Slotsforvalterens Overtilsyn[86]). I 1775 blev der i Nærheden af Haven paa endel af nuværende Zoologisk Haves Terrain anlagt en Frugttræplanteskole, hvorfra der for at fremme Frugttræplantning omkring i Landet udleveredes Træer, navnlig til Bønderne.

Medens Slottet og Haven i det Væsenlige vare forblevne uforandrede, var der derimod i Frederiksbergs øvrige Forhold foregaaet en meget betydelig Forandring, idet samtlige Jorder fra at tilhøre Kongen vare gaaede over i Privateie. Som oven for anført, vare i 1740 en Del Jorder, der laa hen imod Vigerslev, overdragne til Bønderne i Frederiksberg By, der derefter ogsaa havde begyndt delvis at opdyrke Byens Fælled, der laa over imod Grøndal og hidtil kun var benyttet til Græsning. Hele den øvrige Del af Hollænder-

marken var derimod vedbleven at være Hømarker for de kongelige Stalde. I Frederik den Femtes sidste Regeringsaar, da man rundt om i Landet begyndte at sælge Krongodset, blev ogsaa Frederiksberg Slots underliggende Hovedgaards Jorder bortsolgte ved offenlig Auktion, der afholdtes paa Frederiksberg i Marts 1765. De til Salg stillede Jorder vare inddelte i 29 Lodder, der solgtes de Høistbydende til Arv og Eiendom, og det bestemtes i Konditionerne, at der af hver af Lodderne skulde svares en vis aarlig Afgift godt og forsvarlig Haarbunds Hø à Læs til 32 Lispunds Vægt, hvilken Hø skulde til kongelig Tjeneste leveres i Kjøbenhavn. Den øvrige Afgift, som den Høistbydende udlovede, skulde svares aarlig udi Penge til den kongelige Kasse. Endvidere bestemmes i Konditionerne, at de Bygninger, der opføres paa de solgte Lodder, skulle opbygges saaledes, at de hverken blive Frederiksberg Slot eller Passagen til Vanzir eller Veiene til Hinder, og naar de, som faa de til Alleen paa Kongeveien fra Frederiksberg grænsende Jorder, ville bygge Forhuse ud til Veien, skal det ske udi en vis Orden og Linie, som Rentekammeret dennem, naar forlanges, lader anvise.

Af de 29 Lodder bleve 10 Lodder kjøbte af Hr. Wium, 5 af Amtsforvalter Brunn, 4 af de Herrer Nørager og West, 2 af Hr. Wulf, 1 af Hr. Eegholm, 1 af Kromanden i Bagsværd, 1 af Kaptain Kaas og 1 af Kancelliraad Collin. I Beretningen om Auktionens Udfald ere Kjøberne af de øvrige 4 Lodder ikke angivne. Efter Auktionsbudene skulde der af samtlige Lodder svares i aarlig Afgift 935 Læs Hø og 4949 Rdl. i Penge[87]). Det synes efter denne Fortegnelse over Kjøberne at dømme, at det ved denne Auktion er gaaet, som det i Almindelighed gik ved de paa den Tid afholdte Auktioner over Krongodserne, at det nemlig ikke blev Bønderne, der bleve Kjøbere, men at Folk udenfor Bondestanden dreve Auktionsbudene op, ved nærværende Auktion vistnok især Folk fra Kjøbenhavn. Det viste sig

ogsaa snart, at de budne Afgifter vare altfor opskruede. Allerede kort efter Auktionen, da der maatte afholdes ny Auktion over et Par af Lodderne, hvis Kjøbere ikke havde stillet den forlangte Kaution, blev der budet en Del mindre end tidligere, og ved en nogle Aar efter afholdt Auktion over en af Lodderne sank Pengeafgiften endog ned til en Ottendedel af den oprindeligt budne. Da nu tilmed Kjøberne stode til Restance med de budne Afgifter, blev der i 1768 efter forudgaaet Forhandling med Kjøberne afgivet en kongelig Resolution, ved hvilken Høafgiften bibeholdtes, men den aarlige Pengeafgift nedsattes til ca. 980 Rdl., altsaa til en Femtedel af, hvad der var budet ved Auktionen [88]).

De egenlige Bønder i Frederiksberg By, der siden 1740 havde drevet Jorderne henimod Vigerslev og som ogsaa havde Byens Fælled i Brug, fik i 1775 samtlige disse Jorder overdragne til Eiendom, og hermed gik den sidste Del af den tidligere Hollændermark over i Privateie [89]). Den ovenfor omtalte Husmandsklasse i Byen havde allerede i 1742 ført Klage over, at Gaardmændene nægtede dem Græsning paa Byens Fælled, og ligeledes andraget om at forundes nogen Jord til Pløieland, men de vare baade den Gang og flere Aar senere, da de gjentoge deres Andragender, blevne afviste. Tilsidst anlagde de Sag imod Gaardmændene, hvilken Sag gik lige til Høiesteret, der i 1774 afsagde Dom, som fuldstændigt frifandt Gaardmændene for Husmændenes Tiltale.

Den første Gang, man finder en Beskrivelse af Frederiksberg By, er i anden Del af Pontoppidans Danske Atlas, der udkom i 1764 og har følgende Linier om Byen: „Dens nærværende Beboere klæde sig ikke mere som Amagere, siden de have faaet saa stærk en Blanding af andre Folk til at bo iblandt sig, saasom kongelige Slots-Betjentere, Fabriqveurs, Bryggere, Bagere og om Sommeren en Deel kjøbenhavnske Familier, hvilke for friskere Luft og mage-

ligere Spadseregang her have deres Sommer-Huse. Dette gjør Frederichsbergs Bye om ikke til en Kjøbstæd, saa dog til en skjøn Flek og langt anseeligere end andre Landsbyer. Dens deilige Situation paa en halv Mil fra Kjøbenhavn og fra Vester-Broe Forstad ikkun en Fjerdingvej, dens dobbelte Allee af store Linde-Træer, baade udenfor og indenfor Byen, og de zïrlige Huse, som efterhaanden opbygges, gjøre den behagelig".

Et ikke saa tiltalende Billede af Frederiksberg By i det her omhandlede Tidsrum giver en Erklæring fra 1779 af Bygningsdirektionen [90]). I denne hedder det om nuværende Alleegade, hvor dengang hele Pladsen foran Bygningerne regnedes med til Veien og i det Væsenlige henlaa ubenyttet, at Udsigten ved Frederiksberg, den eneste offenlige Promenade udenfor Staden, er for en Del betaget ved nogle Haver, som Indvaanerne have anlagt udenfor deres Huse, og indhegnet med Plankeværker, og at det var meget ønskeligt, at disse Haver aldeles kunde bortskaffes og Pladsen paa begge Sider af Alleen blive en behagelig Gang for de Spaserende, thi det ser altfor ilde ud, naar man først har passeret Frederiksberg Allee og kommer ind i Byen, at Udsigten paa den ene Side er borneret ved Plankeværker og at Beboernes Møgdynger ligge paa den anden Side.

Byen bestod i 1775 af 21½ Gaard — altsaa omtrent det samme Antal Gaarde, som der havde været i Slutningen af Amagernes Tid — og Husmændenes Antal angives til 57. I Byen laa to Klædefabriker og paa Teglgaarden i Smallegade boede Regimentsskriver i det første kjøbenhavnske Distrikt Nørager, der synes at have været en dygtig Mand, som med Iver tog sig af Byens Anliggender. Antallet af Værtshuse i Byen var i Aarenes Løb tiltaget betydeligt, og ved en i 1784 anstillet Undersøgelse viste det sig, at der var 34 af Frederiksbergs Byes Beboere, som dreve Værtshus og alle ønskede at vedblive dermed, og kun

en af disse havde Kongelig Bevilling dertil. I den i denne Anledning af Rentekammeret afgivne Erklæring blev det udhævet, at de Paagjældende i sin Tid havde kjøbt deres Steder dyrt af Hensyn til de i samme hidtil drevne Værtshushold, ligesom Værtshusene i Frederiksberg By næppe vilde foranledige Misbrug, da de egenlig kun vare til Forfriskning for Kjøbenhavns spaserende Indvaanere, og ved en samme Aar afgiven kongelig Resolution meddeltes der derefter samtlige 34 Ansøgere Bevilling til Værtshushold mod en ringe aarlig Afgift [91]).

I Slutningen af 1776 fuldførtes Anlægget af den nuværende Roskilde Landevei, der fra Vesterbro gaar, midt imellem Søndermarken og Frederiksberg Have og lige forbi Indkjørselsporten til Slottet, til Damhuset og derfra i en lige Linie til Roskilde, og dermed ophørte Brugen af den tidligere Landevei forbi Bakkehuset og gjennem Valby til Damhuset. Man havde vel ogsaa hidtil kunnet komme til Damhuset ad Gamle Kongevei og dens Fortsættelse gjennem Frederiksberg By, men paa Grund af denne Veis slette Tilstand var den vistnok ikke bleven benyttet, i alt Fald ikke af kjørende Reisende, og da Roskilde Landevei blev anlagt, blev det Stykke af Gamle Kongevei, der gik fra Frederiksberg By og ud ad Damhuset til, nedlagt og Arealet af samme givet i Erstatning til de Jorbrugere i Frederiksberg, som havde afgivet Grundstykker til Anlægget af Roskilde Landevei.

Frederiksberg Allee gav i disse Aar Anledning til mange Forhandlinger i Regeringskollegierne. Baade Frederiksberg Allee og Veien til Falkonergaarden — nuværende Alleegade og Falkonerallee — betragtedes som Indkjørselsveie til Slottet [92]) og vare aflukkede, saa at de kun vare tilgængelige for Fodgængere, hvorimod Kjøren og Riden i samme var forbeholdt de kongelige Herskaber, og der var navnlig en Port, hvor man fra Vesterbro kommer ind i Frederiksberg Allee, og ligeledes en Port udenfor Falkonergaarden. Da

Frederiksberg Hømarker i 1765 bleve solgte, fik de, der havde kjøbt Jorder, som stødte til disse Veje, „Kongeveis Nøgler“ til Portene, og en Bestemmelse om, at de skulde have Ret til Kjørsel herigjennem, blev optagen i deres Skjøder, men i 1770, i den Struenseeske Tid, fratog man dem med den Hensynsløshed, der karakteriserede saa mange af den Tids Foranstaltninger, denne Ret og forbød dem den omtalte Kjørsel. Allerede Aaret efter blev det oplyst, at de Jordbrugere i Frederiksberg, der skulde levere Hø til de kongelige Stalde i Kjøbenhavn, ikke kunde præstere denne Afgift, da Gamle Kongevei var i en saa slet Stand, at den var upassabel og Frederiksberg Allee var blevet dem forbudt, og de fik derfor Tilladelse til i Løbet af 14 Dage at maatte passere Alleen. I 1772 efter Struensees Fald fremkom 5 Jordbrugere med en Klage over den Uret, der var udvist imod dem, og fordrede en Erstatning af 10,000 Rdl., idet de paaberaabte sig, at de paa Grund af det skete Forbud mod at kjøre gjennem Alleen ikke kunde drive deres Jorder med Fordel, da de ikke kunde faa den fornødne Gjødning tilført fra Kjøbenhavn. Efter at Kammeradvokatens Erklæring var indhentet og efter vidtløftige Forhandlinger blev Resultatet tilsidst, at Jordbrugerne lode sig nøie med en Erstatning af omtrent 2000 Rdl[93]). I 1779 begyndte der mellem Autoriteterne nye Forhandlinger om Frederiksberg Allee. Der klagedes over, at Jordbrugerne spildte Gjødning i samme og at de ikke lukkede Alleeportene, saa at Alleen tjener ei alene til almindelig Passage for Ridende og Kjørende, men Fæhjorde drives endog derigjennem. Det foreslogs derfor, at der ved Indkjørslen fra Vesterbro skulde opføres en Hytte for en Opsynsmand, og enten skulde al Kjøren og Riden forbeholdes „de Kongelige og andre Herskaber“, eller ogsaa skulde der erlægges Bompenge, som det sker ved de almindelige Landeveie. Dette sidste bifaldtes ved en kongelig Resolution af Marts samme Aar, men da

der ved Auktionen over Bortforpagtningen af Bompengene kun blev budet 83 Rdl. i aarlig Afgift, blev det ved en ny kongelig Resolution bestemt, at Alleen skulde forbeholdes til fri Passage med Vogne og Heste for de kongelige Herskaber og andre Vedkommende, som dertil havde erholdt Tilladelse [94]).

FREDERIKSBERG I FREDERIK DEN SJETTES TID.

Med 1784, da Kronprins Frederik overtog Statsstyrelsen paa sin sindssyge Faders Vegne, begynder et nyt Afsnit af Frederiksbergs Historie, Frederik den Sjettes Tid, der — hvis man vil medregne de 12 Aar, hans Enkedronning overlevede ham og om Sommeren residerede paa Frederiksberg Slot ligesom i hans Dage — strakte sig lige til 1852, og altsaa omfatter et Tidsrum af 68 Aar, i hvilke der hvert Aar, i Almindelighed fra Juni til October, blev holdt Hof paa Frederiksberg.

Allerede en Maanedstid efter Regeringsforandringen i April 1784 toge Kongen, Kronprinsen og Arveprinsen Ophold paa Frederiksberg og kun Enkedronning Juliane Marie vedblev til sin Død i 1796 at bo om Sommeren paa Hoffets tidligere Residens Fredensborg. Forholdene ved Hoffet vare dengang af en eiendommelig Art. Uagtet sin store Ungdom regerede Kronprinsen fuldstændigt som Enehersker og afgjorde med Bistand af sine Ministre, navnlig af Bernstorff, alt i det store som i det smaa, medens Christian den Syvende vedblev at repræsentere Kongemagten og ikke blot underskrev alle i Kongens Navn udfærdigede Resolutioner, men i det Hele optraadte officielt som Konge, saa at han endog gav Audiens til de udenlandske Gesandter. Man har en Skildring af Hoffet paa denne Tid i en Række først for faa Aar siden offenliggjorte Rapporter, som en

svensk Gesandt d'Albedyhll sendte til sin Regering [95]). Han skriver saaledes i Januar 1785 om den Audiens, han som nyankommen Gesandt havde hos Christian den Syvende og derefter hos Kronprinsen: „Hans kungl. danska maj:t har „högeligen förundrat mig, genom den oförväntade allvarsam- „het, och om jag tör säga anständighet, hans maj:t vid „detta tillfället iakttog. Deremot har jag hos högbemälte „herre bemärkt en särdeles apati, hvilken jemväl i sådan „mån på mig verkat, att jag deraf blifvit alldeles dekonte- „nancerad. Derjemte ådagalade hans maj:t mycken embar- „ras vid de få ordens frambringande, som tjente till svar „å mitt tal. Skal jag efter denna första erfarenhet fatta „något omdöme, så blir det tillstyrkande för den allmänt „vedertagna meningen, nämligen att räddhågan lärer vara „hufvuddraget, likasom hufvudfelet uti hans danska maj:ts „karakter og lynne, hvarvid jemväl en nog hög grad af „själens matthet lärer ligga till grund.“

„Hans kungl. höghet kronprinsen hade, om jag det får „säga, en mycket utomordentligare åtbörd. På hans ansigte „visade sig en slags tankspriddhet, som kunde komma at „tro, att allsintet tänktes. Hans åthäfvor voro likaledes „ganska ovanliga, förrådande jemväl ganska mycken timi- „dité! Likväl visade hans kungl. höghet någon uppmärk- „samhet, och något beröm, som uti mitt tal förekom, syntes „åtminstone ej undfalla hans öra.“

„Hans svar torde väl ej varit lärdt utan till, men det „var så mycket mera osammanhängende, och den korta „konversation, som derefter följde, ådagalade mera en nådig „afsigt, än en särdeles gåfva att densamma utföra. Så „förekom mig en prins, som verkligen redan väckt mycken „uppmärksamhet, och å hvilken densamma alltvidare synes „fästad.“

I Theatret viste Christian den Syvende sig i Almindelighed et Par Gange om Ugen, men disse Besøg vare til

stort Besvær for de andre kongelige Personer og for Kongens øvrige Omgivelser. De maatte nemlig ideligen have Opmærksomheden henvendt paa ham for at hindre eller for Publikum dække hans Aandssvaghed og pludseligt frembrydende forunderlige Indfald. Det hændte undertiden, at han midt under Forestillingen blev bange eller, for at more sig ved at sætte sine Omgivelser i Bevægelse, lod som han blev bange for en indtrædende Skuespiller og foer da op af Stolen for at løbe ud af Logen; en Aften, da en Stump af en Figurants Klinge, som sprang, fløi op i Logen og tilføiede ham en lille Rift i Ansigtet, gav han sig til høit at skrige, satte sig i Hovedet at det var skeet for at ombringe ham og var kun med megen Møie til at berolige efter Skrækken, som var saa stor, at han, naar der efter den Tid i Stykker, som han dog endelig vilde se, forekom Fægtninger, strax ytrede en saa heftig Ængstelse, at der maatte anvendes mange Overtalelser for at faa ham til at blive siddende. Det var ikke altid det lykkedes at afholde ham fra at gjøre en for hans Nærmeste meget ubehagelig Opsigt, thi uden at tale om, at det jevnligen faldt ham ind at gjøre Grimasser og imellem Acterne eller endog under en vigtig Scene at løbe frem og tilbage i Logen og hoppe op paa det lave Skillerum mellem den og Cavaleerlogen, gav han af og til sin Tilfredshed eller Misfornøielse med Skuespillerne tilkjende paa en meget bemærkelig og egen Maade[96]).

Kronprinsen havde ingen Interesse for Theatret, derimod var han — uagtet den ovennævnte svenske Gesandt omtaler ham som havende „en särdeles eloignement for könet“ — en ivrig Danser[97]), og ved Hoffesterne, ved hvilke Kronprinsen og hans i den Struenseeske Tid fødte Søster Prinsesse Louise Augusta vare Hovedpersonerne, spillede Dansen en stor Rolle, og der gaves saaledes i Sommeren 1785 ugenlige Baller paa Frederiksberg Slot[98]), undertiden i det store Glashus i Haven. Christian den Syvende selv

tog Del i Dansen og gjorde sig endnu i senere Aar bemærket ved den Gratie, hvormed han skjønt sindssvag kunde optræde i Menuet [99]).

Regeringsforandringen i 1784 var bleven modtaget med Glæde af hele Nationen, der omfattede Kronprinsen med stor Kjærlighed, og Begeistringen for ham gav sig Luft ved mange Leiligheder, saaledes navnlig i 1788. Under den da mellem Sverig og Rusland udbrudte Krig havde Danmark i Henhold til tidligere Alliancetractater med Rusland opstillet et Auxiliaircorps paa 12,000 Mand i Norge under Kommando af Prins Carl af Hessen, og Kronprins Frederik, der allerede dengang nærede den Interesse for det Militaire, som han bevarede gjennem hele sit Liv, tog over til Hæren for som Tilskuer at følge dens Operationer. I Slutningen af September rykkede man ind i Sverig og ved Qvistrum Bro blev et svensk Corps paa 800 Mand omgaaet og taget tilfange, ved hvilken Leilighed de Svenske havde 17 Døde og 50 Saarede og de Danske 6 Døde og 15 Saarede. Andre Affairer forefaldt der ikke, allerede under 9de October samme Aar blev der sluttet en Vaabenstilstand og kort efter blev den danske Hær trukken tilbage til Norge [100]). Da Kronprinsen i Begyndelsen af December vendte hjem til Kjøbenhavn, bleve Hestene spændte fra hans Vogn og han trukken gjennem Gaderne, Kjøbenhavn var illumineret i 3 Aftener og Jublen overordenlig [101]), ja selv P. A. Heiberg blev saa greben af den almindelige Begeistring, at han endnu 2 Aar efter skriver i et Digt til Kronprinsen:

„Prinds! da Du kom fra vunden Slag,
„Da ligned Folkets Fryd en Torden,
„Men Glæden, som Du seer idag,
„Den spredes over hele Norden“ [102]).

I 1786 blev Prinsesse Louise Augusta gift med Prins, senere Hertug Frederik Christian af Augustenborg, men da

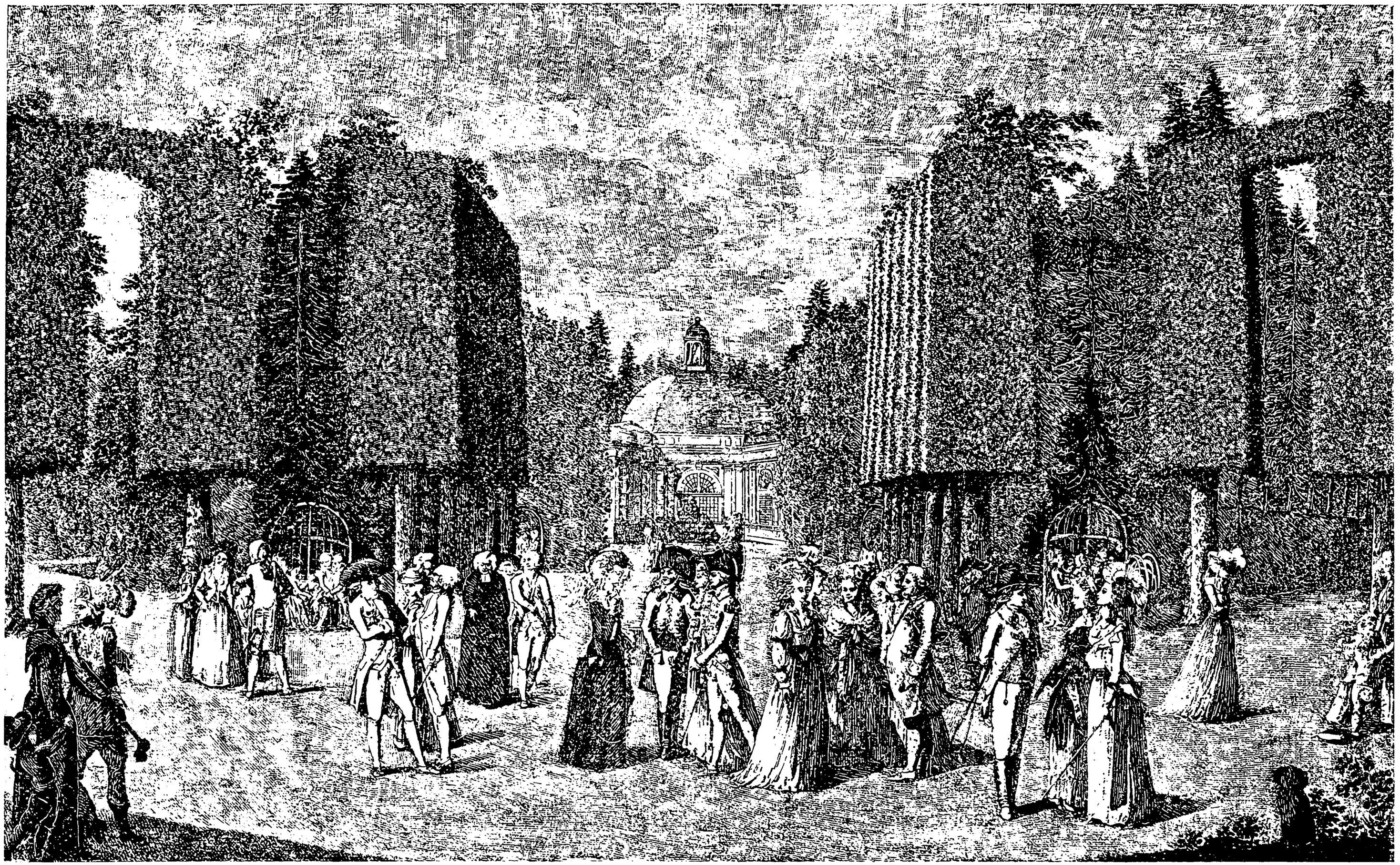
han var dansk Statsminister og Patron for Kjøbenhavns Universitet, opholdt de sig i de første 20 Aar af deres Ægteskab stadigen ved det danske Hof og flyttede først i 1806 til Augustenborg. I Juli 1790 blev Kronprins Frederik forlovet og faa Uger efter gift med sin Cousine, den ved sin sjeldne Ynde udmærkede Prinsesse Marie Sophie Frederikke af Hessen. Formælingen foregik i hendes Hjem paa Gottorp Slot i Slesvig, men blev feiret ved Illumination i Kjøbenhavn og paa Frederiksberg, hvor Christian den Syvende opholdt sig og hvor der om Aftenen blev afbrændt et Fyrværkeri i Haven, ligesom Frederiksberg By var illumineret. I September forlode de Nyformælede Slesvig og den 13de om Aftenen kom de til Frederiksberg Slot, det Sted, hvor de senere i henved to Menneskealdere opholdt sig hver Sommer. Dagen derefter toge de Kongelige Herskaber fra Frederiksberg gjennem Falkoneeralleen til Blaagaard, hvorfra Indtoget til Kjøbenhavn fandt Sted. Udenfor Falkoneergaarden paraderede Falkoneermesteren og alle Falkonererne i deres Uniformer med de Kongelige Falke paa Hænderne og skraas overfor stode Bønderpiger fra Valby og Frederiksberg By i deres skjønneste Pynt og med Blomsterkurve, hvoraf de under Afsyngelse af en Festsang strøede Blomster, idet Herskaberne passerede forbi[103]).

De første Aar efter Kronprinsens Giftermaal vare rige paa store Begivenheder og Omvæltninger i Udlandet. Ludvig den Sextendes mislykkede Flugt i Sommeren 1791, Gustav den Tredies Mord paa Maskeraden i Stockholm i Marts 1792, Krigen mellem Frankrig og de Allierede, Ludvig den Sextendes og Marie Antoinettes Henrettelse i 1793 og Rædselsregeringen indtil Robespierres Fald i Juli 1794. Det lykkedes imidlertid den danske Regering at holde den dansk-norske Stat upaavirket af alle disse Begivenheder og at bevare dens Neutralitet, saa at baade den danske og norske Handel var i en blomstrende Forfatning og Velstanden i

begge Riger i stadig Tiltagende, som i det Hele ikke blot de her omtalte Aar, men hele Frederik den Sjettes første Regeringstid, især indtil Bernstorffs Død i 1797, fra alle Sider skildres som en sjelden lykkelig Tid for Danmark. Begeistringen for Kronprinsen vedblev usvækket, og det er betegnende, at da han i 1792 midt under den franske Revolution og fjorten Dage før Ludvig den Sextende blev afsat og fængslet, lagde Grundstenen til Frihedsstøtten udenfor Vesterport til Minde om Stavnsbaandets Løsning, blev der paa Hjemveien kastet Blomster for ham, hvor han drog forbi [104]).

Ved Siden af de loyale Følelser, der saaledes ved mange Leiligheder bleve lagte for Dagen, maatte dog ogsaa den Gjæring i Sindene, som den franske Revolution havde frembragt, vise sig selv i et Land som Danmark, der laa saalangt fra Begivenhedernes Skueplads, og der faldt i Datidens Klubber og de der sungne Viser, mange Ytringer, som hvor lidet farlig og mest theoretiserende hele Bevægelsen var, dog med de blodige Scener i Frankrig som Baggrund maatte forfærde de Mange, der vare opdragne i den krasseste Absolutisme og hang ved denne. Vil man give Bidrag til et Billede af Hoffet, som det var paa den Tid, maa man under den forunderlige Mangel paa Memoirer, i alt Fald paa offenligt tilgængelige Memoirer, hvoraf den danske Hofhistorie fra de sidste Hundrede Aar lider, medtage flere Smaatræk, der i sig selv ere meget ubetydelige, men som charakterisere den daværende Stemning.

Det vakte saaledes Forargelse hos mange af de Fornemme, at Thaarup i det af ham til det Kongelige Theaters Festforestilling i Anledning af Kronprinsens Formæling skrevne Syngestykke „Høstgildet“ havde lovprist Kongen og Kronprinsen for den givne Bondefrihed, og derved fremkaldt stærk Applaus hos Tilskuerne, og da Thaarup et Par Aar efter havde indleveret et nyt Stykke „Peters Bryllup“, der

Indgangen til Frederiksberg Have i 1786 (efter Schulze).

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

var en Fortsættelse deraf, gjorde Arveprins Frederik den daværende Theaterchef opmærksom paa, at det Bifald, som ved „Høstgildet“ var fremkaldt hos Undersaatterne for Hans Majestæt Kongen, deres Arveherre, egenlig var en Formastelse imod Enevoldsregenten[105]). At man med saadanne Anskuelser maatte mene at spore Oprør overalt, er en Selvfølge og det er derfor intet Under, at de to saameget omtalte Optrin i 1793, Posthusfeiden og Opløbene i Anledning af den Brabrandske Sag vakte stor Opsigt og bleve betragtede som betydningsfulde Begivenheder, medens de sete med Nutidens Øine ikke vare andet end Gadespektakler af en lignende Natur som flere af de Optøier, man har oplevet i vore Dage.

Der fandt ogsaa paa den Tid imellem Haandværkssvendene flere Bevægelser Sted af den Slags, som man nu vilde kalde „Striker“, og fra en saadan Bevægelse har Werlauff i de af ham efterladte Erindringer fra hans Ungdom meddelt en Begivenhed, der aldrig blev opklaret, men som baade viser Stemningen ved Hoffet og tillige er et Vidnesbyrd om, hvor ringe Communication der dengang var imellem Frederiksberg og Kjøbenhavn. Der kom en Eftermiddag en Karet kjørende til Frederiksberg Slot, hvor Herskabet dengang residerede; en Person steg ud, som ønskede strax at faa Kronprinsen i Tale, da han havde Ting af yderste Vigtighed at meddele ham. Han berettede da, at han kom fra Kjøbenhavn, hvor et Oprør var udbrudt, at Tøihuset var taget eller nærved at blive taget. Kronprinsen fandt ikke denne Beretning usandsynlig og man begyndte at indpakke Kostbarheder, lod Vogne gjøre istand og tænkte paa at begive sig til Kronborg; imidlertid havde man glemt at forsikre sig den omtalte Person, og da en Rideknægt, som strax sendtes afsted, naaede Vognen paa Vesterbro, var Kareten tom, saa at Vedkommende maatte have fundet Leilighed til uden Kudskens Vidende at forlade Vognen.

Der afsendtes nu tillige et paalideligt Bud til Kjøbenhavn, men dette kom tilbage med den Beretning, at Hovedstaden var fuldkommen rolig. Det Hele var altsaa en Mystification, hvortil man ikke har let at indse Grunden [106]).

I Virkeligheden var der kun meget Faa, der tænkte paa at gjøre Revolution i Danmark, og det er vistnok et enestaaende Exempel, naar den landflygtige Malthe Conrad Bruun i 1799, da Republiken i Frankrig allerede var paa Heldingen, skriver til en Ven i Kjøbenhavn, der gik under Navnet „den lille Marat," at med 100 Mand lod en Revolution i Danmark sig gjøre, naar man kunde i Staden formere et Complot, og naar der var Misnøie. „Men med „2000 Mand gjøres Revolutionen, naar man blot kan ud„finde nogen Maade at landstige hurtigt, ubemærket og „nærved Staden. Man bør nemlig overrumple Frederiksberg „og Familien om Natten og ved Portaabningen angribe „Staden" osv.

„Jeg har vel vogtet mig for at gjøre slige Planer for „den franske Legation her, den er mistænkt for at være solgt „til Rusland, og Frankrig er overhovedet nu for Øieblikket „i Maskepie med vor Regering. Den hollandske Chargé „d'affaires har billiget min Plan og det skulde i Holland „ikke være umuligt at finde Folk, som pr. Speculation del„toge i Omkostningerne" [107]).

I Modsætning til disse revolutionaire Fantasier har man nogle faa Aar derefter fra en bekjendt Forfatter en Udtalelse, der er et Udtryk for den Hengivenhed og Ærbødighed overfor Kongehuset, der dengang var fremherskende. Den findes i en Beskrivelse af Slottene i Danmark og lyder saaledes:

„Fredensborg Slot var maaske stedse blevet vore Re„genters Bolig de syv Maaneder om Aaret, dersom ikke „Fadersindet havde mere raadet til det nærliggende Frede„riksberg. Dette Fadersind har ophævet de næsten uover„stigelige Skranker, der i fremfarne Tider hindrede Adgangen

„til den Bestyrende og lagde Borgerens Anliggender i Stats-
„tjenernes Hænder alene. Men skulde saadan Adgang kunne
„virkelig kaldes let, saa maatte den ogsaa kunne faaes uden
„fem, sex Rigsdalers Bekostning, da man ikke med ringere
„kan komme de fem Mils Vei fra Kjøbenhavn til Fredens-
„borg og tilbage igjen. Heller nægtede sig vort Kongehus
„de Sommerens Nydelser paa det saameget skjønnere Fre-
„densborg og for at lette Børnenes Adgang til Faderen
„nøiedes med det tarveligere Frederiksberg. Det være vel-
„signet ogsaa for dette!“ [108])

De Kongelige Herskaber, der i det sidste Tiaar af det forrige Aarhundrede boede om Sommeren paa Frederiksberg Slot, vare Christian den Syvende, Kronprinsen med Gemalinde og Hertugen og Hertuginden af Augustenborg. Arveprins Frederik, der i 1794 var bleven Enkemand, boede derimod med sine Børn om Sommeren paa Sorgenfri. Om Vinteren var Amalienborg efter Christiansborg Slots Brand i 1794 Kongefamiliens Residens.

Ogsaa i de første Aar af det nye Aarhundrede vedblev Frederiksberg at være Sommerresidens, men efterat der paa Grund af Krigsurolighederne i Tydskland var opstillet en dansk Hær i Holsten, var Kronprinsen med Familie som oftest om Sommeren i Slesvig eller Holsten og fra Sommeren 1805 toge de stadigt Ophold i Kiel. Aaret efter flyttede Hertugen af Augustenborg med Familie til Als og af de Kongelige Herskaber var saaledes Christian den Syvende ene tilbage paa Frederiksberg Slot.

Kongens Tilstand var i disse hans sidste Leveaar den samme, som den havde været i de mere end tredive Aar, der vare forløbne siden Struensees Tid. Han vedblev at være sindssvag og uskikket til enhver Regeringshandling, men han underskrev alle Kongelige Expeditioner, modtog Deputationer osv., saaledes endnu i 1806 en Deputation af Holmens Haandværksfolk [109]). Han bivaanede af og til

Gudstjenesten i Hovedstadens Kirker[110]) og viste sig ofte i Theatret og ved andre offentlige Forlystelser, saaledes overværede han i 1806 de første Ballonopstigninger, der fandt Sted i Kjøbenhavn og som vakte en umaadelig Opsigt. Om Kongens Udseende paa den heromhandlede Tid har man en Beretning af Werlauff fra Sommeren 1807:[111])

„Hoffet kom gaaende i Frederiksberghave fra Schweizer-
„huset, hvor der efter Middagstaffelet som sædvanlig var
„drukket Kaffe. Kongen gik foran sin Familie og det øvrige
„Hofpersonale, temmelig ene, og saa, som det forekom mig,
„mere forvildet og forstyrret ud, end han ellers pleiede,
„hvorfor ogsaa de mange tilstedeværende af Havens Besøgere
„trak sig tilbage; naar man hilste, nikkede han dog venligt,
„men med et underligt og forstyrret Smil."

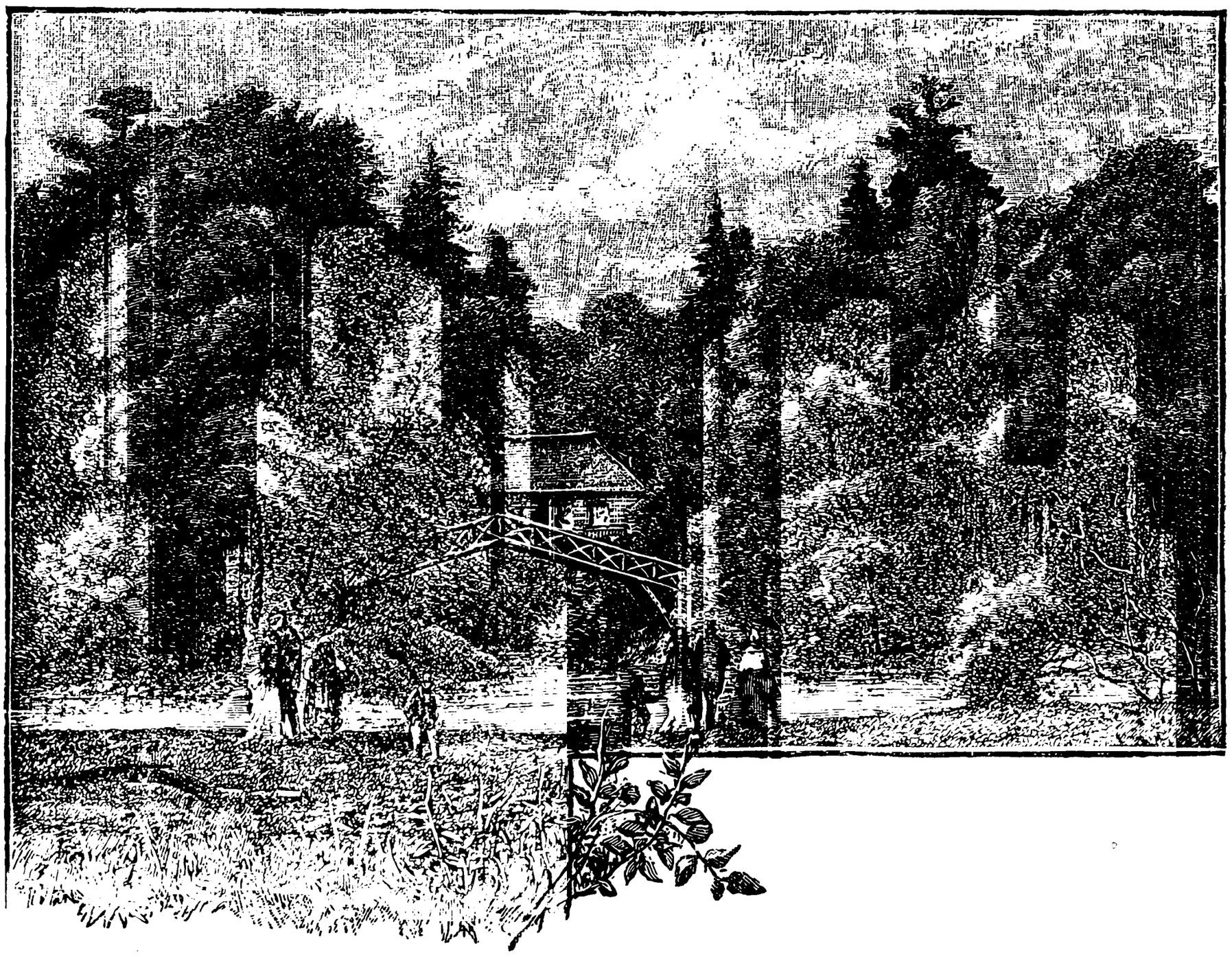
Kronprins Frederik, der dengang, skjøndt han i over 20 Aar havde styret Staten, kun var i en Alder af mellem tredive og fyrretyve Aar, vedblev under den patriotiske Stemning, der især viste sig efter Slaget den 2den April 1801 at nyde den samme Popularitet som tidligere, og i Datidens Aviser omtales han som „vor elskte Kronprins", medens Christian den Syvende faar Prædikatet „vor gode Konge". Kronprinsen og hans Gemalinde havde i deres Ægteskab været hjemsøgte af store Sorger, idet de af 7 Børn havde mistet de 6 — deraf 2 Sønner — som ganske smaa og kun beholdt Prinsesse Caroline, der var født i 1793, tilbage. Deres anden Datter Prinsesse Wilhelmine, der endnu lever, blev først født i 1808 under Opholdet i Kiel. Derimod var der i Arveprins Frederiks 4 Børn opvoxet en ny Slægt af Kongefamilien, og de 3 ældste af dem, Prins Christian, senere Kong Christian den Ottende, Prinsesse Juliane, senere gift med Prinsen af Hessen Philipsthal, og Prinsesse Charlotte, vor nuværende Dronnings Moder, bleve i Mai 1803 paa samme Dag confirmerede i Kirken i Frederiksberg Slot[112]).

Saavel Frederiksberg Have som Søndermarken vare i det Tidsrum, der her er omhandlet, undergaaede en fuldstændig Forvandling, idet begge Haver fra at være Anlæg i gammel fransk Stil vare blevne omdannede til Anlæg i den dengang nye engelske Stil. Man har fra 1780 af en gartnerisk Autoritet en Udtalelse, der antyder de Forandringer der burde gjøres. Den findes i et større Værk „Theorie der Gartnerkunst“, der er forfattet af Hirschfeld, Kongelig Dansk Justitsraad og Professor ved Kiels Universitet, og lyder saaledes:

„Frederiksberg Have blev anlagt paa en Tid, da Sym-
„metri endnu beherskede alle Haver i Europa. Dog bliver
„Symmetrien, som her foreskriver Anlæggene, noget formil-
„det ved de høie Træer, der reise sig i Hækkernes Mellem-
„rum. De bestaa af Graner og nogle meget gamle og
„frodige vilde Kastanietræer, der danne skyggefulde Alleer,
„hvilke hist og her omgives af smaa Græspletter. Haven
„bestaar af en Slette af lutter Lindealleer, af Hækker,
„Damme og runde Grønninger, alt underkastet Regelmæssig-
„hedens strenge Befalinger. Skulde denne Have, der for-
„medelst sin lave Beliggenhed kun kan forskaffe faa oplivende
„Udsigter, ikke kunne vente sig forvandlet af en renere
„Smag, saa kunde dog det store, paa den søndre Side af
„Slottet beliggende Stykke Land med ringe Bekostning
„modtage fortræffelige Anlæg. Dette Stykke har omtrent
„en halv Mil i Omkreds. Det ligger høit uden dog at gaa
„steilt nedad. Jordbunden er meget frugtbar, det vise de
„derværende Plantninger af Linde og andre Træer samt det
„der voxende frodige Græs. Man har her de fortræffeligste
„Udsigter over de omliggende Landskaber, over Amager,
„Østersøen og de der seilende Skibe osv.“

Faa Aar efter denne Udtalelse var det, at Frederiksberg Slot blev taget til stadig Sommerresidens for Hoffet og omtrent samtidigt maa Omdannelsen af Søndermarken

være begyndt. Allerede i Februar 1785 omtales i en Kongelig Resolution den af Slotsforvalteren Generalinspecteur Schmidt foreslaaede Indretning af Søndermarken til engelsk Haveanlæg med Lystbygninger og Aaret derefter blev paa Schmidts Anbefaling hans Svoger Marcus Friderich Voigt, som, for største Delen paa Schmidts Bekostning, havde reist

Det norske Hus i Søndermarken.

udenlands og lagt sig efter Havedyrkningen, beskikket til Slotsforvalter og til tillige at forestaa det nye Anlæg i Søndermarken [113]). Der findes ikke i Arkiverne opbevaret nogen Plan til eller Optegnelse om dette Anlæg, saalidt som om den senere Omdannelse af Frederiksberg Have, men i Sommeren 1787 synes Anlægget i Søndermarken at have været færdigt efter hvad der fremgaar af følgende Udtalelse i et af den Tids Blade: [114])

„Engellænderne tvinge ikke i sine Haver Naturen til at

Det kinesiske Lysthus i Søndermarken.

„rette sig efter Konstens og Uforstandighedens Gøgleværk;
„den Konst, de anvende, er ikke for at udsmykke Naturen,

„men blot paa det den kan vise sig for Øiet i sin fulde „Majestæt. Deres Haver indeslutte hele Enge, store Skov- „stykker, Bakker og Høie, under hvis Fod en surrende Bæk „slynger sig. Alleerne ere ikke beklippede af Gartnersaxen, „i krumme og bugtede Gange sno de sig gjennem den „tætte Skov, Mure og andre Indhegninger skjules omhygge- „lig for Øiet, thi hvad er behageligere paa en Spadseregang „end en fri Udsigt og hvad er sørgeligere, end naar der „immer fremstiller sig en Grundmur for Synet og minder „os om, at vi ere fængslede inden en omgjærdet Jordplet, „Engellænderne anlægge sine Haver paa Steder, hvor Øiet „kan frit sværme ud over fortryllende Beliggenheder, og paa „de Kanter, hvor Synet vises de herligste Optrin, henstille „de Hvilesteder, Eremit-Boliger, Templer, Broer og andet, „som opvækker Høitidelighed og sysselsætter Siælen i Stilhed.

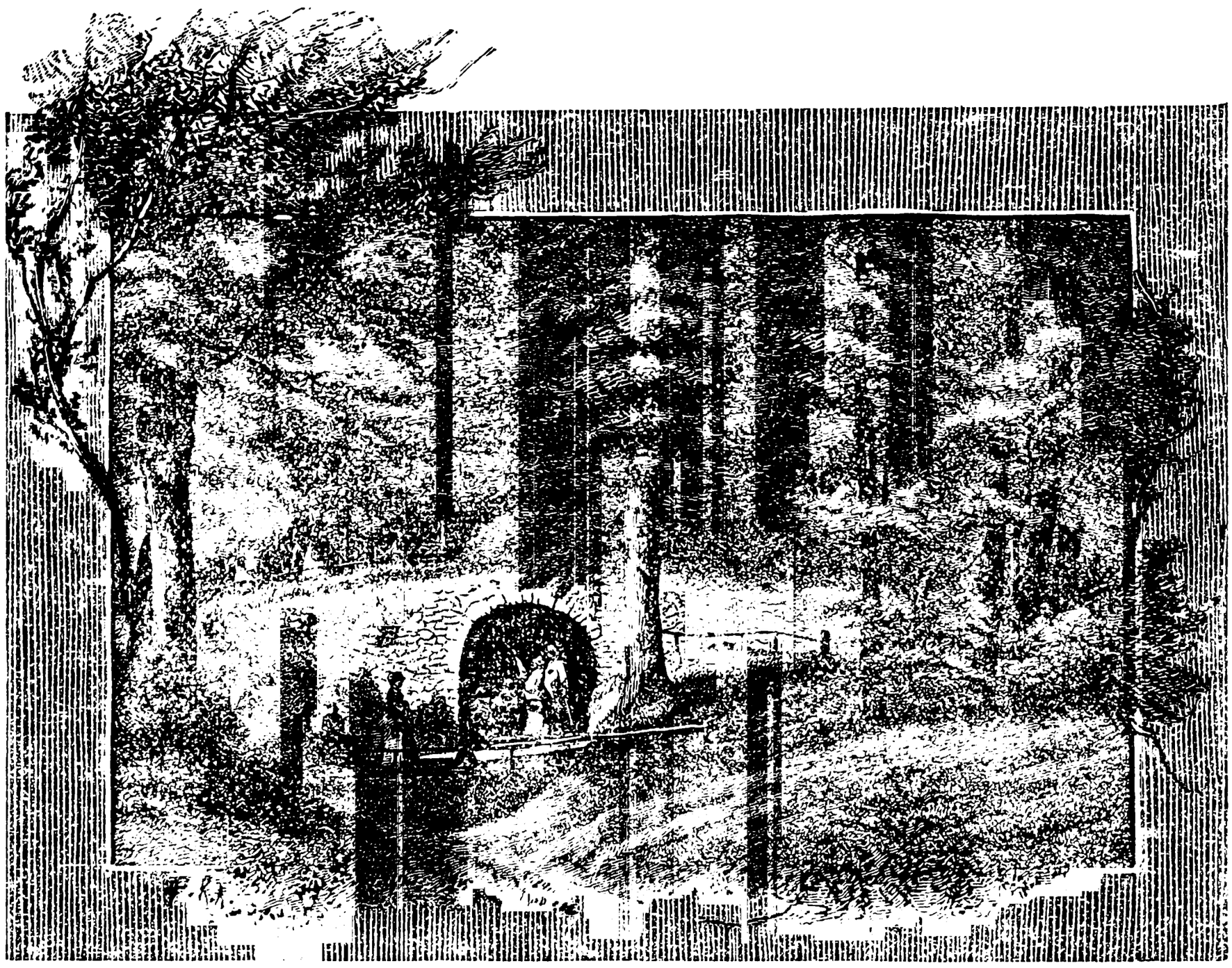
„Vores Stad ligger ikke nær ved skovede Egne, hvo, „som ei har Leilighed til at age, maa vandre møisomme- „ligen ad de hede støvede Stier, inden han naaer did, hvor „Naturen viser sine yndige Afvexlinger. Kjærkomment maa „det være os, naar vi blive var, at der opstaar en Land- „strimmel, ikke fjern fra vore Volde, hvor Smag og Skjøn- „hed, understøttet af den veldædige Kongehaand, fremlokker „Naturens Yndigheder, hvor vi stundom omringede af de „stille landlige Glæder, kunne forgjætte Byens kjedsomme- „lige Tummel. Søndermarken er denne Uskyldighedens „Fristad. Her har Konsten og Naturen rakt hinanden „Haanden og fremledet Skjønheder, hvorover Øiet smilende „studser. Søndermarken er ved sin rumme Udstrækning, „sine Skovbuske, sine nydelige Smaahøie, ligesom dannet „til at vise yndige Afvexlinger. Den Kant af Haven, som „bøier ud til Valby, var særdeles skikket til at imodtage, „nogle ukonstlede Prydelser. Her kneise de tippede Høie, „herfra skuer Synet ud over frugtbare Sletter og Lands- „byernes stille Vaaninger. Paa Høiens skjønse Sider skjer-

„per Bonden sin Le, Græsset svinder for hans Hug og de „vellugtende Høbunker fremstaa for vort Øie. En lille „Bæk slynger sig igjennem Dalen og med Fryd hviler Øiet „over en lille Holm, som rager frem blandt dens tungede „Bugter. Paa Høiens Rygning fremtrænger sig intet til „Prunk, intet, som kan drage Øiet fra de henrykkende Ud- „sigter; dens skakke Kanter ere indringede af nysselige „Blomster og blot to Lysthuse ere henstillede paa de Syns- „kanter, for hvilke de bovnende Marker og blomstrende „Enge udbrede sine Herligheder. Det fremmerste Lysthus „er simpel uden ringeste Udpyntning. Det staar ved „Høiens Skakning, som forestiller os en brat Nedgang, der „gjerdes med et lille Rekværk, ikke af Silkesnore eller „forgyldte Kieder, nei enfoldigen er det sammenbundet med „afskaarne Staver; den, som ynder Naturen, endser ikke „Pomp. Vi vanke længer frem og det chinesiske Lysthus „hæver sig i sin nette Prydelse. Nye Udsigter, nye For- „tryllelser, et derinde med megen Smag anbragt Speil til- „bagekaster hele Egnens Skjønheder. Vi ville stige ned ad „Brinken og vanke gjennem de yndige konstløse Gange til „Eremittens stille Bolig, et Par Smaabroer føre os over „Bækken og nu fremstiller sig Opgangen til Eremittens ro- „lige Høie“ osv. osv.

Ved den gjennemgribende Forandring, der saaledes var foretagen med Søndermarken og som havde tilfølge, at der kun blev beholdt to af de mange lange lige Alleer, der tidligere havde gjennemkrydset den, fik Søndermarken i alt Væsenligt den Skikkelse, som den endnu efter hundrede Aars Forløb har. Som det af den ovenfor citerede Beskrivelse sees, var der efter Datidens Smag, især paa Steder, hvor der var smukke Udsigter, anbragt forskjellige mer eller mindre aparte Lysthuse.

Der var saaledes det endnu existerende Norske Hus, det chinesiske Lysthus med sit store Conchylie Speil, sine

brogede Billeder af Mandariner og Damer med Klumpfødder og Klokker paa Taget, som klang for Vinden, fremdeles Grotten med Krystaller og Malmstykker, et aabent Tempel, hvis Tag hvilede paa Søiler, og endelig Eremithytten, hvor en Figur af en Eremit henlaa paa en Løibænk; naar man

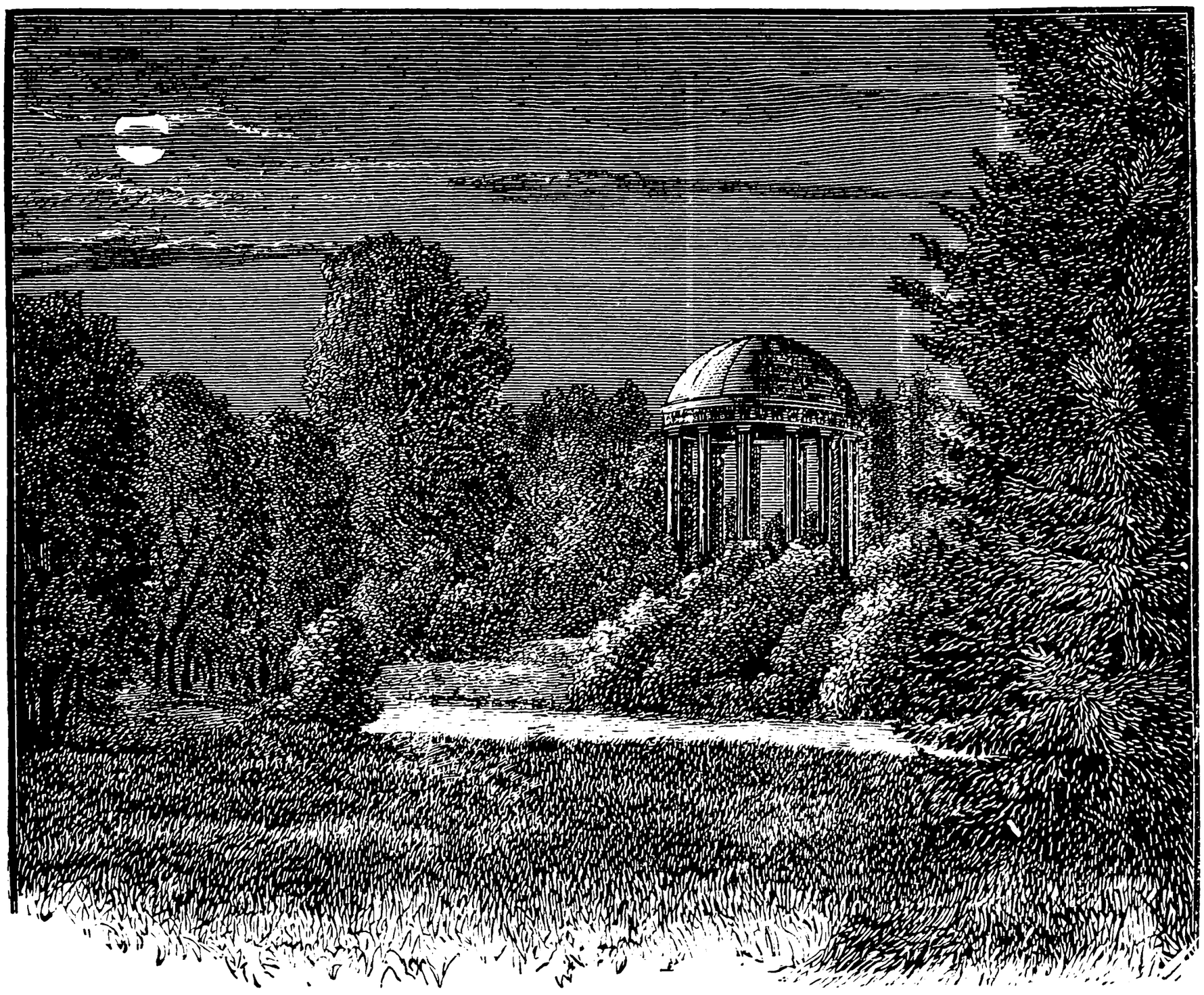

Grotten i Søndermarken.

traadte paa et Brædt udenfor Hytten, reiste Eremitten sig iveiret.

I den første Tid efterat Søndermarken var omdannet, stod den aaben for Publicum, men dette varede kun ganske kort, maaske kun en Sommer. Da Folk nemlig anrettede megen Skade, dels ved at afbrække Blomster og Grene og dels ved at borttage Conchylier fra det chinesiske Lysthus, blev den igjen lukket [115]).

En halv Snes Aar efterat Søndermarken var bleven omdannet til et engelsk Anlæg, blev Frederiksberg Have ligeledes omdannet og her har vistnok Forandringen været endnu mere paafaldende. Ikke blot de stive Alleer bleve borttagne og Haven udvidet ved at et Stykke af brune

Templet i Søndermarken.

Dyrehave, der, hvor nu Apistemplet og Schweitzerhuset ligge, blev lagt til samme[116]), men istedetfor de Vandbassiner, der hidtil havde været i Midten af Haven udfor Slottet, blev der gravet de nuværende Kanaler og derved tilveiebragt noget af det, der giver Haven sin største Skjønhed. Som ovenfor nævnt er der heller ikke om Omdannelsen af Frederiksberg Have opbevaret Planer eller Fortegnelser, men den maa være foretagen i de allersidste Aar

af forrige Aarhundrede og først have været færdig i 1801. I 1799 blev det store Glashus midt i Haven nedbrudt[117]) og i 1801 nævner Historikeren Engelstoft i en Optegnelse at den nye Indretning, som Frederiksberg Have har faaet i Aarene 1799 og 1800, til Dato har kostet 38,000 Rigsdaler[118]). Det var ogsaa her Slotsforvalter Voigt der forestod de nye Anlæg, idet dog Overhofmarskal Hauch, der kort forinden var bleven Overhofmarskal, havde Overbestyrelsen deraf og tog en væsenlig Del deri[119]).

Af Havens ældre Indretning bleve Terrasserne ved Slottet med tilhørende Trapper og Alleer bibeholdte og ligeledes det foran Slottet anbragte Vandfald, der endnu omtales i 1809. Paa det Stykke af brune Dyrehave, der blev indlemmet i Haven, opførtes Apistemplet, der altid er blevet kaldet saaledes efter Ægypternes hellige Tyr Apis, skjønt Sagkyndige paastaa, at den Afbildning, der findes i Frontonen, ikke er en Afbildning af Apis, men af den dionysiske Tyr, og at Templet derfor maa ansees for et græsk Bacchus Tempel. Fremdeles opførtes Schweitzerhuset, der i Frederik den Sjettes Tid benyttedes af de Kongelige Herskaber til Kaffe- eller Thepavillon og i hvis største Rum der endnu findes et hvælvet Loft i Form af en Paraply, der skal være malet af Maleren Abildgaard. Under Omdannelsen af Haven var der Spørgsmaal om, hvorvidt Fasangaarden, hvor Fasaneriet i 1785 var nedlagt, burde bevares. Overhofmarskal Hauch ønskede af Skjønhedshensyn at faa den nedreven, men Cabinetssecretair Jessen, der havde faaet den overladt til Beboelse, satte igjennem, at den blev staaende og Hauch søgte da saavidt muligt at skjule den ved at omgive den med Træer og Buske[120]).

Frederiksberg havde efter Folketællingen i 1801 1172 Indbyggere, af hvilke den langt overveiende Del boede i Frederiksberg By. Paa Markerne omkring Byen var der foruden de to ældre Steder, Grøndal og Bakkehuset, til-

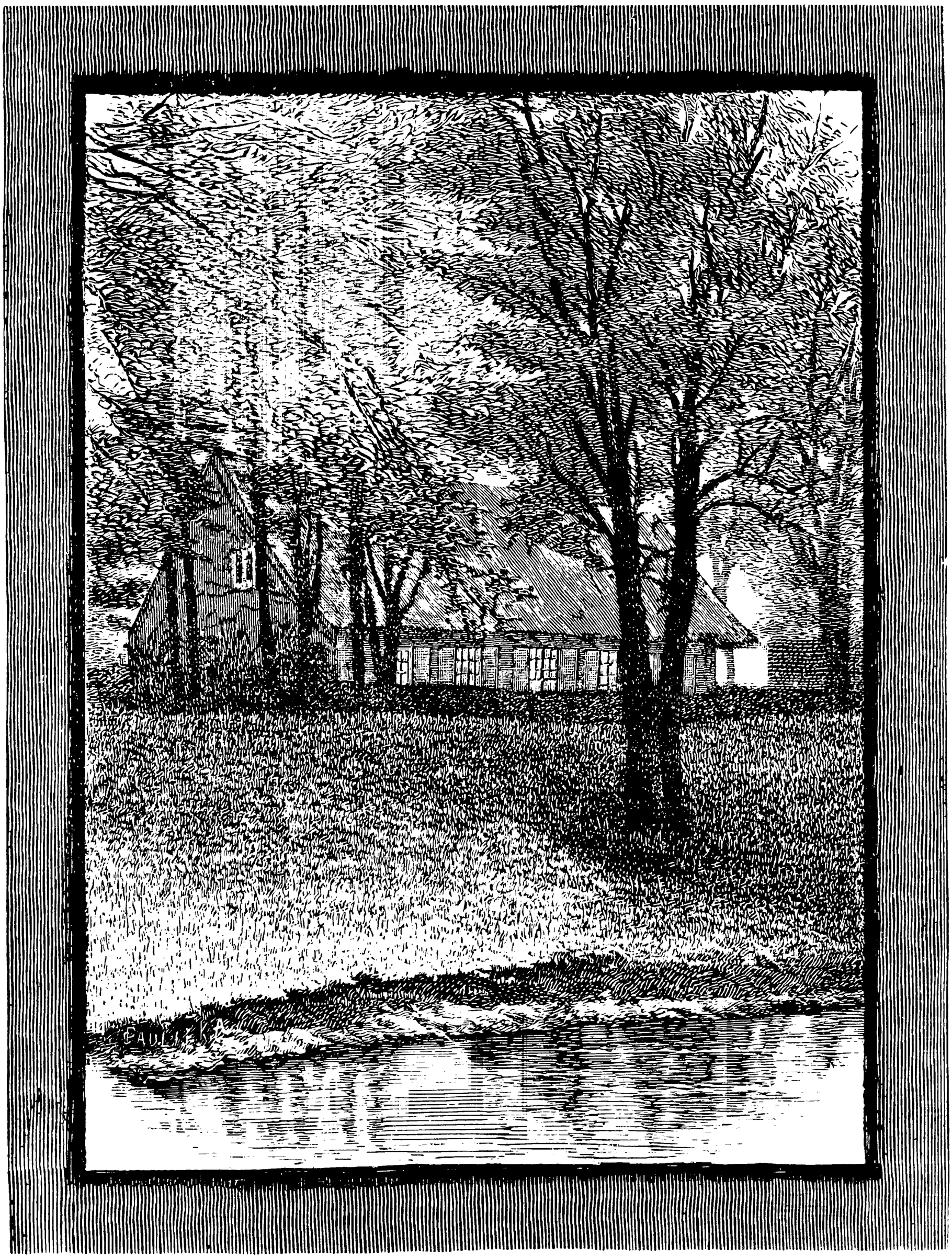
kommet enkelte Gaarde, navnlig Godthaab, Lykkesholm og Rolighed.

Falkoneergaarden synes allerede tidlig at have været i en forfalden Tilstand. I en Indstilling fra 1707 hedder det, at Gaardens Brøstfældighed har Tid efter anden saaledes formeret sig, at hverken Folkene eller Falkene derudi mere kan være tør eller bjerge sig, og i 1749 lyde lignende Klager. I 1791 udtales, at Hoffet i de sidste Tider ikke har benyttet sig af Falkejagtens Fornøielser og saavel Falkenes som Falkoneerbetjentenes Antal bliver derfor indskrænket. Den sidste Falkejagt skal være afholdt i 1803 til Ære for Hertug Wilhelm af Gloucester og i 1810 blev Falkoneriet, der tilsidst kun var blevet bibeholdt for at gjøre fremmede Hoffer, senest det portugisiske Hof, Presenter af Falke fra Island, nedlagt og Falkoneergaarden med tilhørende 5 Tønder Land bortforpagtet og senere i 1818 solgt til Capelmusicus Bruun, der sammesteds havde anlagt en Voxlysfabrik [121]).

Ladegaarden blev, som tidligere anført, i 1768 kjøbt af Kjøbenhavns Fattigvæsen og derefter blev „Sanct Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse“, der hidtil havde været i det saakaldte Pesthus ved Kallebodstrand — der, hvor nu Belvedere udfor Valdemarsgade ligger — overflyttet til Ladegaarden. I en Afdeling af Hospitalet var en Daarekiste, om hvis slette Indretning i Slutningen af forrige Aarhundrede og de Sindssyges Behandling Henrich Steffens i sin Levnetsbeskrivelse giver en gribende Skildring [122]).

Ved Kongelig Resolution af 28. Mai 1802 blev der ved Siden af Birkedommeren i Kjøbenhavns Birk ansat en særlig Politimester og M. J. L. Nielsen, der havde været Politimester i Vestindien, beskikket i dette Embede, i hvilket han forblev til sin Død i 1812, hvorefter Overauditeur Søren Wedege var constitueret i Embedet indtil 1819, da det blev inddraget samtidigt med at Birket blev delt i Nordre og Søndre Birk. De nævnte tvende Politimestre, der tillige

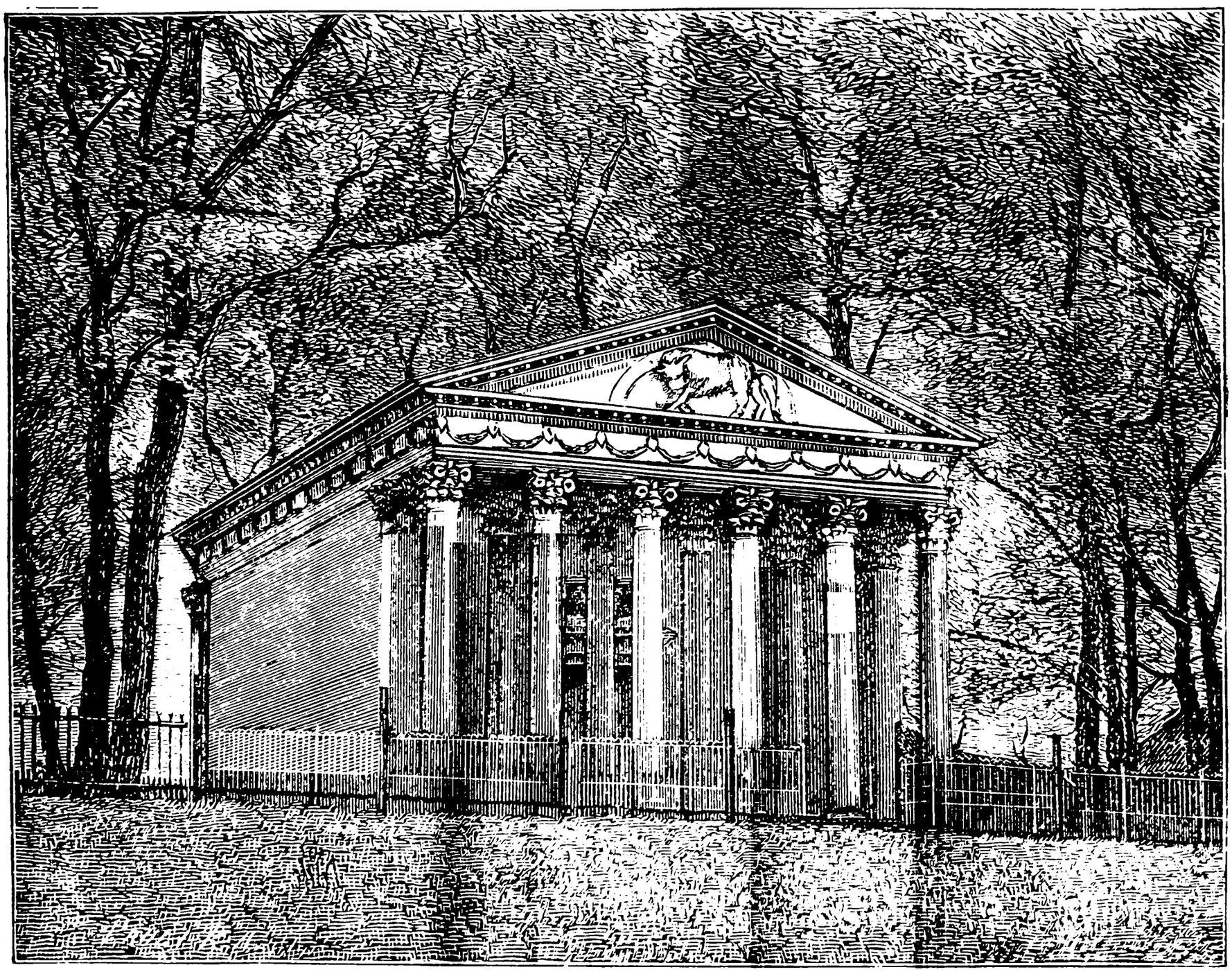
vare Veifiskaler, havde Bopæl paa Frederiksberg. Der blev

Schweitzerhuset i Frederiksberg Have.

tillige i 1802 givet Politimesteren nogle Politibetjente til

Medhjælp og det blev specielt paalagt dem at have Opsyn med at hemme Betleriet i Frederiksberg Allee og i Nærheden af Slotshaven. Endvidere blev det ved et Kongeligt Rescript af 1807 bestemt, at der skulde ansættes 3 Natvægtere i Frederiksberg By — hvor der hidtil kun havde været een Vægter — og at Udgifterne hertil skulde udredes

Apistemplet i Frederiksberg Have.

ved Ligning paa Gaardene og Husene i Frederiksberg By, men saavidt vides blev Rescriptets Bestemmelser aldrig gjennemførte.

Kjøbenhavns Birks Thingsted i Ballerup, under hvilket Frederiksberg i over 80 Aar havde hørt, blev ved Rescript af 24. Juni 1803 flyttet til Blaataarn i Kjøbenhavn, hvor Birket hidtil havde havt Arresthus sammen med Hofetaten

og Amager Land, og som ved denne Leilighed blev ombygget. Kort efter blev Onsdagen bestemt til Tingdag.

Veiene til Frederiksberg vare ved Aarhundredets Begyndelse endnu kun lidt bebyggede og det var meget faa Familier udenfor Almuen, som boede der Vinter og Sommer. Werlauff siger i sine Erindringer, at han kun mindes tre saadanne Familier, nemlig Rahbeks paa Bakkehuset og Conferensraad Wormskjolds og Etatsraad Rothes i Frederiksberg Allee.

Rahbek havde allerede fra 1780 boet enkelte Sommere i Bakkehuset, men boede der fra 1787 stadig Vinter og Sommer lige til sin Død i 1830. Bakkehuset hører til de ældste Steder paa Frederiksberg og omtales allerede 1736. Det laa ved den gamle Landevei til Valby og bestod af to Bygninger, af hvilke den ene, det saakaldte „lidet Bakkehus“, i hvilket der var Værtshus, synes at være bleven nedbrudt i 1776, da nuværende Roskilde Landevei var bleven anlagt og Værtshuset derfor havde mistet sin Næring. Foruden disse Bakkehuse var der et „nyt“ Bakkehus, der i Slutningen af forrige Aarhundrede blev beboet om Sommeren af Statsminister Christian Brandt[123]), Broder til den henrettede Enevold Brandt, og som er det Sted, der endnu har Navn af Ny Bakkehus, og endvidere Bakkegaarden, der ligger nær derved, men ikke hører under Frederiksberg, men under Hvidovre Sogn. Geheimeraad Halls Sted Ny Bakkegaard er først senere bygget.

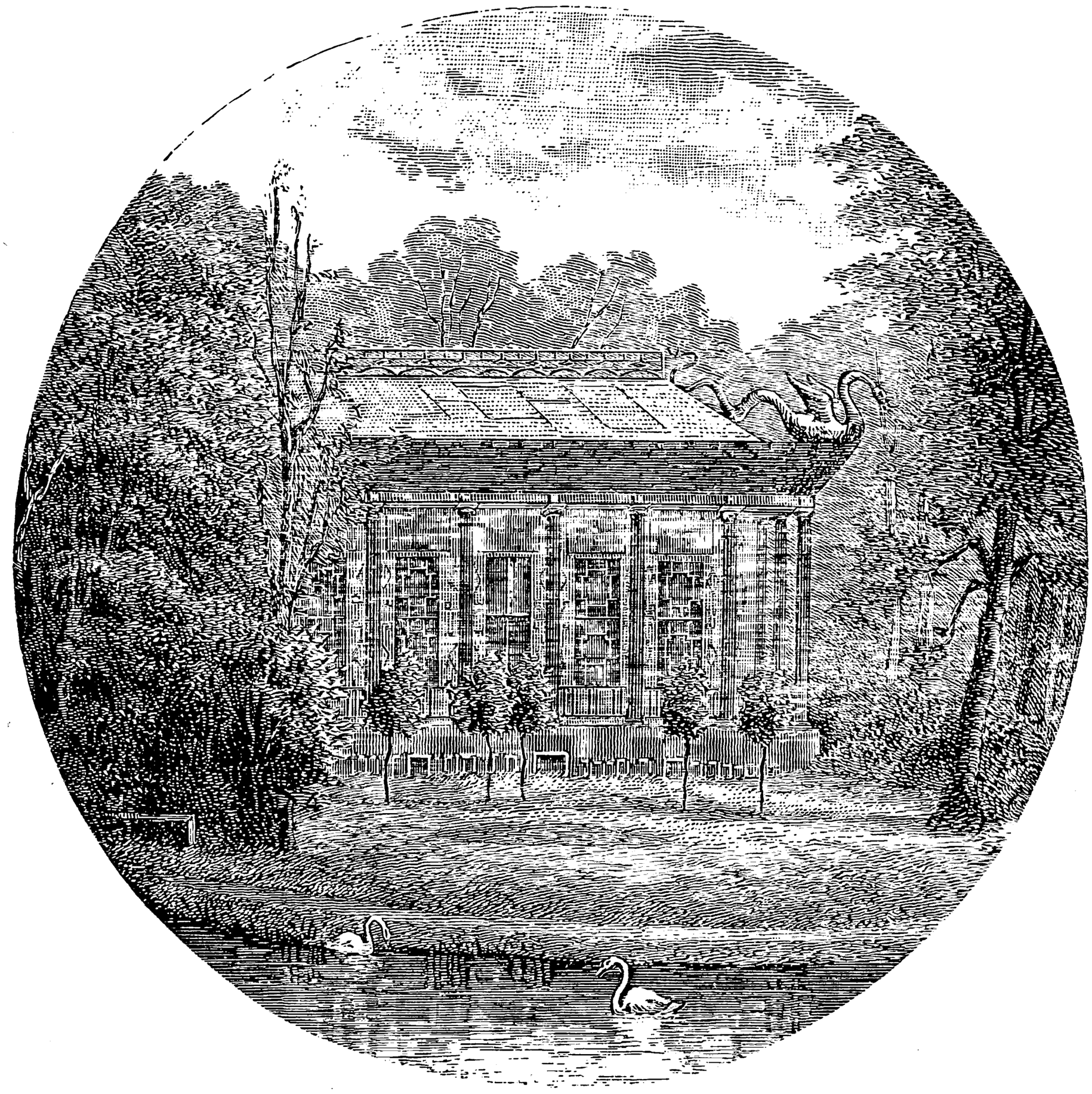
Rahbek, der boede i det gamle Bakkehus, som nu hører til Idiotanstalten, var ved Aarhundredets Begyndelse 40 Aar gammel og var dengang, navnlig som Udgiver af Maanedsskriftet „Minerva“ og af Ugeskriftet „Tilskueren“ paa Høidepunktet af sin literaire Betydning. Han havde i 1798 ægtet den 23aarige Karen Margrethe Heger, den senere saa berømte „Kamma“, med hvem han levede i 30 Aar i et barnløst, men lykkeligt Ægteskab, og deres gjæstfri Hjem

paa Bakkehuset blev et Samlingssted baade for Rahbeks jevnaldrende og for flere, der hørte til den yngre Slægt og som senere bleve af de mest fremragende Mænd i Danmark, som Mynster og Oehlenschläger. Blandt Rahbeks utallige Venner var ogsaa P. A. Heiberg, og den Aften i Februar 1800, da Heiberg efter den ham overgaaede Landsforvisningsdom under Mængdens Ovation forlod Kjøbenhavn, kjørte Rahbek og hans Hustru, der havde været inde i Byen for at sige Heiberg Farvel, med ham til Frederiksberg Slotskro, hvor de toge en hjertelig Afsked med ham, dog vistnok uden Tanke om at han aldrig skulde komme tilbage til Danmark. I 1802 kom Heibergs 10aarige Søn Johan Ludvig Heiberg i Huset hos Rahbeks, men han forblev der kun i henved 2 Aar.

Naar man forøvrigt nævner Rahbek som Beboer i Frederiksberg Sogn, maa det bemærkes, at han var Kjøbenhavner med Liv og Sjæl og synes at have havt megen ringe Interesse for Frederiksberg. I hans Erindringer, som han har skrevet i sine sidste Leveaar og som, uagtet de kun gaa til hans fyrretyvende Aar, ere skrevne saa udtværede, at de fylde over totusinde Sider, omtaler han saa at sige aldrig Frederiksberg, ja neppe engang Bakkehuset, hvor han dog levede Størstedelen af sit Liv.

Adam Oehlenschläger var langt inderligere knyttet til Frederiksberg. Han var født 1779 i et Hus paa Vesterbro, der hvor nu Oehlenschlägersgade er, men da han var et Aar gammel, fik hans Fader Ansættelse som Fuldmægtig hos den daværende Slotsforvalter paa Frederiksberg Slot Generalinspecteur Schmidt. Dennes Eftermand Voigt, der i 1786 blev Slotsforvalter, var saa optagen af sine Forretninger som Anlægsgartner, at han ganske overlod Bestyrelsen af Slotsforvalterembedet til Oehlenschlägers Fader, der saaledes havde fungeret som Slotsforvalter i mange Aar, inden han i 1815 blev beskikket til Voigts Eftermand.

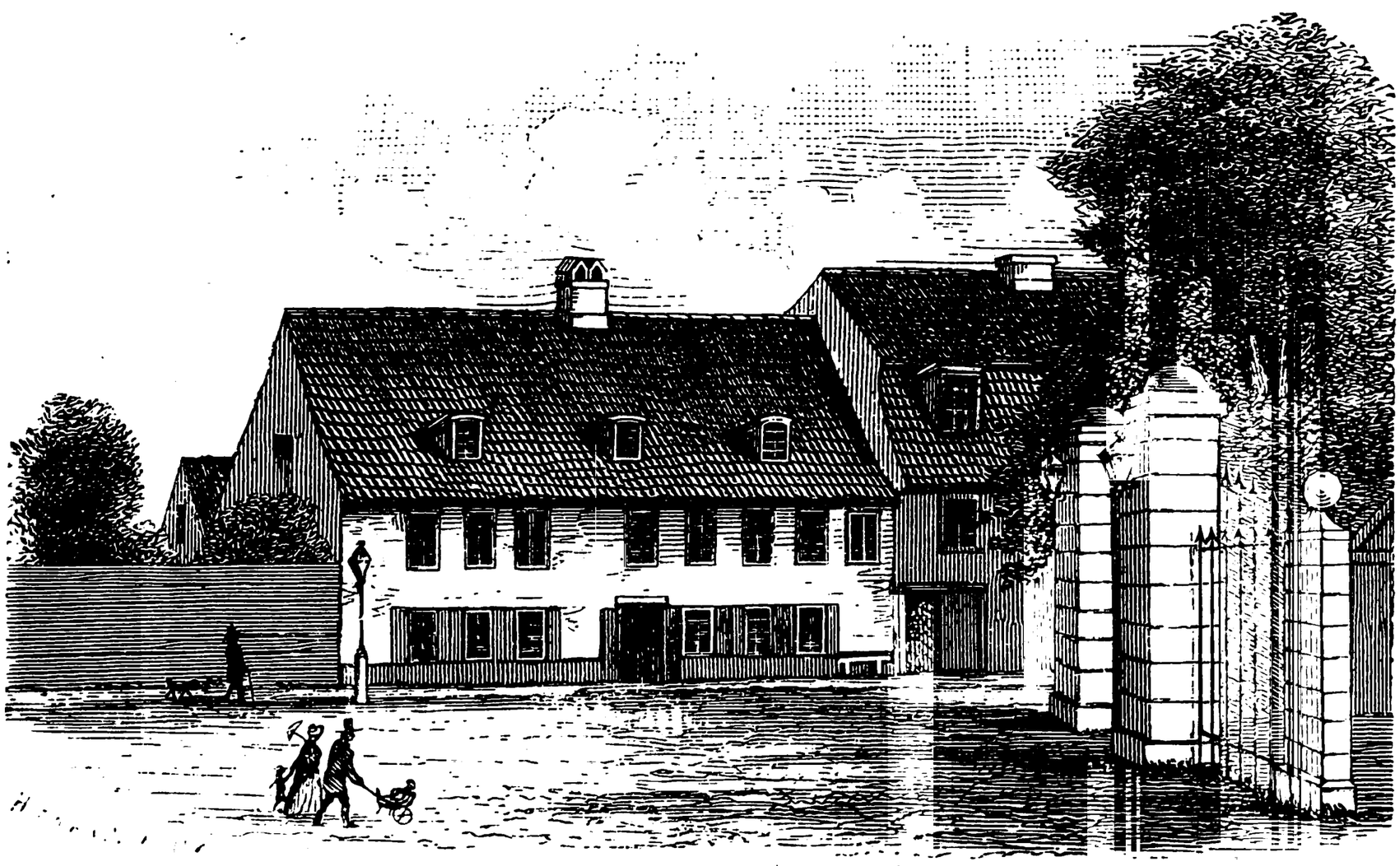
Oehlenschlägers Forældre havde Bolig paa Slottet, vistnok i Stueetagen i den Sidefløi, der har Façade mod Kjøbenhavn og den steile Bakke, og her opvoxede Adam og

Det kinesiske Lysthus i Frederiksberg Have.

hans et Par Aar yngre Søster Sophie. Han gik i Skole først hos en Madam i Frederiksberg By og senere hos Degnen i Pilealleen, men i 1791 traf Digteren Edvard Storm ham i Frederiksberg Have og fik Interesse for ham og kort

efter blev Oehlenschläger optaget i den af Storm styrede Efterslægtsskole og blev samtidigt sat i Kost i Kjøbenhavn. Fire Aar derefter kom han tilbage til Frederiksberg og blev konfirmeret i Frederiksberg Kirke. Knap et Par Aar efter forsøgte han sig som Skuespiller ved det Kongelige Theater og det er fra hans Debutaften, at han fortæller i sine Erindringer, hvorledes hans Moder gik ude i Buegangen paa Frederiksberg Slot og græd og bad til Gud for ham, og at

Oehlenschlägers Fødested.

da Vægterens Kone, der misforstod hendes Følelser, sagde: „Græd ikke, Madam, han kan jo endnu omvende sig“. Han forblev kun ved Theatret til i December 1799, blev derefter Student og begyndte at studere Jura. I 1800 mistede han sin Moder og kort efter hendes Død blev han forlovet med Kamma Rahbeks Søster Christiane, som han havde lært at kjende paa Bakkehuset. I 1802 var det at han 23 Aar gammel begyndte den glimrende Digterbane, som blev

fortsat i næsten halvhundrede Aar. I 1803 og 1804 boede han om Sommeren sammen med Steffens i et af de faa Huse, der dengang laa i Frederiksberg Allee, og i 1805 tiltraadte Oehlenschläger en Udenlandsreise og blev borte i fire Aar.

Hans aandrige Søster Sophie var i 1802 bleven gift med Anders Sandøe Ørsted, der dengang var Assessor i Hof- og Stadsretten. De boede i Kjøbenhavn, men levede meget paa Frederiksberg og her var det i Efteraaret 1806 og i Foraaret 1807 at Sophie Ørsted fortryllede Digteren Baggesen, der da var 43 Aar gammel, og sværmede halve Dage med ham i Søndermarken, medens han skrev de smukke Digte til og om „Lilia“, som han kaldte hende[124]).

Danmark var i de første Aar af dette Aarhundrede vedbleven at være holdt udenfor de store Krigsbegivenheder rundt omkring i Europa og var derfor ligesom i det sidste Tiaar af det forrige Aarhundrede gaaet frem i Handel og Velstand, men i Eftersommeren 1807 begyndte der med det engelske Overfald en Sorgens Tid for Danmark, der varede i mange Aar. I Begyndelsen af August viste den engelske Flaade sig i Sundet og faa Dage derefter blev der fra Englands Side til Kronprins Frederik, der opholdt sig ved Armeen i Holsten, stillet Forlangende om Flaadens Udlevering. Den 11te samme Maaned ankom Kronprinsen uventet til Kjøbenhavn, hvor hans Ankomst under de truende Krigsudsigter vakte stor Begeistring, saa at Byen endog om Aftenen blev illumineret, men allerede den næste Dag erfarede man, at Kronprinsen var om Morgenen afreist med sin sindssyge Fader fra Frederiksberg Slot og var vendt tilbage til Holsten. Den 16de August begyndte Englænderne at gaa iland ved Vedbæk og Dagen derpaa vare de uden at møde nogen Modstand naaede til Kjøbenhavns Omegn, ogsaa til Frederiksberg, der saaledes — den eneste Gang i de henimod 200 Aar, der nu ere forløbne siden Slottet blev bygget — blev besat af Fjenden, og en af de engelske

Generaler, Ludlow, hvis Linie strakte sig fra Falkoneergaarden til Kallebodstrand, tog Kvarter paa Slottet. I de paafølgende fjorten Dage rykkede Englænderne trods Beskydningen fra Voldene og de flere Udfald, der skete fra Kjøbenhavn, nærmere fra alle Sider og stode tilsidst i en Linie langs Søernes Yderkant fra Classens Have over Blegdammen og Ladegaarden til Kallebodstrand, medens fra dansk Side Bygninger og Hegn mellem Søerne og Stadsgraven vare raserede. Paa det occuperede Terrain havde Englænderne bygget ialt 13 Batterier, deraf de 6 mellem Frederiksberg og Kjøbenhavn, nemlig et ved gamle Pesthus ved Kallebostrand, et i en Have ved Vesterbro, et foran Skydebanen, et i Svanholms Have ved Gamle Kongevei, et i Vodrofgaards Have og et foran Rolighed ved Ladegaardsvei. Bag de 13 Batterier fandtes 4 store Artilleriparker, af hvilke en var opkjørt paa Frederiksberg Runddel.

Englænderne holdt god Krigstugt og der fandt derfor paa Frederiksberg hverken Plyndring eller anden Voldsomhed Sted og følte s i det Hele ikke andre Lidelser ved Occupationen end dem, som en Krig altid fører med sig. Derimod forefaldt der kort før Bombardementet et Optrin af en ganske eiendommelig Art. Den 29de August var der nemlig indgaaet en kort Vaabenstilstand, under hvilken Englænderne flyttede de Sindssyge og andre Lemmer fra Hospitalet paa Ladegaarden. De bleve i et Antal af omtrent 500 førte ud i Landet ad Frederiksborg til, men paa Veien vare de Sindssyge en Dags Tid indespærrede i Frederiksberg Kirke og her forefaldt selvfølgelig mange uhyggelige Scener. En Pastor Kruse, der tidligere selv havde været Præst ved Hospitalet, men nu i lang Tid havde været indlagt der som Sindssyg, raabte strax ved sin Ankomst til Frederiksberg Kirke: „Jeg er Bisp og Hoved for det Hele.“ Derpaa begyndte han at prædike og holdt ved dermed hele Natten. Ligeoverfor ham havde en afsindig forhenværende Capitain

stillet sig. Han faldt bestandig Prædikanten ind i Talen baade med Indvendinger og Spørgsmaal. Talens Æmne var Krigen med Englænderne. „Haver Taalmodighed, mine „Tilhørere," sagde Kruse, „Taalmodighed overvinder alt. „Jeg haver været Præst og præket for Hans Majestæt og „haaber endnu at blive Præst igjen." „Hvad hjælper det „mig," raabte Capitainen, „at jeg er Capitain for den hele „Flaade, naar Engelskmanden, den Hund, stjæler den," og saaledes taledes og prædikedes her pro og contra den hele Nat [125]).

Den 2. September om Aftenen begyndte Bombardementet, der fortsattes i 3 Døgn, især om Natten. Af samtlige 13 Batterier var Batteriet ved Rolighed det, der voldte den største Ødelæggelse, men ogsaa flere af de andre Batterier, saaledes Batteriet ved Gamle Pesthus, anrettede megen Skade.

Efterat Kapitulationen var indgaaet og Kjøbenhavns Porte atter aabnede for Færslen, strømmede Folk ud i Omegnen for at se de engelske Tropper, blandt hvilke især Bjergskotterne i deres fantastiske Uniformer tiltrak sig Opmærksomheden, og for tillige at betragte Englændernes Batterier og den Ødelæggelse, der var skeet. Vest for Kjøbenhavn vare fra Vesterport til Skydebanen alle Huse ødelagte og ligeledes adskillige Huse paa høire Side af Vesterbro mellem Skydebanen og Frederiksberg Allee, men længere ude og paa selve Frederiksberg var intet ødelagt [126]). Th. Overskou giver i sine Erindringer fra hans Ungdom efterfølgende Skildring af de Indtryk, han — der førøvrigt i 1807 kun var en 9-aarig Dreng — havde faaet paa en Tour udenfor Vesterport kort efter Kapitulationen.

„Den første Søndag efter at Fæstningens Porte vare „blevne aabnede, gik mine Forældre ud med os for at se „de engelske Tropper. En umaadelig Menneskemængde „trak, ligesom vi, igjennem Frederiksberg Allee, efter at

„være gaaet udenom den af Sandsække opkastede Skandse „foran Jernporten. Med Undtagelse af to Tracteursteder — „nuværende Alleenberg og Sommerlyst, hvilket sidste ud „mod Alleen blot havde et langt Plankeværk med en Række „Luger til at sænke, for at give Udsigt fra de usle Lyst-„huse, der vare indenfor, hvorfor Stedet almindelig betit-„ledes „Blokskibet“ — laa dengang kun fire fem Lyststeder „i Alleen (alle paa høire Side fra Broen) og dem havde „Eierne hovedkulds forladt ved Fjendens Komme. Husene „brugtes nu til Officerqvarterer, og de store Haver stode „aabne uden Tilsyn. Folkesværmen maatte naturligvis be-„nytte den gode Leilighed til i Ro og Mag at see sig om „i disse de Riges ellers tillukkede Elysier, og allerede i „enhver af disse Haver var der for os, som sjeldent kom ud, „noget mærkeligt Nyt at betragte. Forskjelligt uniformerede „Englændere og kjøbenhavnske Spidsborgere med Koner og „Børn slentrede mellem hverandre om i Gangene, sade paa „Bænkene, laa i Klynger paa Græsplainerne eller vare ifærd „med i al Rolighed at plukke Frugt, som der i 1807 var rig „Overflødighed af. Allerede her viste sig, af den Sikkerhed, „hvormed Englændere og Kjøbenhavnere bevægede sig Side „om Side i stor Gemytlighed, at begge Partier fandt hin-„anden, af Fjender at være, meget fremkommelige og om-„gængelige. Ikke førend ude ved Slottet begyndte dog rigtigt „det store militaire Skuespil med mange livligt afvexlende „Scener. En Mængde Irlændere, smukke velvoxne Folk, „havde næsten ganske bedækket den vældige Møgdynge „udenfor Slottets Staldbygning med hvide Beenklæder, for „at de skulde bleges, og rundt om Møddingen sad en stor „Mængde kjøbenhavnske Sælgekjællinger og solgte Eierne af „Blegetøiet Brændevin under levende Samtaler, som de „mange staaende eller liggende Grupper under Latter og „Støien førte med Gebærder og Naturlyde. Paa Bakken „mellem Slottet og Søndermarken stode to Regimenter med

„fuld Oppakning opstillede til Parade, og ventede paa deres „Commandeurer, medens deres store, meget pyntede Musik-„corpser spillede det ene Stykke efter det andet. Inde i „selve Søndermarken vandt imidlertid det militaire Liv først „ret en eventyrlig Charakteer. Denne lille Skov, der allerede „havde en egen Tillokkelse, ved at den ellers var strengt „lukket for Alle undtagen Hoffet, saa at der iblandt Folket, „som maatte nøies med at titte igjennem Stakittet, kun var „dunkle Sagn om dens Eremitbolig, Grotte og andre Her-„ligheder, stod nu aaben og var Skotternes Leir. Overalt, „paa Plainerne og imellem de store Stammer viste sig et „broget og for os forbausende malerisk Røre. Udenfor og „inde i Teltene, ved de utallige Geværpyramider og omkring „de mangfoldige Ildsteder, der vare gravede i Jorden og „hvorved der uafladeligt holdtes Kjøkken, stod, gik og laa, „i de smukke røde Munderingstrøier, med hjelmformede „Casquer, tærnede Skjørter, af forskjelligt farvede Baand „flettede Gamacher og nøgne Laar, de kraftige, krigerske „Mænd livligt grupperede med de mange Fruentimmer, der „vare fulgte med dem. Ja, end ikke Børn savnedes der i „denne pittoreske Leir; flere, endogsaa temmelig smaa, løb „halvnøgne omkring ved Ildstederne, eller vare stimlede „sammen om Musikcorpset, som spillede ved Eremithytten. „Det var for mig, som om jeg pludseligt var bleven hen-„tryllet i et fremmed romantisk Land; jeg kunde ikke blive „kjed af at stirre paa alt det Forunderlige, der her, saa „nærved vort hverdagslige Hjem, aabenbarede sig for „mig“ [127]).

Det var bestemt i Kapitulationen, at Englænderne efterat have sat sig i Besiddelse af Flaaden skulde 6 Uger efter Kapitulationens Indgaaelse forlade Sjælland, og dette skete ogsaa. Den 18de October trak de bort fra Frederiksberg og Vesterbro og den 21de s. M. seilede de sidste Englændere herfra.

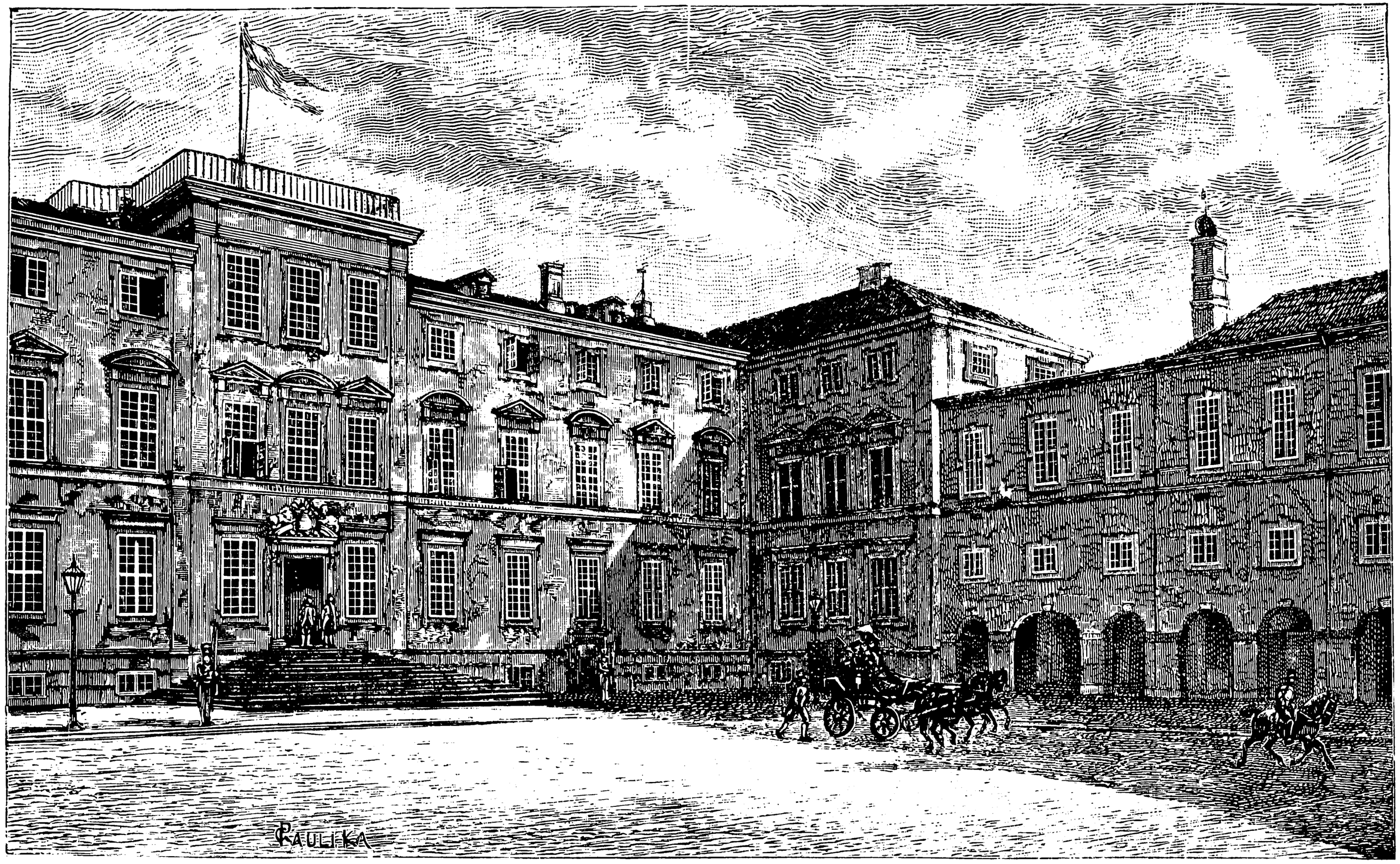
I den Vinter, der fulgte efter det engelske Overfald, forblev Kongen i Rendsborg, hvorimod Kronprinsen i Begyndelsen af November vendte tilbage til Kjøbenhavn. I Foraaret 1808 paatænktes der et dansk-fransk Angreb paa Skaane og et fransk Hjælpecorps, der for en stor Del bestod af Spaniere og som førtes af den franske Marechal Bernadotte, Prins af Pontecorvo, den senere Kong Carl Johan af Sverig, rykkede i Begyndelsen af Marts ind i Danmark. Bernadotte selv ankom den 15de Marts til Kjøbenhavn, hvor han modtoges med store Æresbevisninger og fik Bolig paa Frederiksberg Slot. Han forblev her dog kun faa Dage og reiste derefter til Odense, hvor han opslog sit Hovedkvarteer. Samtidigt med hans Ankomst til Kjøbenhavn kom der Efterretning om, at Christian den Syvende var død i Rendsborg. Hans Død antoges foranlediget af Skræk, idet han i sin sindssyge Tilstand havde antaget det franske Hjælpecorps, der rykkede gjennem Rendsborg, for Fjender. Christian den Syvendes Broder Arveprins Frederik var allerede død i December 1805 i en Alder af 52 Aar, og Kronprinsen, der nu besteg Tronen som Kong Frederik den Sjette, var altsaa ved sin Tronbestigelse den ældste af Kongefamilien. Arveprins Frederiks ældste Søn Prins Christian var i 1806 bleven gift med Prinsesse Charlotte Marie af Mecklenburg-Schwerin, der i 1808 fødte en Søn, den senere Kong Frederik den Syvende, men Aaret derefter blev hun skilt fra sin Gemal paa Grund af en opdaget Kjærlighedsforbindelse mellem hende og den bekjendte Sanger og Componist Du Puy.

Først i October 1809 vendte Dronningen, der i 4 Aar havde opholdt sig i Holsten og Slesvig, tilbage til Kjøbenhavn. Hun og Kongen ankom om Aftenen til Frederiksberg Slot og kjørte gjennem Slottets Jernport, som indvendig var decoreret og foroven forsynet med Transparenter og Inscription paa begge Sider, saavel ud til Søndermarken som

ind til Slotsgaarden. Ved Ankomsten til Hovedtrappen paa Slotsgaarden blev Dronningen modtagen med en Velkomstsang, som af 12 hvidklædte Piger fra Frederiksberg blev fremført. „Hendes Majestæt blev staaende paa Hoved„trappen, saalænge Sangen varede, hvorefter Allerhøistsamme „behagede ved de allernaadigste Udtryk, at bevidne Aller„høistsammes Tilfredshed og Taknemlighed. Ligeledes blev „Hendes Majestæt modtaget af Hoffets Damer og Cava„lierer. Saasnart Hendes Majestæt havde hilset alle Til„stedeværende, behagede Allerhøistsamme fra Spisegemakket „at tage den i Slotshaugen foranstaltede smagfulde Illumi„nation i Øiesyn og fremvise sig i aabent Vindue for den „talrige Mængde Mennesker i Haugen, hvilke med tredobbelt „velmeent Hurraraab tilkjendegav deres Glæde over Hendes „Majestæts lykkelige Ankomst. Ved Illuminationen i Haugen „var Hendes Majestæts høie Navn paa den saakaldte Ande„bakke anbragt i Transparent med et M i Midten med den „Kongelige Krone over, samt neden under C og W, Deres „Kongelige Høiheder Kronprindsesse Carolines og Prindsesse „Wilhelmines Navne. I Haugen vare trende Chor af Haut„boister, som vexelviis musicerede, imedens Illuminationen „varede. Desuden var Vandfaldet med Transparent deco„reret saavelsom det chinesiske Lysthus og Templet illumi„neret. Til Oplysning omkring i Haugen og ved Slottet „vare tilstrækkelige Begkrandse anbragte, ligesom og de „fornødne Lygter vare anbragte i Frederiksberg Side-Alleer „til Oplysning for alle Gaaende“.

Garnisonen og Søetatens Mandskab havde Adgang til Haven „paa en med Disciplin og god militair Orden overensstemmende Maade“.

Den næste Dags Middag fandt det høitidelige Indtog i Kjøbenhavn Sted gjennem Vesterport. Toget udgik fra Frederiksberg Slot og ved Slotskroen modtoges det af 24 Bønderpiger, der gik foran Deres Majestæters Vogn og sang

Frederiksberg Slotsgaard, seet fra Indgangen.

SISNENIA · BIBLIOTHECA REGIA · HAFNIENSIS

en Velkomstsang samt bestrøede Landeveien med Blomster [128]).

I de tunge Krigsaar efter 1807 gik det mere og mere tilbage for Danmark, baade med Hensyn til Statens Stilling udadtil og i det Indre saavel med Statens Pengevæsen som med den private Velstand, men man fandt sig med Taalmod deri, og om man end var misfornøiet med mange af de Foranstaltninger, der bleve trufne af Regeringen i den ene eller anden Retning, var det dog nærmest Kongens Omgivelser, Klagerne bleve rettede imod, navnlig hans Adjutanter, der fik mere og mere Indflydelse paa alle hans Foretagender. Kongen personlig vedblev Folket at omfatte med den gamle Kjærlighed og som et Vidnesbyrd hidsættes følgende Meddelelse i „Berlingske Tidende“ i de første Dage i Januar 1814, altsaa et Aar efter Statsbankerotten og kun 8 Dage før Freden i Kiel:

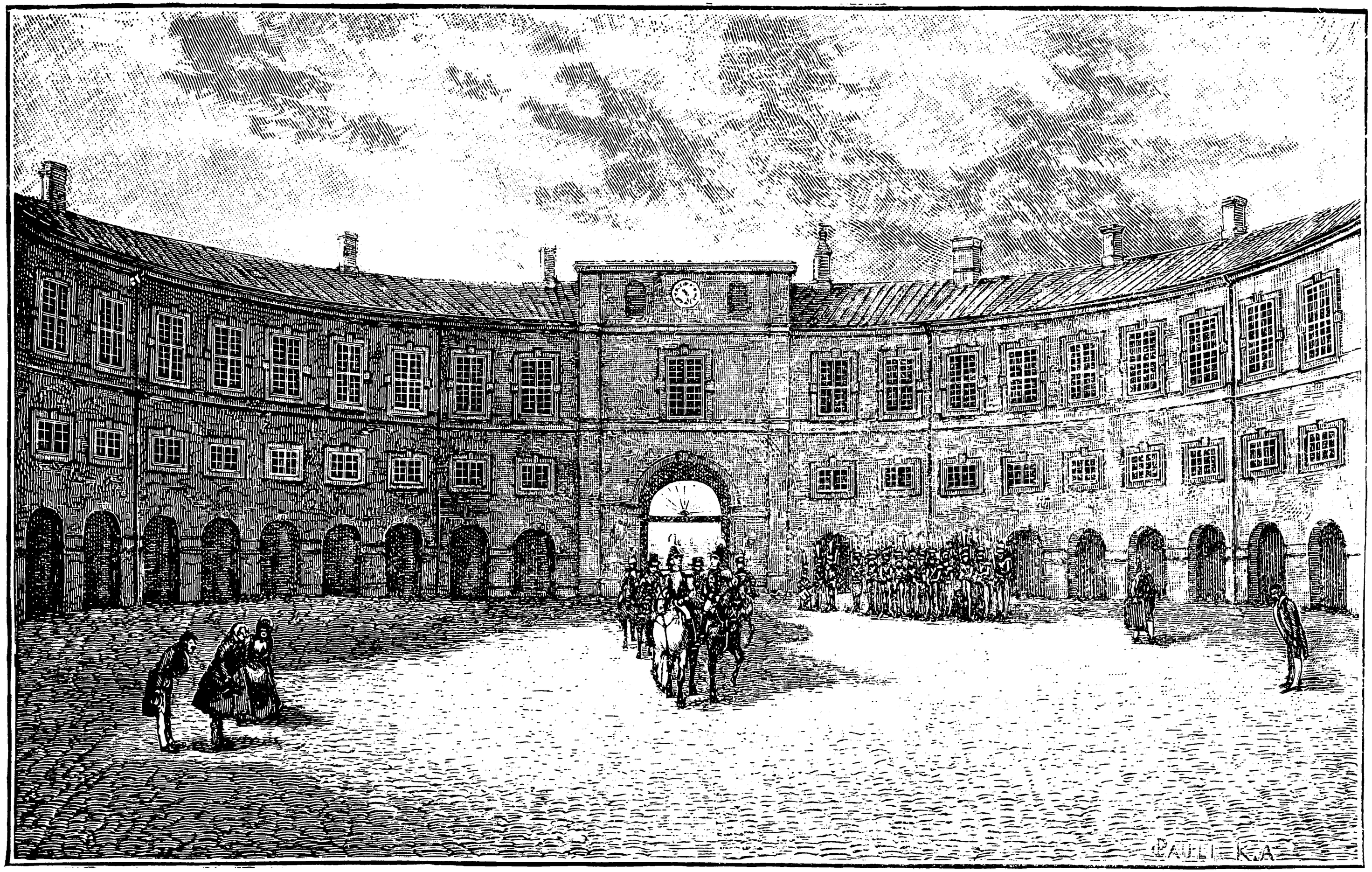
„Naar Tordenskyer mørkne Horizonten, vover Ingen at „sige om og hvorledes Lynet skal ramme, og taus Forvent„ning hindrer fælleds Virksomhed, men idet ængstelig Uvis„hed er stegen til sit Høieste, udbryder al Følelse i et Be„undrings- og Velsignelsesraab til den, der med Tilsidesættelse „af egen Ro, drager ud for at afvende Faren, og ved sindige „Foranstaltninger at formilde de Ulykker, som allerede „maatte være hændede; der er Faren, og han den nærmest, „saa lyder Alles Stemme; frem med Gud og den retfærdige „Sag, frem til Kamp og Fred.“

„Saaledes ville alle Tvillingrigets kjække Sønner raabe, „naar de blive underrettede om, at deres elskede Konge den „3die dennes om Aftenen forlod Kjøbenhavn for at tage sit „Hovedqvarteer i Fyen, og denne Følelse var det Hoved„stadens Indvaanere lagde for Dagen, da de ved Kongens „Afreise opfyldte Pladsene og Gaderne, igjennem hvilke Hans „Majestæt uden noget Følge, langtsomt kjørte til Vesterport, „hvorved de tilraabte Landets Fader Lykønskning og Vel-

„signelse; denne Følelse besjelede dem og, da de, efter at „Kongen var reist, samledes under Hendes Majestæt Dron-„ningens Vinduer, og ved gjentagne Tilraab yttrede deres „inderlige Deeltagelse.“

Efter Kielerfreden og Norges Afstaaelse følge de Aar, som man nutildags fortrinsvis tænker paa, naar man taler om Frederik den Sjettes Tid, Aarene „mellem Slaget ved Waterloo og Julidagene i Paris“, disse Aar, i hvilke man ligesom hvilede ud efter alle de store Begivenheder og Omvæltninger i de foregaaende 25 Aar. Fra Begyndelsen af denne Tid har man en Skildring af Frederiksberg i Frederiksbergdigtet af Oehlenschläger. Han, der var bleven gift i 1810 og boede i Kjøbenhavn, flyttede i nogle Sommere alene ud paa Frederiksberg for at kunne digte uforstyrret af Børnenes Støi i Hjemmet, og han skrev blandt andet i Sommeren 1814 et af sine Mesterværker „Helge“ under et saadant Ophold i Degneboligen i Pilealleen. I Sommeren 1816 havde han med hele Familien Sommerleilighed paa Frederiksberg og skrev da Frederiksbergdigtet. Dette Digt, der udgjør henimod 1200 Verslinier, hører, naar det tages i sin Helhed, til Oehlenschlägers svagere Arbeider, men indeholder flere smukke Enkeltheder. Det er delt i Afsnit med Overskrifter „Slottet“, „Haven“, „Søndermarken“ osv. og handler for en meget stor Del om Oehlenschläger selv, særlig om hans Barndomsliv paa Frederiksberg, men indeholder ved Siden deraf meget, hvoraf man kan danne sig et Billede af Haven og Søndermarken, der jo forøvrigt begge allerede i Oehlenschlägers Barndom og Ungdom havde faaet deres nuværende Anlæg.

Ørsteds boede i disse Aar stadig om Sommeren paa Frederiksberg, og Sophie Ørsted fandt en ny Beundrer i den senere saa bekjendte Philosoph Frederik Christian Sibbern, der var et Par Aar yngre end hende. I hans „Gabrielis Breve“, der ere skrevne i 1813—14, men først udgivne tolv

Frederiksberg Slotsgaard, seet fra Slottet.

BIBLIOTHECA REGIA · HAFNIENSIS

Aar derefter, er det efter Udtalelser af Sibbern i hans senere Aar[129]) Sophie Ørsted, som han flere Steder har skildret, ligesom ogsaa hendes Sommerhjem i Frederiksberg Smallegade ligeoverfor Gadekjæret er omtalt i Brevene. Faa Aar efter den her omhandlede Tid døde hun, hvis Helbred fra Ungdommen af havde været svag, i Februar 1818 i sit 36te Aar. Oehlenschlägers Fader døde først i 1827 og vedblev til sin Død at være Slotsforvalter. Hans Efterfølger var Slotsforvalter Bonsach, der døde i 1853.

Frederiksberg Slot havde i den første Del af dette Aarhundrede ikke den hvide Farve, som det nu i mange Aar har havt, men derimod en lysegul Farve. Oprindelig synes kun Façaden inde i Gaarden at have været gul, men ved en Kongelig Resolution af 1799[130]) blev det bestemt, at Slottets udvendige Maling skulde have samme Farve som den indvendige Gaardfaçade, nemlig gul. Slottets Hovedbygning, i hvilken Kongen og Dronningen boede, har tre Etager, Stueetagen, første Sal eller Beletagen og anden Sal eller Attiken, der for største Delen kun er Mezzanin, og der er Kjelder under hele Hovedbygningen. I Sidefløiene i Etagen over Buegangene blev der i 1828 efter Kongens yngste Datter Wilhelmines Formæling med Prins Frederik, fra hvem hun som bekjendt faa Aar efter blev skilt, foretaget betydelige Byggearbeider for at indrette Sommerleilighed til dem, men ellers beholdt Slottet i Frederik den Sjettes Tid det Omfang og den Skikkelse, det havde faaet under Christian den Sjette. Slottets indre Udsmykning, der i det Væsenlige skrev sig fra Frederik den Fjerdes Tid, havde oprindelig været meget pragtfuld, navnlig udmærkede Lofterne sig, dels ved de af Krock og Coffre malede Loftmalerier og dels ved Stukkaturlofter med prægtige Dekorationer af Guld, Sølv og Farver. Af Malerier, der i Frederik den Sjettes Tid fandtes ophængte i Slottet, udhæver Oehlenschläger Lorenzens Copi efter Rubens Christus og Kvinden,

og de Malerier af italienske Skjønheder som Frederik den Fjerde havde hjembragt fra Italien. Fremdeles fandtes der endel hollandske og norske Landskaber samt Portraiter, deriblandt Pilos berømte Portrait af Kong Frederik den Femte. Da Slottet i 1868 blev indrettet til Officeer- og

En Schweitzer i Galladragt.

Elevskole, bleve Malerierne indlemmede i Malerisamlingen paa Christiansborg, medens nogle af Loftmalerierne afgaves til Rosenborg og til Fredensborg Slot, hvorimod flere af dem endnu findes paa Frederiksberg. Stukkaturlofterne, der i Tidernes Løb vare blevne meget medtagne og brøstfældige, ere for faa Aar siden blevne underkastede en omhyggelig Reparation. I Nærheden af Slottet havde saavel Dron-

ningen som begge Prinsesserne deres egne Haver, der ikke vare tilgængelige for Publicum. Prinsessernes Haver vare endel af det Terrain, der nu er overladt Zoologisk Have.

Frederiksberg Have var stedse aaben for Publicum, men der opstod flere Gange Rygter om, at det paatænktes at lukke den, og disse Rygter vakte saa megen Uro blandt Folk, at det fandtes nødvendigt, sidste Gang i Aarene efter 1814 ved den daværende Slotsgartner Petersen, at lade bekjendtgjøre, at Rygtet var aldeles ugrundet. Ved Indgangen til Haven sad der en Schweitzer i Livrée, som skulde paase, at ingen Hunde betraadte Haven, og som skulde bortvise fattigklædte Personer, Folk, der bare Byrder osv. Der var dengang ingen Adgang til Haven fra Smallegade, idet Laagen bagved Andebakøen bestandig holdtes lukket. Ellers var Haven som den er nu, Oehlenschläger taler saaledes i Frederiksbergdigtet baade om Vandet fra Kilden og om Svanerne. I 1824 fik afdøde Konditor Josty Tilladelse til Opførelse af den Pavillon i Haven, der nu eies af hans Søn.

Søndermarken var i Frederik den Sjettes Tid bestandig lukket for Publicum, men under Sommeropholdene paa Frederiksberg foretog Dronningen daglige Ridt i Søndermarken. Det er hertil Oehlenschläger sigter i følgende naive Linier i det Digt, med hvilket han tilegner Frederiksbergdigtet til Dronningen:

„Vel har Du vidst, at i Sommer, forvoven,
„Med mine Smaa jeg mig sneeg gjennem Skoven,
„Hegnet for Dig;
„Men Du har gjerne tilladt mig at tænke
„Taus paa min Ungdom fra hellige Bænke,
„Hvor mine Minder tilsmilede mig.“

Forøvrigt synes det ikke, at Hoffet har havt stor Interesse for Søndermarken, naar undtages, at der undertiden

blev holdt Rævejagt. Paa Plainerne dyrkedes der Havesager og endogsaa Korn, eller de benyttedes som Græsgange for Opsynsmandens Køer og Faar. Eremithytten og de andre Kuriositeter, der endnu findes afbildede i de af Walther i 1826 udgivne Prospecter fra Søndermarken, forfaldt efterhaanden og bleve tildels borttagne, og af det tidligere saa pragtfulde kinesiske Lysthus, blev kun det Skur tilbage, som endnu staar der. Ved Udkanten af Søndermarken paa Hjørnet af Pilealleen og Valbyveien laa et Hus, der havde det underlige Navn „Snapophuset“ og som først er nedbrudt for en 20—30 Aar siden.

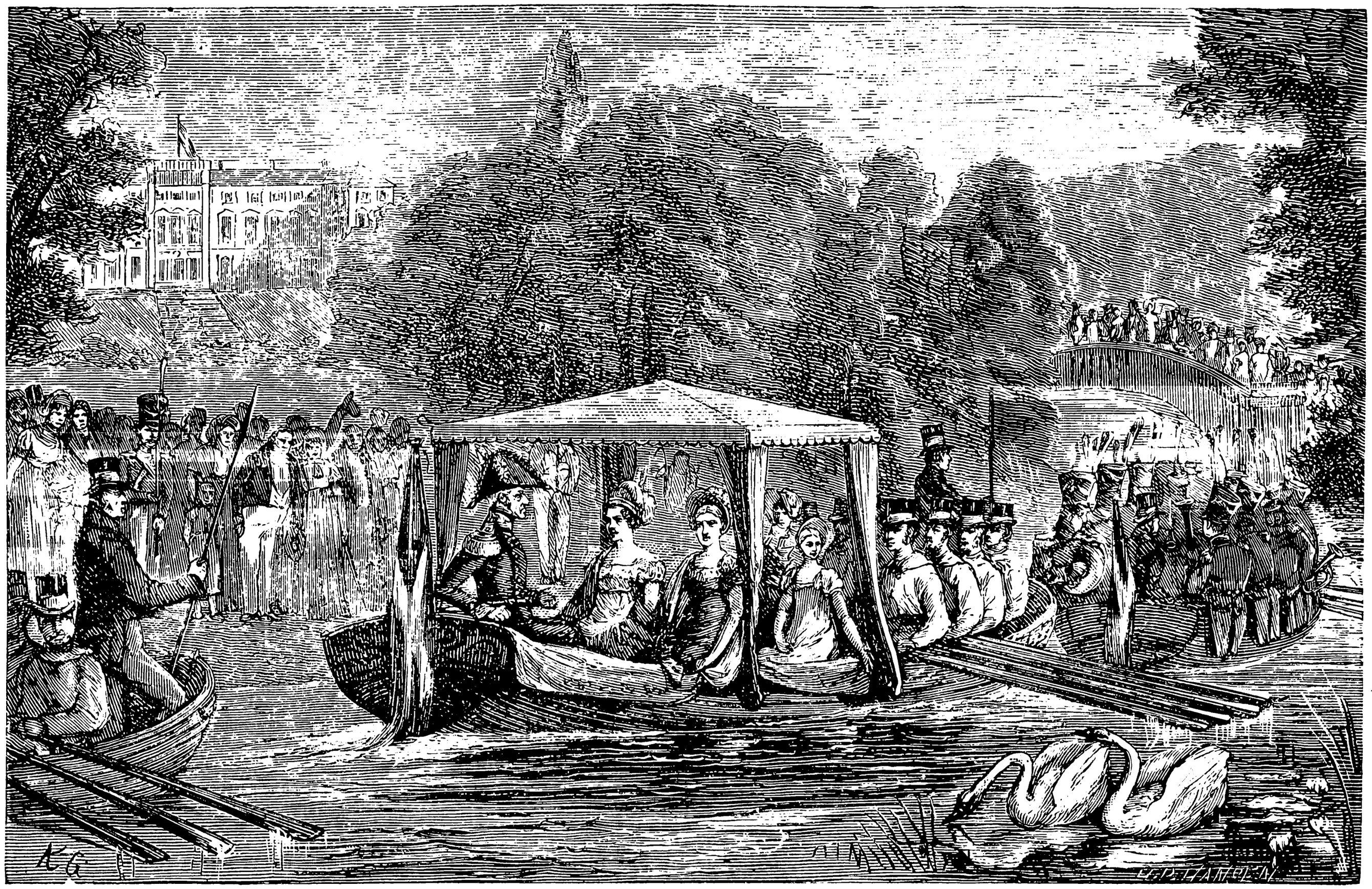
Baade i Frederiksberg Have og i Søndermarken fandt der dengang, ligesom det endnu er Tilfældet, oftere Selvmord Sted. Flere af disse gjorde betydelig Opsigt og et af dem, i Midten af Tyverne, hvor to Elskende havde skudt sig i Frederiksberg Have, gav endogsaa Sujettet til et fem Akts Skuespil, der blev opført paa det Kongelige Theater[131]).

Frederik den Sjette var hverken i aandelig eller legemlig Henseende rigt udstyret af Naturen og naar Folket hang ved ham, havde det væsenlig sin Grund i hans jevne folkelige Optræden og hans trofaste danske Sind. Han var af Middelhøide, men spids og tynd baade af Ansigt og Figur og hans Haar var fra hans Barndom saa lyst, at det nærmest maatte kaldes hvidt. Allerede i hans Ungdom var han langtfra at være nogen kjøn Mand, og en svensk Dame, der saa ham i 1798, omtaler ham som „mer än vanligt ful“[132]). I hans ældre Dage havde han det Udseende, som han har paa Bissens meget lignende Statue af ham ved Indgangen til Frederiksberg Have. I sin Fremtræden havde han, uagtet sin store Godmodighed, noget barskt, og man har som bekjendt en Mængde Anekdoter om, hvorledes han skræmmede mange af dem, der fik Audiens hos ham, ved strax ved deres Indtrædelse at fare imod dem og spørge hvad de vilde. Han havde fra Ungdommen af megen For-

Den høie elskede Familie.

BIBLIOTHECA REGIA · SISINIANA · HAFNIENSIS

„Seiladsen“ i Kanalerne.

HAFNIENSIS · BIBLIOTHECA REGIA · SISNIENSIS

kjærlighed for det Militære, navnlig for Landetaten, og hans Adjutanter spillede derfor en stor Rolle ved hans Hof, især havde Generaladjutanten Frantz Bülow, der i over 40 Aar og lige til Kongens Død i 1839 hørte til hans Omgivelser, megen Indflydelse. En anden Mand, der ogsaa i en lang Aarrække havde en fremragende Stilling ved Hoffet, var Overhofmarskal Hauch, der vedblev at fungere som Overhofmarskal til sin Død i 1838.

Frederik den Sjettes Dronning, Marie Sophie Frederikke, var af en stille kvindelig Natur, og i Modsætning til sine to Forgængerinder Caroline Mathilde og Juliane Marie lidet fremtrædende. Man har omtrent fra 1820 et bekjendt og vistnok træffende Billede af Kongefamilien, „den høie elskede Familie“, hvor man ser Frederik den Sjette i Uniform med Dronningen og med Prinsesse Caroline, der lignede sin Fader og derfor ikke var nogen Skjønhed, under Armene, medens Prinsesse Wilhelmine, der dengang endnu var et Barn, gaar ved Siden. Udmærkede selve Kongefamilien sig ikke ved sit Ydre, var dette derimod Tilfældet med Tronarvingen Kongens Fætter Prins Christian og hans Gemalinde Caroline Amalie af Augustenborg, hvem han havde ægtet i 1815, og paa den fleraarige Udenlandsreise, som de i Aarene 1819 til 1822 foretoge, gjorde de overalt Opsigt ved deres smukke og fyrstelige Udseende. De boede i hele Frederik den Sjettes Tid om Sommeren paa Sorgenfri, medens Prins Christians Svoger Landgrev Wilhelm af Hessen og Gemalinde, vor nuværende Dronnings Forældre, havde Sommerophold paa Charlottenlund.

Tiden i Tyverne, denne „døde Tid“, som den saa ofte er bleven kaldet og i hvilken man ganske vist ikke brød sig om Politik og heller ikke synderlig om Religion, men hvor der paa den anden Side i Literaturen og ved Theatret blomstrede et Aandsliv saa rigt som aldrig enten før eller senere, var præget af en opstyltet Royalitet og Begeistring

for Kongehuset, som man i Nutiden har vanskelig ved at forstaa, især naar man tager i Betragtning, at Datidens ledende Mænd vare fødte eller opdragne paa den franske Revolutions Tid. Ikke blot Rahbek taler om „de friske og „kraftige Blomster og Frugter fra Sjette Frederiks velsignede „Vaar“, men selv Grundtvig synger i 1820:

„Langt ædlere Konger med Landsfader-Navn
„Maaske kan engang man opdage,
„Men Ætten i Lejre og i Kjøbenhavn
„Dog spørger endnu om sin Mage“ [133]).

Paa den Tid, Grundtvig skrev disse Linier, havde af de to sidst afdøde Konger af denne mageløse Æt den ene drukket sig ihjel og den anden været sindssyg fra sit 21de Aar.

Og som Digterne sang, saaledes tænkte og talede Folket, man elskede Frederik den Sjette og interesserede sig for alt hvad der angik ham og hans Familie. Derfor strømmede Folk paa Sommersøndagene til Frederiksberg Have, hvor man kunde faa Kongen og Kongefamilien at se i Nærheden, høre Garden spille paa Pladsen udenfor Havetrappen, medens Herskaberne spiste, og senere se dem blive roede omkring i Kanalerne, og Folk vare saa ivrige efter at faa denne „Seilads“ at se, at de, naar Baadene vare passerede, styrtede afsted til en anden Omdreining for at se dem endnu engang. Begeistringen for Kongehuset viste sig ogsaa flere Gange i disse Aar ved Kongens og Dronningens Hjemkomst til Frederiksberg fra de Besøg, de aflagde paa Louisenlund i Slesvig hos Dronningens Fader Landgrev Carl af Hessen, der først døde i 1836 i en Alder af 92 Aar. Ved saadanne Leiligheder var paa Hjemkomstaftenen Frederiksberg By illumineret.

Den 1ste August 1829 var der stor Fest paa Frederiksberg Slot, idet Kongens ældste Datter Prinsesse Caroline

blev formælet med Kongens Fætter Prins Ferdinand. Vielsen foregik i Cavaliergemakket paa Slottet og efter Vielsen var der 3 Tafler paa omtrent 160 Couverts. Dagen derefter, en Søndag, overværede Kongen og Dronningen med de Nyformælede Gudstjenesten i Frederiksberg Slots Kirke, og om Eftermiddagen „behagede det dem ved en Seiltour i Kana„lerne at vise sig for den derværende umaadelige Mængde „af Tilskuere.“ Nogle faa Dage derefter bragte Studenterne i et Antal af 400 et Fakkeltog til Slottet og afsang den bekjendte af Christian Winther digtede Sang, der begynder saaledes:

„Her under Nathimlens blaa Tabernakel
„Stimle vi atter med blussende Fakkel,
„Glade i Flok om det landlige Slot.
„Det er Studenternes ærlige Hjerter,
„Hilsen de bringer med Sang og med Kjerter.
„Lyt til vor Jubel o elskede Drot!“ osv.[134])

Blandt Deltagerne i Fakkeltoget var en af dem, der faa Aar efter bleve Førere for den nyere politiske Bevægelse i Danmark, Orla Lehmann, og han fortæller i sine Livserindringer, hvorledes han, der dengang var ung Student, var med som Fakkelbærer, og fik sin Andel i den Champagne, Overhofmarskal Hauch og General Bülow paa Kongens Vegne serverede med i Bacchi Tempel i Frederiksberg Have.

Frederiksberg — der nu altid kaldtes saaledes, medens Navnet lige til Christian den Syvendes Død i alle Kongelige Resolutioner skreves som „Friderichsberg“ — havde endnu i Tyverne og Trediverne det samme landlige Præg som i tidligere Tider. Beboernes Antal var vel noget større end ved Aarhundredets Begyndelse, men udenfor den hjemlige Befolkning var der meget faa Familier, der boede der baade Vinter og Sommer, og Kommunicationen med Kjøbenhavn

var saa mangelfuld som vel mulig. Gamle Kongevei, paa hvilken der fra Værnedamsveien til Frederiksberg By ikke fandtes et eneste Sted, var i fugtigt Veir næsten ufremkommelig for Fodgængere, og „lignede mere et Kjær end en Vei“. Frederiksberg Allee var vel noget bedre, men den var ligesaalidt som Gamle Kongevei belyst og det hændtes ikke saa sjeldent, at Folk, der om Aftenen færdedes i Alleen, løb paa Træerne eller faldt i de dybe Grøfter, der gik paa begge Sider af Alleen. Vesterport blev lukket Kl. 12 om Aftenen og man maatte derfor, naar man om Natten skulde til eller fra Frederiksberg, tage Veien gjennem Nørreport og videre ad den øde Farimagsvei. Der existerede dengang ingen Omnibusser, en entreprenant Mand paa Frederiksberg, der hed Halleby og som baade var Værtshusholder, Vognmand og Bager, etablerede i 1829 en Kjørsel med aaben Vogn fra Frederiksberg Runddel til Stengjærdet udenfor Vesterport, hvor Tivoli nu er, for 12 Skilling Personen [135]), men denne Kjørsel blev, saavidt vides, forbudt af Politiet som stridende mod Vognmandslaugets Rettigheder. Naar man var i Besøg i Frederiksberg By og det om Aftenen blev daarligt Veir, havde man ingen anden Udvei til at blive befordret til Kjøbenhavn end en lukket Vogn, som Halleby havde, og naar Pigen, som var sendt hen for at bestille den, kom tilbage med god Besked, jublede man: „den kommer, den kommer!“ Med Postbefordringen var det ligesaa slet, der existerede ingen saadan mellem Kjøbenhavn og Frederiksberg, og vilde man have besørget et Brev eller en Pakke til Byen, maatte man leie et Bud, som det tidt var vanskeligt at opdrive. Om Vinteren var der derfor meget lidt Forbindelse mellem Frederiksberg og Kjøbenhavn og kun om Sommeren, især i de Maaneder, Kongefamilien boede paa Slottet, strømmede Folk derud, men selv denne Valfart var temmelig besværlig. „Man maa“, hedder det i en Beskrivelse af Kjøbenhavn, „det halve af Veien enten

„trættes paa den mest mattende Stenebro uden Skygge, eller, „naar man for at undgaa det og tillige slippe den fæle „Stank af det raadne Blod hos de mange Slagtere paa „Vesterbro heller vil gaa derud ad den saakaldte Gamle „Kongevei, vandre midt i en af Agende og Ridende dannet „Støvsky“ [136]).

Kjøbenhavns Amts Rytterdistricts Birk blev ved Rescript af 25. August 1819 delt i to Birker, Nordre og Søndre og kort efter blev i Søndre Birk, hvorunder Frederiksberg hørte, Cancelliassessor, Byfoged i Odense H. C. Hansen beskikket til Birkedommer, medens Justitsraad Rimestad, Faderen til de to bekjendte Politikere, afdøde C. W. Rimestad og nuværende Høiesteretsassessor Rimestad, blev Birkedommer i Nordre Birk.

I Frederiksberg By var der i 1810 truffet en Ordning med Hensyn til de tidligere nævnte øde Pladse, der i Alleegade laa mellem Husene og Veibanen, og som nu bleve overdragne Beboerne til Haveanlæg. Det var først paatænkt at anlægge en Vei eller Gade paa hver Side langs med Husene mellem disse og Pladsene, men efter Overhofmarskal Hauchs Forslag blev denne Plan opgiven og Pladsene paa hver af Siderne fra „Ridebanen“, som Runddelen dengang kaldtes, til Bredgade ved Kongelig Resolution af 24. November 1810 overdragne Beboerne til Eiendom mod en aarlig Afgift af 1 Rigsdaler pr. Skjeppe Land og paa Betingelse af, at Pladsene alene benyttes til Haveanlæg, at Hegnene ud mod Alleegade opføres af lavt Stakit, saaledes at Udsigten fra Alleegade ikke betages, at i Haverne ingen høie Plantninger eller for Udsigten skadelige Anlæg finde Sted, og ikke anlægges Keglebane eller anden Allarm foraarsagende Indretning, samt at til den fornødne Ensformighed og Regularitet Haveanlæggene ske efter Slotsforvalter Voigts Anvisning [137]).

Af mere iøinefaldende Bygninger i selve Frederiksberg

By var der paa Frederik den Sjettes Tid kun tre Steder, og disse have endnu i vor Tid deres gamle Udseende nemlig Statsminister Møstings Sted i Smallegade (nuværende Nr. 2), Stedet Nr. 13 i Bredgade og det Wærnske Institut i Alleegade Nr. 6, stiftet af Geheimeconferensraadinde Martha Wærn og efter en i 1813 konfirmeret Plan bestemt til Opdragelses- og Undervisningsanstalt for 16 fattige Pigebørn af Borgerstanden, der optages i Institutet i en Alder af 7 til 10 Aar og forblive der til deres Konfirmation.

Byens anselige Klædefabriker omtales allerede i Midten af forrige Aarhundrede, og Byen havde i den første Tid af dette Aarhundrede tvende saadanne. Den ene af disse havde tidligere tilhørt Kancelliraad Collin og gik fra ham over til hans Søn, der var Fader til den bekjendte Finansdeputerede Jonas Collin. Senere eiedes Fabriken i en meget lang Aarrække af Familien Frontin. Den beskæftigede i sin Tid over hundrede Arbeidere og havde sine Lokaler i en Eiendom i Alleegade, nuværende Nr. 18, som, vistnok med Rette, antages at være den Gaard, der i Slutningen af det syttende Aarhundrede eiedes af Geheimeraad Wibe. Den anden Fabrik tilhørte Brock-Hansen og beskæftigede halvtredie hundrede Arbeidere. Efter Pengeomvæltningen i 1813 sygnede begge Fabriker hen og Brock-Hansens blev endog helt nedlagt.

Ligesom i forrige Aarhundrede lød der ogsaa i den heromhandlede Tid Klager over de mange Værtshuse og Tracteursteder, der foruden „Kroen“ i Smallegade, nuværende Nr. 36, fandtes i Byen. I en Indstilling fra 1816 hedder det saaledes, at Størstedelen af disse ere kun Samlingssteder for den laveste Folkeklasse, der hendriver Tiden sammesteds i alle Slags Uordener, og det foreslaaes derfor, at Antallet af Beværtningsdrivende efterhaanden indskrænkes til 10[138]). Foruden disse var der ogsaa flere andre Næringsdrivende i Byen, deriblandt endel Slagtere og nogle Vognmænd, end-

videre som Rester af den tidligere Befolkning enkelte Jordbrugere med en Sognefoged i Spidsen, og endelig adskillige Kjøbenhavnere, som havde fæstet Bo dér Vinter og Sommer. Som Kuriositet kan nævnes, at blandt disse faste Beboere fandtes Frøken Jessen, Forfatterinden til den „kronede Nationalsang“: „Dannemark, Dannemark, hellige Lyd! himmelske „Fryd!“ og en i sin Tid endnu mere bekjendt Literat Blok Tøxen. Om Sommeren blev Beboernes Antal betydeligt forøget ved de mange Kjøbenhavnere, der enten selv eiede Landsteder paa Frederiksberg eller havde leiet nogle Værelser der for at ligge paa Landet om Sommeren.

Gaderne og Veiene i og ved Byen vare i en maadelig Forfatning. I Alleegade, ved hvilken der paa Stykket mellem Bredgade og Smallegade laa et stort Gadekjær, var der dybe stinkende Grøfter og i Pilealleen klages der over, at Gangstien til visse Tider af Aaret var ufremkommelig for Skolebørnene og at Indgangsstierne til Kirken vare næsten bundløse. Bredgade og Smallegade betragtedes endnu i 1836 som Markveie, der skulde vedligeholdes af Byens Jordbrugere og det udtales i en Indstilling fra dette Aar, at da de øvrige Markveies Vedligeholdelse ere de Avlsdrivende vigtigere, og der ikke paahviler dem nogen Forpligtelse til at vedligeholde Bredgade og Smallegade til andres Nytte, ere de forsømte og i en slet Tilstand. I Henhold til denne Indstilling blev det ved Kongelig Resolution bestemt, at Smallegade fremtidigen skulde betragtes som mindre Landevei og at den Del af samme, der ligger mellem Falkoneralleen og Gadekjæret, skulde brolægges[139]). Lampeveien, der gik bag de til Smallegade hørende Haver og Vænger og som skal have faaet sit Navn fra, at der i ældre Tider i et Hus ved samme boede en Jordemoder, som om Natten havde en Lampe hængende udenfor, var en almindelig Markvei, ved hvilken der kun laa nogle enkelte Bygninger. I Falkoneralleen, der ligesom Alleegade og Pilealleen vedligeholdtes

for Kongens Kasses Regning, var i 1826 Stenbroen i Midten af Veien i en saa slet og forfalden Tilstand, at den „neppe uden Fare kunde passeres af Kjørende eller Ridende“ og man havde derfor grebet til den Udvei at tillade, at der maatte rides paa den ene af de Jordveie, der gik paa hver Side af Stenbroen og som kun vare bestemte til Brug for Gaaende[140]).

Ogsaa med Vægtervæsnet i Frederiksberg By var det meget daarlig bevendt. Uagtet det ved Rescriptet af 1807 var bestemt, at Byen skulde have 3 Vægtere, var der i Trediverne og endnu langt senere kun en eneste Vægter, som gjorde liden Gavn. Det fortælles, at naar han om Natten hørte Sværme af Urostiftere, trak han sig tilbage til sit Hjem i Bredgade og Spektakelmagerne gik da hen til hans Bopæl og raabte, at han skulde komme ud, hvilket han dog klogelig undlod at gjøre.

Af de til Frederiksberg hørende Jorder blev vel omtrent Halvdelen drevne af Beboere i Frederiksberg By. Resten af Jorderne hørte dels til enkelte større Avlsgaarde, dels til endel mindre Gaarde eller Lyststeder udenfor selve Byen. Af Avlsgaardene var den største Grøndal, der tilligemed de til den tilstødende Gaard Flintholm hørende Jorder, tilsammen af Areal omtrent 90 Tønder Land, fra Frederik den Sjettes sidste Tid eiedes af den bekjendte Politiker Balthazar Christensen lige til hans Død i 1882. I Nærheden af Grøndal laa Lykkesholm med et Areal af 80 Tønder Land, ved Ladegaardsaaen Rolighed med omtrent 50 Tønder Land og i Falkoneralleen Mariendal og Justitsraad Langelands Eiendom, hver ligeledes med 50 Tdr. Land. Af mindre Eiendomme laa ved Godthaabsveien Godthaab og Cathrinelyst, i Falkoneralleen Sindshvile og Landlyst og ved Lampeveien Thyesminde. Paa Markerne ved Gamle Kongevei ind mod Kjøbenhavn laa Wilhelminelyst, Forhaabningsholm og Vodrofgaard. Sidstnævnte Eiendom, paa hvilken den

Fabrik, der tidligere havde været der, forlængst var nedlagt, var nu et Lyststed med en stor Have og ved den Vei, der fra Gamle Kongevei ved Hjørnet af St. Jørgens Sø førte ind til Gaarden, nuværende Vodrofvei, laa en større Mølle, Vodrofgaardsmølle. I Frederiksberg Allee var der kun en halv Snes Steder, der næsten alle laa paa høire Side fra Kjøbenhavn, og af hvilke de mest fremtrædende vare Mægler Gersons Sted med tilhørende store Have, hvor senere Alhambra blev anlagt, Grevinde Hjelmstjerne Rosencrones omtrent midt i Alleen beliggende smukke Sted, Sommerlyst kaldet, der senere tilhørte Instructeur Nielsen og efter ham Overauditeur Otto Müller, men nu for et Par Aar siden er nedrevet, og endelig Naboeiendommen Sanssouci, tidligere tilhørende Grosserer Arboe og nu Isenkræmmer Eegholms Familie. Ved Roeskilde Landevei mellem Sorte Hest og Slotskroen laa Mekanikus Winstrups Værksteder og her opførte han i Begyndelsen af Trediverne en større Mølle, Winstrups Mølle.

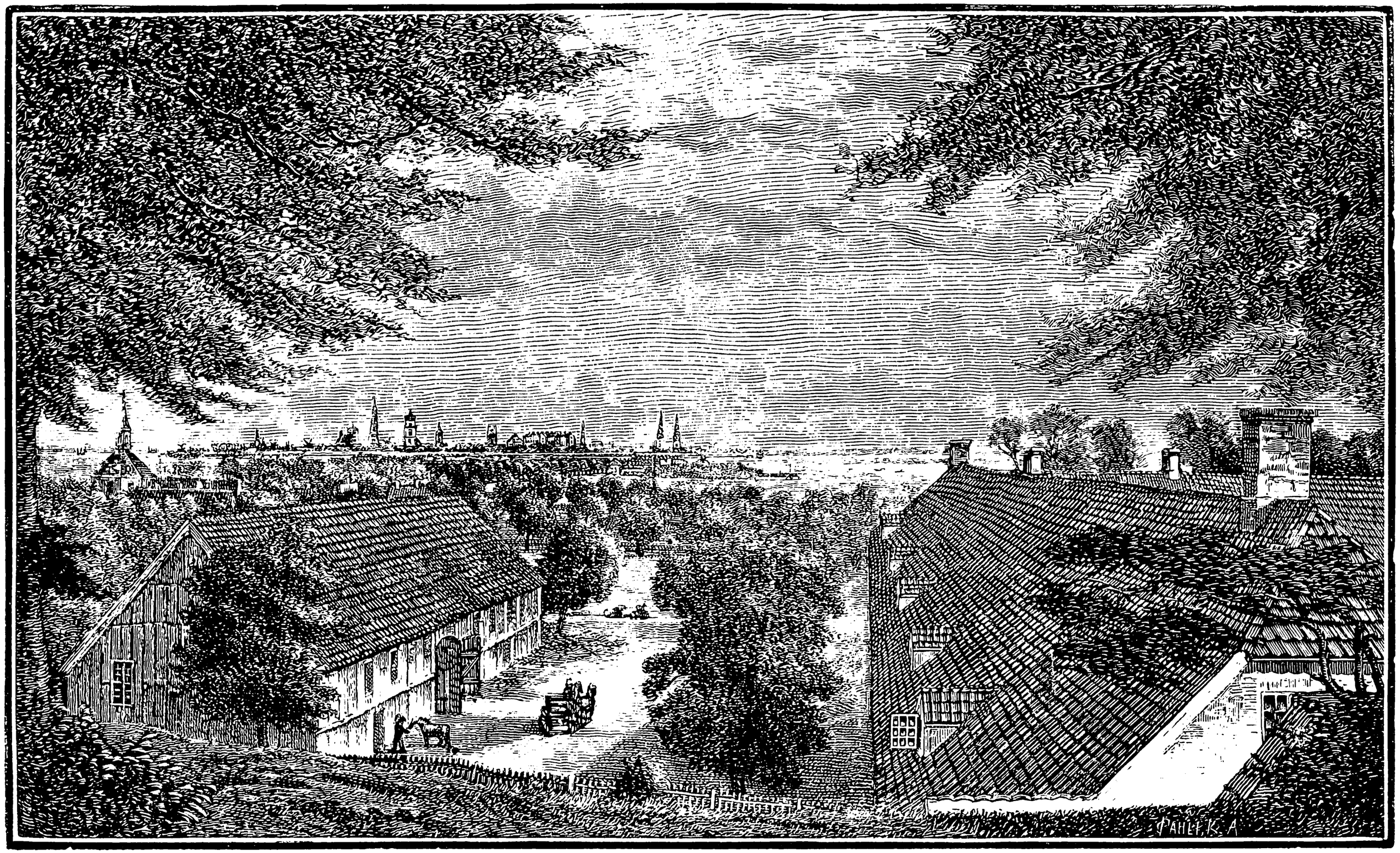
Paa Bakkehuset døde Kamma i 1829 og Rahbek Aaret derefter og ved den Allee, der fører forbi Bakkehuset og efter ham har faaet Navn af Rahbeks Allee, blev der faa Aar efter hans Død reist en Støtte, paa hvilken der staar:

„Her boede Knud Lyne Rahbek og hans elskelige Hustru.“

Frederiksberg har maaske aldrig staaet i en større Glorie for Kjøbenhavnerne end i Frederik den Sjettes Tid, og det ikke blot fordi det var Kongehusets Sommerbolig, men ogsaa paa Grund af Forholdene paa den Tid, der vare saa vidt forskjellige fra Nutidens. Man havde ingen Jernbaner og kunde derfor ikke som nu med Lethed gjøre Toure til Sjællands smukkeste Egne, og Strandveien var saa sandet

og tung, at en Kjøretour ad samme var høist besværlig. Dels som Følge heraf og dels ogsaa efter den Tarvelighed, der paa Grund af de knappe Tider var herskende overalt, var det kun faa Velhavende, der havde Raad til at holde Landsteder, og Antallet af Sommerbeboere ud ad Charlottenlund og Dyrehaven til var derfor meget ringe. Man havde dengang hverken Tivoli eller Secondtheatre, og naar man om Sommeren uden altfor store Udgifter vilde gjøre Udflugter fra Kjøbenhavn, var Frederiksberg omtrent det eneste Sted, der tilbød sig. Man vandrede da ud gjennem den smalle Vesterport over Broerne over Stadsgraven forbi Glacierne og gjennem de smaa Alleer ad Vesterbro, hvor dengang med Undtagelse af Skydebanen og det ligeoverfor liggende Prices Morskabstheater næsten alle Bygningerne kun vare smaa een Etages Huse.

Ved Værnedamsveien fik man det første Indtryk af, at man nærmede sig Kongens Slot, idet Frederiksberg Allee, Kongealleen, som den ofte dengang kaldtes, var ud mod Vesterbro ligesom ved Alleens anden Ende ud mod Frederiksberg Runddel lukket med en stor Jernport. Kjørslen gjennem Alleen var endnu i den første Del af dette Aarhundrede forbeholdt de Kongelige Herskaber og de andre Vedkommende, hvem der var tildelt Nøgler til Alleeportene og der var ansat Opsynsmænd ved Alleen, som skulde paase Overholdelse heraf, men efterhaanden blev Forbudet mod andres Kjørsel mindre strengt overholdt og man læser saaledes i 1831, et Par Aar efterat man havde begyndt at faa Droschker i Kjøbenhavn, i et af Datidens toneangivende Blade, „Politivennen“, følgende Klage over Alleens Vanhelligelse: „For de mange, som tilfods passere Frederiksberg „Allee er det høist ubehageligt, at Kjørselen der, især med „de saakaldte Droschker, i den sildigere Tid, har tiltaget saa „betydeligt, at man først efterat have været halvkvalt af Støv „og at have faaet Klæderne tilsølede kan naa den skjønne

Udsigt fra den steile Bakke ved Frederiksberg Slot.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

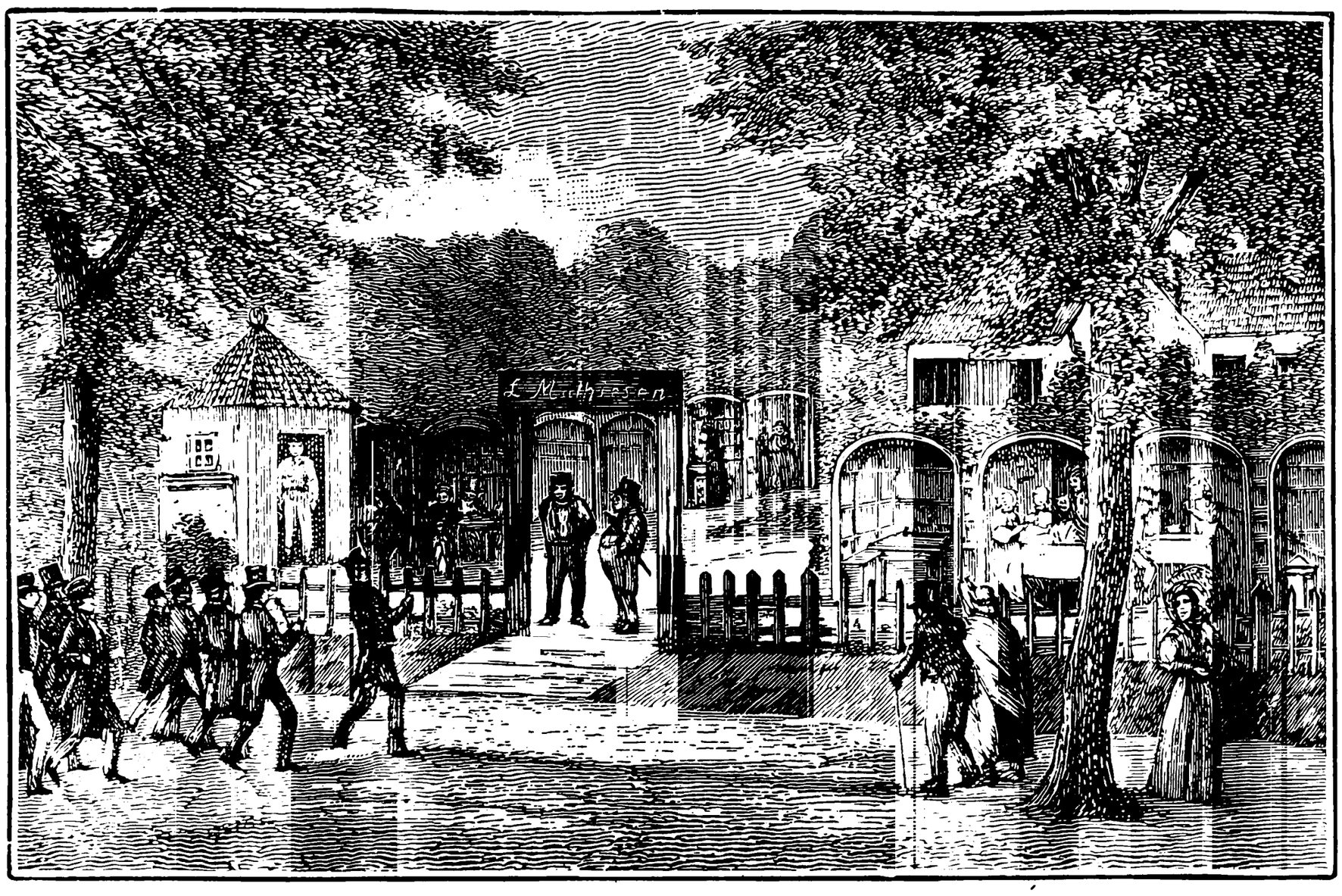
„Have, som den ædleste Konge allernaadigst tilstæder sine „Undersaatter Adgang til, og hvor man nødigen vil spadsere „i Støvkaaber eller Arbeidsklæder, men naar man nøiere „beskuer disse støvende Equipager, da vil man finde, at de „som oftest benyttes af Smaaherrer, der endnu tydeligen „bære Spor af Æggeskallen, men, forsynede med Nutidens „Cavaliermærke, en tændt Cigar i Munden, haanligen skue „ned paa den vandrende Embeds- eller Forretningsmand, „der efter fuldendt gavnligt Dagverk, søger Vederqvægelse og „Adspredelse paa den naturligste og mest hensigtspassende „Maade. Indsenderen vover i Betragtning heraf allerærbø- „digst at foreslaa, at Kjørsel i Alleen maatte alene forbe- „holdes de til Hoffet hørende Equipager — hvilket han „tror at have været Tilfældet forhen — og at alle andre „maatte henvises til de tvende andre til høire og venstre „værende Veie“ [141]). I 1833 blev det efter Indstilling af Rentekammeret ved Placat af 26. Januar s. A. bestemt, at Forbudet mod Kjørsel i Alleen skulde indskrænkes til Arbeidsvogne, hvorimod alle andre Vogne skulde have Lov til om Dagen at befærde Alleen. Om Natten vare Portene til Alleen altid lukkede, først efter Frederik den Sjettes Død blev det i 1842 ved Kongelig Resolution [142]) tilladt, at Jernporten ud mod Vesterbro maatte staa aaben om Natten, senere fik ogsaa Porten mod Runddelen Lov at staa aaben og endel Aar derefter, i Begyndelsen af Treserne bleve begge Porte borttagne. Forbudet i Placaten af 1833 mod at Arbeidsvogne, som ikke have Ærinde i selve Alleen, befærde samme, bestaar endnu.

Med Hensyn til Beværtningssteder og Adspredelser paa en Udflugt til Frederiksberg var alt paa den Tid langt tarveligere end nu. For det finere Publicum var der i Frederiksberg Allee to Steder, Monigattis Pavillon og Madam Lynges Tracteursted. Monigattis Pavillon laa i den lille Runddel i Alleen paa høire Haand fra Kjøbenhavn. Den

blev opført i Midten af Tyverne og der blev i samme givet Sang og Musik af Tyrolere og andre udenlandske Kunstnere. Senere efter Monigattis Død blev den en almindelig Sangerkneipe, men Pavillonen blev først nedreven og borttaget i Slutningen af Halvtreserne. Til Madam Lynges Restauration, der var i det nuværende Alleenbergs Hovedbygning, hørte en Have med Lysthuse, men der var dengang endnu ingen Pavillon opført og fandt ingen Forlystelser Sted. I selve Frederiksberg Have havde man strax indenfor Indgangen Paradebænkene, der ligesom nu vare stærkt søgte, endvidere Jostys Pavillon og Haven ved Schweitzerhuset, hvor man hos den derboende Opsynsmand kunde faa Vand paa Maskine osv. Det jævnere Publicum søgte til Ratzeborg, ved Enden af Frederiksberg Allee dér, hvor nu Sommerlyst ligger. Stedet havde sit Navn efter en Mand ved Navn Ratze, der havde eiet det ved Begyndelsen af dette Aarhundrede og var med sin store Have, i hvilken der musiceredes, et yderst simpelt, men af Almuen meget besøgt Beværtningssted. I Alleegade tilhørte det første Beværtningssted paa venstre Haand den for sit joviale Væsen og gode Indfald endnu i vor Tid saa ofte omtalte Lars Mathiesen, der først døde i 1852 i en høi Alder. Længere henne i Alleegade paa høire Side havde den ovenfor omtalte Halleby en Beværtning, som han paa bedste Maade søgte at gjøre Reclame for, dels ved Vers, der vare anbragte ovenover Lysthusene i Haven, og dels ved Vers, han indrykkede i Adresseavisen. I Pilealleen vare de smaa Huse paa høire Side beboede af Slottets Vægtere, Materialkudske osv. og i de til Husene hørende smaa smalle Haver, der af Folkevittigheden havde faaet Navnet „Pusterørene“, flokkedes paa Sommersøndagene Skarer af jævnere Borgerfamilier, der her nøde deres medbragte Aftensmaaltider. Naar man gik hjem om Aftenen, havde man endnu Rosenlund med sin illuminerede Have, Musik, Fyrværkerier etc.,

der laa midt paa Værnedamsvei dér, hvor Schneekloths Skole nu er. Man har et Billede af Livet paa en Sommersøndag paa den Tid i den bekjendte ældste danske Folkecomedie „Capriciosa“, der blev opført første Gang i Sommeren 1836.

Men var der ogsaa dengang om Sommeren Liv og Lystighed paa Frederiksberg, saa var der derimod om Vin-

Lars Mathiesens Beværtning.

teren ligesaa stille og ensomt, som der nutildags er i Smaabyer mange Mile fra Kjøbenhavn. Sommerbeboerne vare flyttede ind og det var kun sjeldent, at Folk om Vinteren gjorde den lange trættende Spadseretour til Frederiksberg. Haven stod vel aaben, men blev meget lidt besøgt, væsentligst kun af kjøbenhavnske Skoler, der paa Fridagene legede Røvere derude, eller af enkelte Drenge, som listede sig til at prøve Isen i Kanalerne. Ogsaa Slottet var som uddød

og ikke blot Slotsportene og Slotsgaarden stode aabne, saa Enhver kunde færdes der, men selv den underjordiske Gang og Kamrene og de øvrige Localer i den store Staldbygning nedenfor Bakken stode paa vid Gab og bleve derfor med Iver undersøgte af de kjøbenhavnske Skoledrenge. I Byens Beværtningssteder stod blot en Stue eller to aabne for de Frederiksbergske Stamgjæster eller for en enkelt ensom Vandrer, der havde forvildet sig derud; kun Dagen efter Konfirmationen i de kjøbenhavnske Kirker saa man Skarer af Konfirmanter og Konfirmantinder efter gammel Skik valfarte dertil.

I Frederik den Sjettes sidste Regeringsaar, da det politiske Liv, som Julirevolutionen havde vakt rundt om i Europa, ogsaa havde fundet Vei til Danmark, tabte det patriarkalske Forhold, som i en Aarrække havde bestaaet mellem Kongen og Folket, sig vel for endel, og man begyndte skarpere og skarpere at kritisere Regeringen og dens Foranstaltninger, men den gamle Kjærlighed til Kongen vedblev at holde sig og man strømmede som tidligere paa Sommersøndagene til Frederiksberg Have for at faa et Glimt af ham at se. Han vedblev at være rask og rørig og man saa ham endnu som tidligere paa Søndagaftenerne selv kjørende en lille aaben Vogn for at tage ind fra Frederiksberg til Kjøbenhavn, som det officielt hed, for itide at være tilstede ved Audiensen Mandagmorgen, men som det almindelig vidstes, fordi han pleiede at tilbringe Søndagaften sammen med Fru Dannemand og hendes Børn i hendes Hjem paa Toldbodveien. Selv efterat han i Januar 1838 var fyldt halvfjersindstyve Aar, var der Intet, der tydede paa, at det Tidsrum af mer end halvhundrede Aar, i hvilke han havde styret Staten, snart skulde være sluttet, og det vakte en overordenlig Bevægelse, da man den 3die December 1839 erfarede, at han uden forudgaaet Sygdom var sovet stille hen.

Efter Frederik den Sjettes Død boede hans Enkedronning om Sommeren paa Frederiksberg, oftere endog til ind i November Maaned, men hun levede meget stille og kom kun sjeldent udenfor sine Værelser, og Frederiksberg tabte derfor efterhaanden den Tiltrækning af Publicum, den hidtil havde havt ved Kongefamiliens Sommerophold paa Slottet, medens den nye Konges Sommerresidens paa Sorgenfri nu paa Søn- og Helligdage trak Masser af Kjøbenhavnere til Lyngby og den smukke Sorgenfri Skov. I disse Aar, i Christian den Ottendes Tid, var Enkedronningens Datter Prinsesse Wilhelmine og dennes anden Gemal Hertug Carl af Glücksborg, der som bekjendt senere sluttede sig til det slesvig-holstenske Oprør, ofte om Sommeren i længere Besøg i Kjøbenhavn og boede da ogsaa paa Frederiksberg Slot.

Enkedronningen, der efter at hun var fyldt sit firsindstyvende Aar, oplevede Christian den Ottendes Død, Krigen i 1848—1850 og den frie Forfatnings Indførelse, døde i Marts 1852 og siden den Tid har ingen af Kongehusets Medlemmer havt Bopæl paa Frederiksberg Slot.

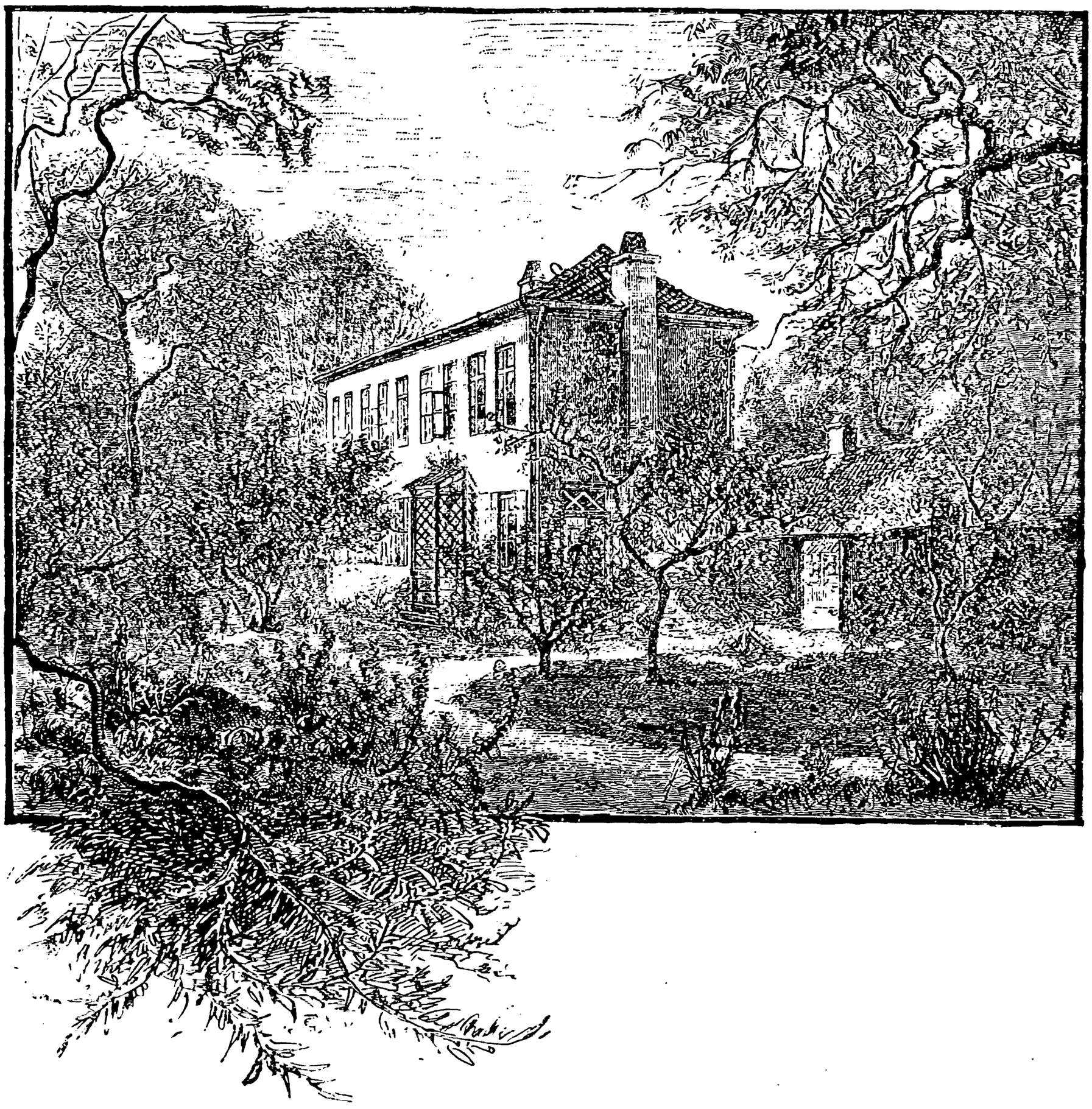
FREDERIKSBERG SIDEN MIDTEN AF DETTE AARHUNDREDE.

I de 12 Aar, der vare forløbne mellem Frederik den Sjettes og hans Enkedronnings Død, var Folketallet i Frederiksberg vedblevet at stige (i 1840 ca. 2300 Beboere, i 1850 ca. 2900), men Antallet af Bygningerne i hele Sognet var endnu knap 200 og Frederiksberg By havde beholdt sin landsbyagtige Karakter og var kun halv saa stor som Valby nu er. I Henhold til Landkommunalanordningen af 13. August 1841 havde Frederiksberg sammen med Hvidovre Sogn faaet et Sogneforstanderskab, og ved dettes Foranstaltning var Bredgade bleven brolagt i 1845, ligesom det store Gadekjær i Alleegade var blevet opfyldt og omdannet til Haver, og ved frivillige Bidrag var der i 1848 i Alleegade, Bredgade og Smallegade anbragt ialt 8 Lygter. I Frederiksberg Allee var i Begyndelsen af Fyrrerne Madam Lynges Beværtningssted gaaet over til Christian Kehlet, der omdannede det til et smukt Forlystelsessted med Lysthuse, Carousel, Theater og i det Hele lagde Grunden til det nuværende Alleenberg, og nogle Aar derefter forsvandt det tilstødende gamle Ratzeborg og gav Plads for det af den nye Eier Thorup etablerede elegante Sommerlyst, men det Liv, der om Sommeren havde hersket paa de Frederiksbergske Beværtningssteder, havde dog for en stor Del tabt sig, idet Tivolis Anlæg i 1843 havde trukket Søndagsgæsterne derfra, og en

bekjendt Visedigter havde Ret, naar han sang: „Alleenberg gaar nu bag af Dansen for Tivōli.“

Der var imidlertid netop i disse Aar i to forskjellige Retninger gjort den første svage Begyndelse til hvad der senere saa fuldstændigt skulde omskabe Frederiksberg til det, den nu er. Dels var der ved Veiene mellem Kjøbenhavn og Frederiksberg, hvor der hidtil ikke havde været andre Bygninger end de Landsteder, der havde ligget der fra gammel Tid, blevet opført enkelte nye moderne Steder, saaledes ved Gamle Kongevei den første Villa, der blev bygget, det saakaldte Taarnsted (nuværende Nr 4 paa Ørstedsvei), der i Fyrrerne opførtes af Kammerherre Bibow og som vakte stor Opsigt ved sin dengang aparte Bygningsmaade, og paa den sydlige Side af Frederiksberg Allee et Par store Steder, navnlig det nuværende Nr 39, der blev opført af Inspektør Brosbøll. Fremdeles havde man i Begyndelsen af Fyrrerne faaet Omnibusser i Kjøbenhavn og et Par af dem vare satte igang mellem Amagertorv og Frederiksberg, først kun nogle faa Gange om Dagen til Frederiksberg Runddel, men senere etableredes en regelmæssig Omnibuskjørsel helt ud gjennem Frederiksberg By og tilbage til Kjøbenhavn. Der var mange af de gamle Frederiksbergske Beboere, der ikke holdt af at deres landlige Ro blev forstyrret ved Lyden af Omnibussens Horn, og det er karakteristisk, at da Eierne af Omnibusserne søgte om Tilladelse til at lade dem kjøre om ad Bredgade, faldt der i Forhandlingerne derom i Sogneforstanderskabet Ytringer om, at det var bedst at nægte denne Tilladelse, da Omnibusserne vilde slide altfor meget paa den nye Brolægning. Men for de mange Kjøbenhavnske Familier, som allerede dengang havde faaet Smag for at bo paa Frederiksberg hele Aaret rundt, var den etablerede Omnibuskjørsel af stor Betydning, saameget mere som Forbindelsen med Kjøbenhavn om Vinteren i alle andre Henseender var saa besværlig. Der

var ikke en eneste Lygte hverken i Frederiksberg Allee eller paa Gamle Kongevei, og det hed sig, at den øde Strækning paa Gamle Kongevei mellem Værnedamsvei og Frederiksberg

Fasangaarden.

var farlig at passere i Mørke, idet der ikke saa sjeldent hørtes fortælle om ensomme Vandrere, der vare blevne standsede af Vagabonder og afpressede Penge. Mange foretrak derfor, naar de sent om Aftenen eller ved Nattetid skulde til Frederiksberg By, at lægge Veien om ad Alleen,

som oftest forsynede med en Lygte for at finde sig tilrette i det tykke Mørke og paa den sølede Vei. Naar der om Vinteren var falden megen Sne, blev Gamle Kongevei undertiden slet ikke kastet og i Frederiksberg Allee kun med Sneploven skaffet Gang for Gaaende, man maatte for tilvogns at komme til Frederiksberg kjøre om ad Sorte Hest. Blandt andre Ulemper ved at bo paa Frederiksberg var ogsaa, at Vesterport var lukket om Natten, og at Konsumtionen endnu bestod, saa at man f. Ex. for at sende en Skjæppe Æbler fra Frederiksberg til Kjøbenhavn maatte løse Konsumtionsseddel i Acciseboden paa Vesterbro.

I de heromhandlede Aar blev Frederiksberg atter Oehlenschlägers Sommerhjem. Efter hans Hustrus Død i 1841 blev en af de Bygninger, der ligge bagved Gartnerboligen ved Indgangen til Haven, midlertidig overladt ham, og et Aarstid efter overdroges Fasangaarden ham til livsvarig Bopæl. Her tilbragte han da de sidste Sommere, han levede, medens han om Vinteren boede i Kjøbenhavn, hvor han døde i Januar 1850. Efter hans Død blev Fasangaarden i Anledning af Fysikeren H. C. Ørsteds 50aarige Embedsjubilæum i November 1850 overdragen ham for hans Livstid, men han døde kort efter uden at have taget den i Brug.

Med 1850 afsluttedes, som andetsteds er sagt, Frederiksbergs „idylliske Tilværelse“, thi skjøndt den tidligste af de egenlige Byggeperioder baade for Frederiksbergs og Vesterbros Vedkommende først falder i Midten af Halvtreserne, blev der dog allerede i Aarene 1851 til 1854 paa forskjellige Steder i Frederiksberg Sogn opført en halvhundrede nye Bygninger, og navnlig var der Flere, som i disse Aar kjøbte større Arealer af Markjorderne for derpaa at anlægge Veie og derefter udparcellere Grundene langs Veien til Bebyggelse. Den første af de Veie, der saaledes bleve anlagte, var i 1851 Christiansholmsvei, nuværende Nyvei, mellem Frederiksberg Allee og Gamle Kongevei, og kort efter anlagdes

fra den anden Side af Gamle Kongevei Bianco Lunos Allee og Lykkesholms Allee. Hermed begyndte den Bebyggelse, som senere har antaget saa overordenlige Dimensioner og som i Løbet af de siden forløbne 30—40 Aar har forvandlet Frederiksberg fra en Landsby til et Stykke Kjøbenhavn.

Det er ikke Hensigten i nærværende Skildring at give en detailleret Fremstilling af den Bebyggelse, der i det nævnte Tidsrum har fundet Sted, saalidt som af de mangfoldige Forandringer i saagodtsom alle mulige Retninger, som Frederiksberg siden 1850 er undergaaet, og man vil derfor i det Følgende kun finde en kort Oversigt herover*).

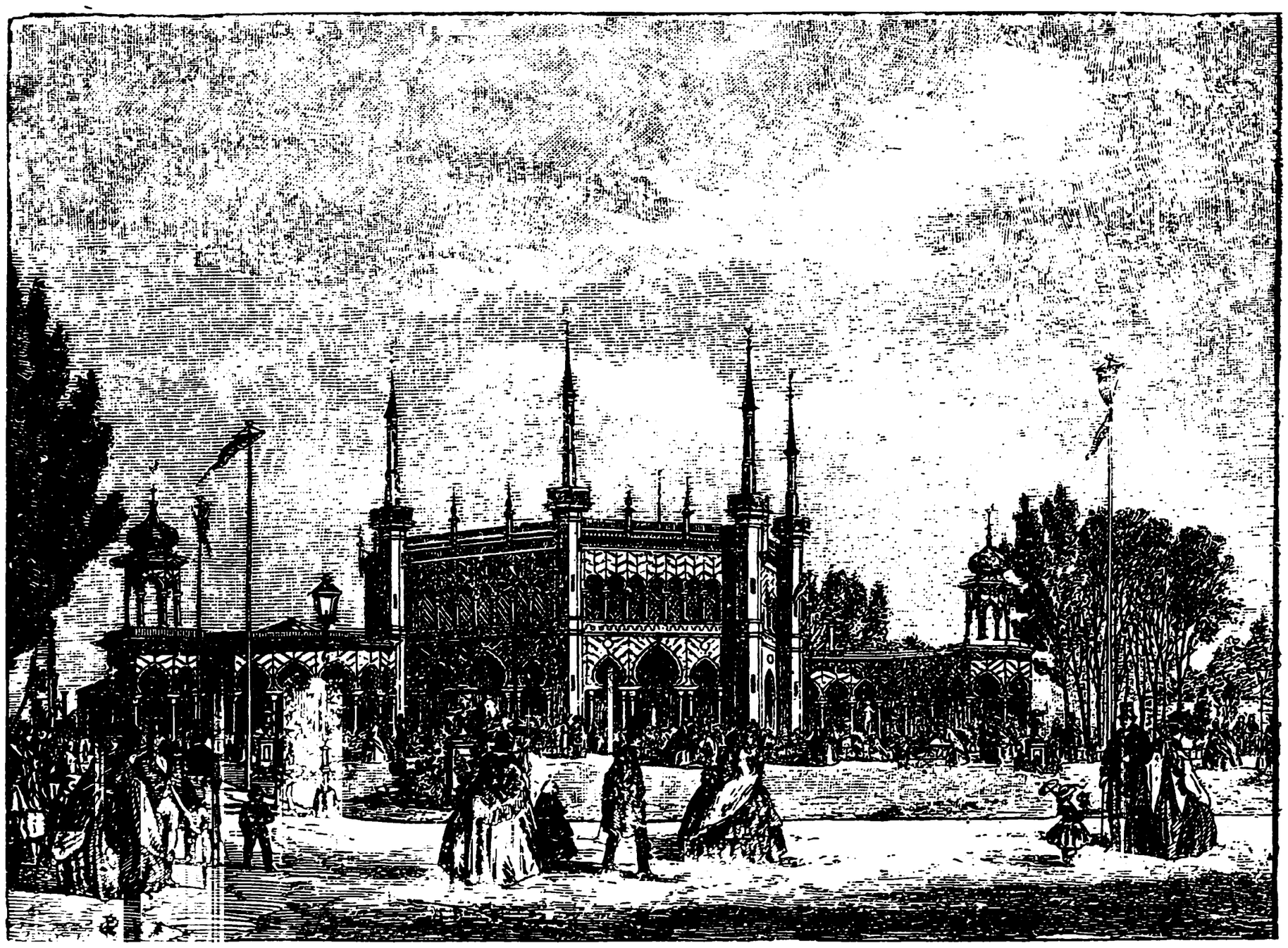
Som allerede nævnt fandt der i Midten af Halvtreserne en stærk Bebyggelse Sted og paa denne Tid falder Grundlæggelsen af de to senere saa bekjendte, forøvrigt i deres Væsen meget forskjellige Kvarterer, Villakvarteret og Schønbergskvarteret. Villakvarteret blev grundlagt af Raadmand Bülow, der i 1852 kjøbte et meget stort Areal, 35 Td. Land, af Markerne mellem Gamle Kongevei og Ladegaardsvei for derpaa at anlægge Veie. Han begyndte med Anlæg af H. C. Ørstedsvei, men da det ikke lykkedes ham at erhverve de Marker ved Gamle Kongevei, der vare nødvendige for at føre Veien helt igjennem, anlagde han en anden Forbindelsesvei mellem Ladegaardsvei og Gamle Kongevei, nemlig Bülowsvei og som tilstødende hertil mod Øst Amalievei, Thorvaldsensvei og Fuglevangsvei med tilhørende Biveie. For Bebyggelsen af Parcellerne ved Bülowsvei og ved Amalievei og Thorvaldsensvei med deres Bivei Harsdorfsvei havde han derhos givet saadanne Bestemmelser, at der kun kunde

*) En udførlig Skildring af Frederiksbergs Bebyggelse i de første 15 Aar af dette Tidsrum og af de i disse Aar trufne kommunale Foranstaltninger haves i en i 1866 under Titel „Frederiksbergske Tilstande“ udgivet Skizze af V. H. og for den senere Tids Vedkommende vil man kunne finde Oplysninger i de siden 1866 aarligen udgivne Beretninger om Frederiksberg Kommune.

bygges større eller mindre Villaer, og da Staten i 1856—1858 paa de til Eiendommen „Rolighed“ hørende Marker langs den vestlige Side af Bülowsvei havde anlagt Veterinair- og Landbohøiskolen med sine mange Bygninger og store smukke Have, og da omtrent samtidig Kastanievei og Lindevei vare anlagte Øst for Bülowsvei, dannedes herved det Villakvarter, som endnu tredive Aar derefter hævder sit Ry som den smukkeste Del af det nye Frederiksberg. Schønbergskvarteret, der paa samme Tid anlagdes ved Gamle Kongevei paa Stykket mellem Værnedamsvei og Vodrofsvei, havde en ganske anden Karakter. Det bestod af 3 lange fuldstændig kjøbenhavnske Gader med høie Huse, Schønbergsgade, Ørstedsgade og Schouwsgade. Navnet Ørstedsgade, der blev berygtet paa Grund af de mange løse Fruentimmer, der boede i Gaden, blev en halv Snes Aar efter forandret til Danmarksgade, og Schouwsgade har nu for et Par Aar siden faaet Navn af Vodrofs Tværgade. En endnu uheldigere Tilvæxt fik Frederiksberg Sogn i disse Aar ved den Udparcellering af Jorderne paa den nordlige Side af Godthaabsvei fra Falkoneeralleen og udefter, der begyndte i 1854, idet der her blev opført endel Bygninger af slet Materiale, og derved dannet en lille Fattigcoloni i denne Del af Sognet.

Medens der saaledes i Løbet af Halvtreserne var anlagt mange nye Veie og Gader, var der samtidig ogsaa i Frederiksberg Allee, paa Gamle Kongevei og de andre ældre Veie opført endel private Bygninger, ligesom der i disse Aar blev paa Frederiksbergsk Grund foruden Landbohøiskolen opført to andre store offenlige Bygninger, der ikke stod i nogen Forbindelse med Frederiksberg, men kun skyldte Kjøbenhavns Nærhed deres Beliggenhed, nemlig Idiotanstalten, der blev bygget i Rahbeks Allee paa Gamle Bakkehusets Grund, og Sygehjemmet, der i 1857 blev opført paa Rolighedsvei. I 1854 lagdes dér Grunden til

det nu saa store, Etatsraad Ruben tilhørende Bomuldsvæveri og i 1855 byggedes Schneekloths Skole paa Værnedamsvei. I 1856—1857 blev i den i sin Tid Mægler Gerson tilhørende store Have mellem Frederiksberg Allee og Gamle Kongevei anlagt et stort Forlystelsesetablissement, Alhambra, med Hovedbygningen i maurisk Stil, Concertsal, Theatre o. s. v.

Alhambra.

Planen til dette Etablissement blev lagt af Tivolis Grundlægger Georg Carstensen, der efterat være fratraadt Bestyrelsen af Tivoli havde i flere Aar opholdt sig i Vestindien og andetsteds i Udlandet, og efter sin Tilbagekomst søgte i Alhambra at skabe en for Tivoli farlig Concurrent. Han døde imidlertid, inden Anlæget var fuldført, og skjøndt Etablissementet, der blev aabnet for Publicum i Sommeren 1857, tog sig meget smukt ud og især i Begyndelsen trak mange Be-

søgende til sig, gik det Aar for Aar tilbage, indtil det i 1868 blev nedlagt og dets Areal udparcelleret til Bebyggelse. I samme Aar, som Alhambra blev anlagt, byggedes ved den anden Side af Frederiksberg Allee den store Pavillon „Odeon“, det nuværende „Frederiksberg Morskabstheater“. Paa Gamle Kongevei mellem Danmarksgade og Vodrofsvei anlagdes Bryggeriet Svanholm, hvis store Ølhal i sin Tid var et meget besøgt Sted, men for mange Aar siden er nedlagt.

Den store Bebyggelse og deraf følgende Forøgelse af Folkemængden, der havde fundet Sted i Frederiksberg Sogn siden 1850, maatte selvfølgelig medføre, at den hidtilværende kommunale Forfatning med et med Hvidovre Sogn fælles Sogneforstanderskab var lidet passende, og efter et i Rigsdagen af forskjellige Folkethingsmænd, deriblandt Otto Müller, der ligesom Hall, Emil Rosenørn, Casse og flere andre bekjendte Politikere havde været Medlemmer af Frederiksberg Hvidovre Sogneforstanderskab, indbragt Forslag udkom under 29. December 1857 en Lov om Frederiksberg Sogns økonomiske Bestyrelse, ved hvilken Frederiksberg blev skilt fra Hvidovre Sogn og delt i et Bydistrikt og et Landdistrikt og i det Hele fik den kommunale Forfatning, der endnu bestaar, og omtrent samtidig blev den Kjøbenhavnske Bygningslov med nogle Forandringer udvidet til at gjælde for endel af Frederiksberg Sogn. Med Hensyn til Belysningen af Veie og Gader, der hidtil var besørget ved enkelte af Beboerne frivillig anbragte Lygter og derfor var yderst mangelfuld, skete kort efter et stort Fremskridt, idet det Danske Gascompagni ifølge en med Frederiksberg Kommune indgaaet Kontrakt anlagde et Gasværk paa Ørstedsvei, og i September 1860 blev Gassen første Gang tændt paa de mest befærdede Veie i Frederiksberg Bydistrikt.

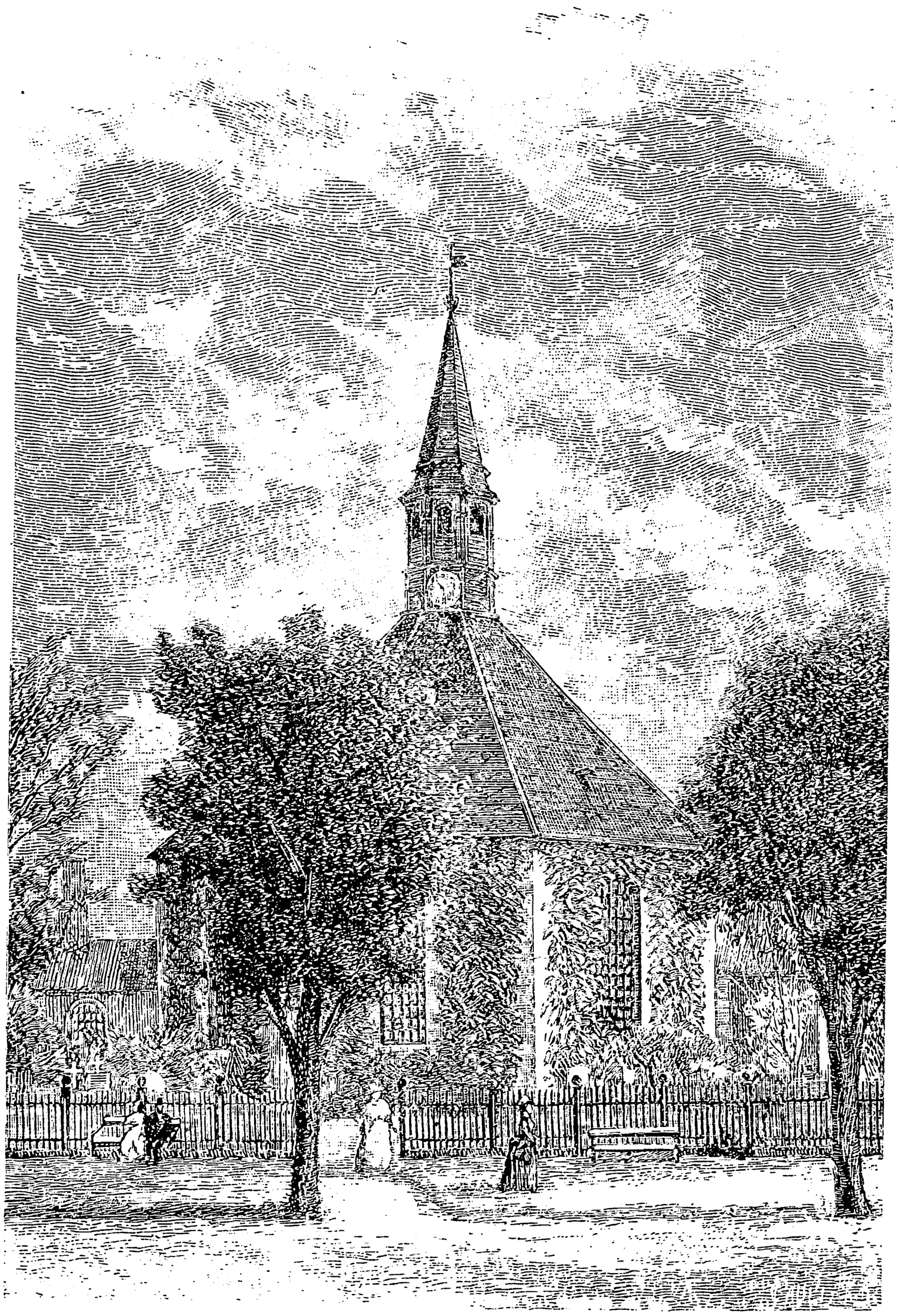
Den store Pengekrise, der i Slutningen af 1857 overgik Danmark, standsede i flere Aar Byggeriet paa Frederiksberg

og der blev indtil Midten af Treserne ingen nye Veie anlagte. Derimod skete der i de mellemliggende Aar i flere andre Henseender betydelige Forandringer i de Frederiksbergske Forhold. I 1863 opførte Kommunen, der hidtil ikke havde havt andre Skolelocaler end det i den gamle Degnebolig i Pilealleen, en ny Skole i Falkoneralleen, den første af de store smukke Skolebygninger, som Frederiksberg nu har, og samme Aar opførtes paa Lampeveien Kommunens Hospital og Fattighus, i 1867 fik Frederiksberg et Apothek, der blev anlagt paa Gamle Kongevei, og i 1864, da den Roskildske Jernbane, der tidligere gik forbi Valby til Kjøbenhavn, var bleven omlagt, anlagdes Frederiksberg Jernbanestation i Nærheden af Falkoneralleen og Lampeveien. Endelig hører til de heromhandlede Aar to andre Forandringer af væsenlig Betydning, idet den første kjøbenhavnske Sporvei blev aabnet i October 1863 mellem St. Annæplads og Frederiksberg Runddel, og Frederiksberg Bydistrikt i 1866 i Henhold til Lov af 23. Februar samme Aar fik i alt Væsenligt samme Næringsfrihed som Kjøbstæderne.

Fra Midten af Treserne begyndte Anlægget af nye Veie saavelsom en stærk Bebyggelse af de ældre Veie igjen og er i de siden forløbne over tyve Aar aarlig bleven fortsat. I 1866 anlagdes saaledes Platanvei og i dette og det følgende Aar paabegyndte det Classenske Fideicommis Opførelse af det store Complex af Arbeiderboliger, som nu findes ved den sydlige Side af Godthaabsveien, og kort efter blev den store Fajancefabrik Aluminia etableret i Smallegade. I 1868 anlagdes St. Knudsvei, Niels Ebbesensvei og Bernstorffsvei og i 1870 til 1872 paa det nedlagte Alhambras Grund Alhambravei og Hauchsvei. I 1872 lykkedes det ved Kjøb af Eiendommen Vilhelminelysts Jorder at faa den tidligere anlagte H. C. Ørstedsvei gjennemført til Gamle Kongevei og derved at danne en bred lige Forbindelsesvei

mellem Gamle Kongevei og Nørrebroskvarteret. Omtrent samtidig aabnedes to nye Sporveislinier, Frederiksberg Sporvei fra Smallegade ad Gamle Kongevei og Forstædernes Sporvei, der paa Strækningen fra Halmtorvet til Nørrebro gaar ad Vodrofsvei, Niels Ebbesensvei og Ørstedsvei. I Slutningen af 1869 var et Savn, der i høi Grad havde trykket Beboerne paa Frederiksberg, blevet afhjulpet, idet Fabrikant P. Andersen, der i en Aarrække havde havt et stort Jernstøberi paa sin Eiendom mellem Vodrofsvei og Danmarksgade, paa samme Grund havde anlagt et Vandværk, der Aar for Aar blev mere udvidet og efterhaanden forsynede en stor Del af Frederiksberg helt ud til den gamle Frederiksberg By med Vand.

Medens Gjennemførelsen af Ørstedsvei førte til en stærk Bebyggelse saavel ved Ørstedsvei selv som i de omliggende Kvarterer, og medens der tillige ved den Frederiksbergske Del af Vesterbrogade og den derved liggende Winstrupsvei blev opført endel store Bygninger, blev ved Enden af Smallegade den store smukke Diakonissestiftelse med tilhørende Emmauskirke bygget og endvidere blev i Nærheden af Frederiksberg By anlagt tre nye Villakvarterer, nemlig 1876 mellem Frederiksberg Have og Smallegade Steen Blichersvei, Poul Møllersvei m. fl., i samme Aar i Nærheden af Jernbanestationen Monradsvei og i 1879 mellem Gamle Kongevei og Falkoneeralleen Rathsacksvei, Christian Winthersvei m. fl. Paa samme Tid som disse smukke Kvarterer bleve anlagte, blev forøvrigt det landlige Præg, der hidtil havde hvilet over gamle Frederiksberg By, for en stor Del ødelagt ved Opførelsen af høje kjøbenhavnske Bygninger, saaledes ved den tidligere for sin landlige Skjønhed bekjendte Lampevei. I 1878 anlagdes ved Grøndal et kommunalt Vandværk og en Overenskomst afsluttedes med Fabrikant Andersen, saaledes at han beholdt Ret til Vandforsyning i den Del af Kommunen, der ligger Øst for Bülowsvei og Hauchsvei.

Frederiksberg Kirke.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

medens den øvrige Del af Kommunen skulde forsynes fra det kommunale Vandværk.

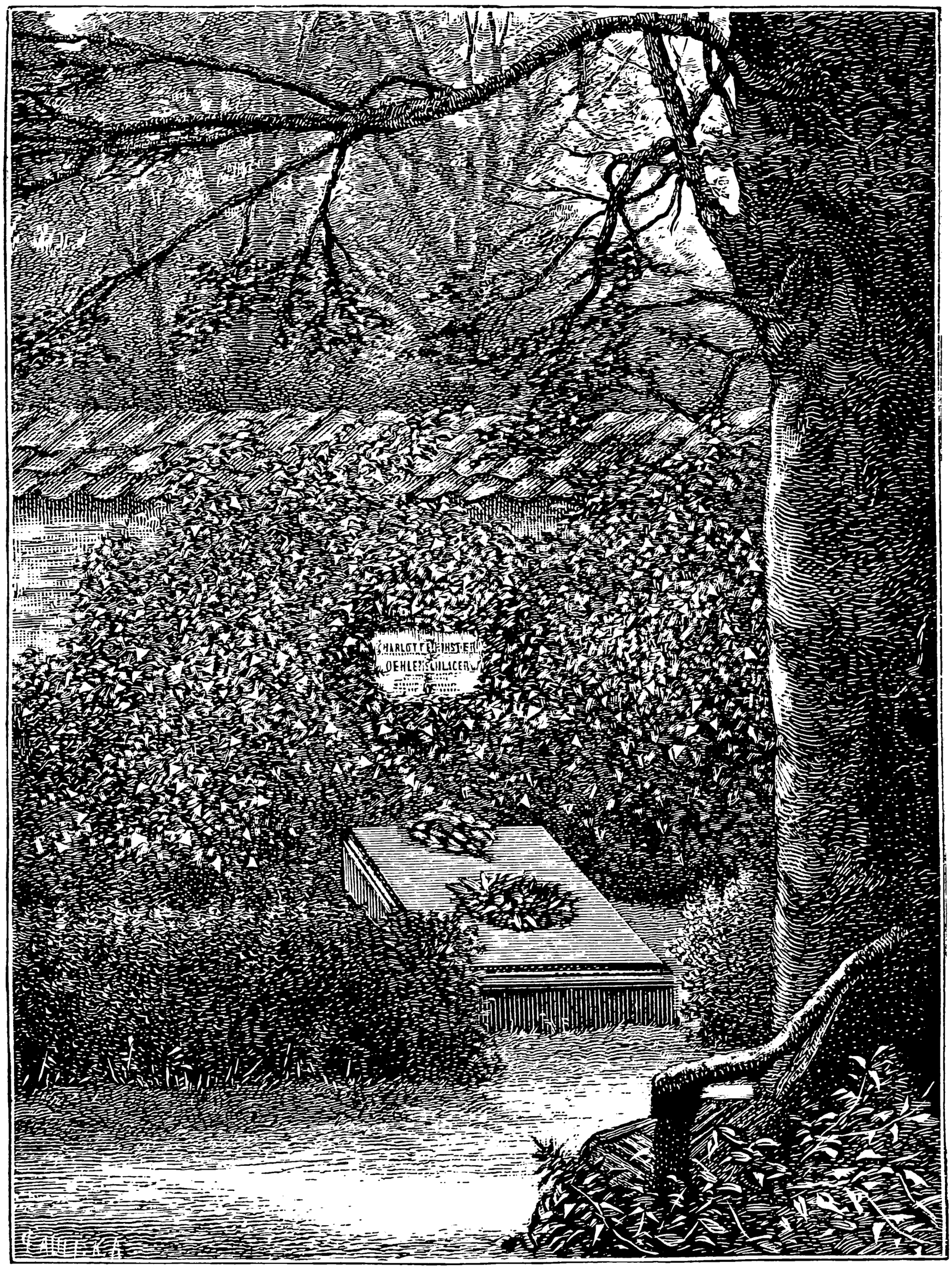
I de senere Aar er Byggeriet i Bydistriktet især foregaaet paa følgende Steder. Ved Vodrofsvei, hvor allerede tidligere foruden en stor Del andre Bygninger Marstrands store Bryggeri var bleven opført, ere flere smaa Sideveie anlagte og bebyggede. Paa de til Frederiksberg Allee stødende Veie Frydendalsvei og Amicivei er opført mange nye Bygninger, og paa Haveselskabets tidligere Grund ved samme Allee er anlagt flere Gader. Paa Hjørnet af Lampevei og Falkoneerallee har Kommunen i 1886 opført en Administrationsbygning, og længere ude i Falkoneeralleen, der nu ogsaa har sin Sporveislinie, er der paa Eiendommen Sindshviles tidligere Jorder reist et helt Kvarter af høie kjøbenhavnske Huse med Smaaleiligheder. Frederiksberg Bydistrikt er herved blevet saaledes bebygget, at der mellem Kjøbenhavn og det gamle Frederiksberg er med Undtagelse af de til Ladegaarden og til Landbohøiskolen hørende Jorder, kun faa ubebyggede Arealer tilbage; et af de mest fremtrædende af disse er den til Eiendommen Sanssouci hørende store Mark mellem Frederiksberg Alleé og Gamle Kongevei.

I Landdistriktet, der med en kort Angivelse kan betegnes som den Del af Kommunen, der ligger paa den anden Side af Frederiksberg By og Frederiksberg Have, var der tidligere kun bygget langs Roskilde Landevei og ved Peter Bangs Vei, men i de senere Aar er der, foruden Anlæget af Bryggeriet „Frederiksberg“ ved Fortsættelsen af Lampeveien, saavel ved den gamle Fasanvei ligeoverfor Frederiksberg Have anlagt endel Veie, Dronningens Vei, Mathildevei og fl., og paa Fasanveiens Fortsættelse over ad Godthaabsveien til opført mange Bygninger.

Resultatet af Bebyggelsen i hele Frederiksberg Kommune er, at medens Bygningernes Antal i 1850 var c. 200 og endnu for tyve Aar siden kun c. 550, var Antallet i Slut-

ningen af 1887 c. 1,825 Bygninger og Beboernes Antal, der i 1850 var c. 2,900 og for tyve Aar siden c. 12,000, ansloges til i Begyndelsen af 1888 at udgjøre c. 43,000. Samtidig med Bebyggelsen af Frederiksberg Kommune ere de tilstødende kjøbenhavnske Kvarterer, Vesterbro og Nørrebro, blevne endnu stærkere bebyggede — i Vesterbrokvarteret steg Folkemængden i Aarene 1880 til 1885 med 44 pCt., medens den paa Frederiksberg kun steg med 31 pCt. — og factisk ere derfor Grænserne mellem Kjøbenhavn og det Frederiksbergske Bydistrikt fuldstændig udslettede.

Med Frederiksbergs kirkelige Forhold er der i de sidste 10 Aar foregaaet betydelige Forandringer. Efterat nemlig i 1880 Matthæuskirken var bleven opført, blev det store Vesterbrokvarter, der i halvandet hundrede Aar havde i kirkelig Henseende hørt til Frederiksberg Sogn, henlagt under denne Kirke. I samme Aar blev det ved Kongelig Resolution bestemt, at Beboerne af de Classenske Arbeiderboliger, for hvilke der var bleven opført en Kirke, skulde udskilles som en særegen Menighed og have sin egen Præst. I December 1876 indviedes den af Diakonissestiftelsen opførte Emmauskirke og i 1877 byggede en Frimenighed Martinskirken ved Vodrofsvei. Selve Frederiksberg Kirke, der, som tidligere omtalt, er opført i 1734 og til hvilken der i 1782 blev tilbygget et Sacristi[143]), er i de senere Aar gjentagne Gange bleven restaureret og bedre indrettet, men har endnu det samme Omfang, som da den blev bygget, og er derfor, selv efterat Vesterbro er fraskilt, altfor lille til dens store Menighed. Kirken, der nu eies af Frederiksberg Kommune, som i 1868 kjøbte den af Statskassen, har en af Eckersberg malet Altertavle og tvende store Malmstager, der have Indskrift om i 1654 at være skjænkede af Kalthusets Eier, kongelig Tøimester Peder Kalthof. I Kirken er anbragt fire Malerier, forestillende Christi Fødsel, Flugt, Daab og Begravelse, der tidligere havde været ophængte

Oehlenschlägers Grav.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

paa Frederiksberg Slot, men i 1776 bleve skjænkede til Kirken. I vor Tid er der i Kirken anbragt tvende Mindetavler, den ene til Minde om Faldne i Krigen 1864 og den anden til Minde om Adam Oehlenschläger.

Kirkegaarden var ved Kirkens Opførelse i 1734 anlagt rundt om Kirken, men den er, henholdsvis i 1824 og 1837, betydeligt udvidet ved Tillæg af de tilgrænsende Jorder[144]), saa at den nu bestaar af tre Dele. Blandt de mange Gravsteder for bekjendte Mænd og Kvinder, der findes paa denne Kirkegaard, skal her kun udhæves, at paa den midterste Del af samme er tilhøire ved Muren Oehlenschlägers Grav og paa den modsatte Side ved den Mur, der vender ud mod Frederiksberg Allee, hviler Rahbek og hans Hustru samt hendes faa Aar efter afdøde Broder Bibliothekar Carl Heger og paa deres Gravsten staar følgende smukke Linier af Oehlenschläger:

„Med elskte Viv vor Digter hviler her,
„De deelte troligt Livets Fryd og Kummer;
„Og han, som var dem begge kjær,
„Og leved dem saalænge nær,
„Nu deeler med dem Gravens Slummer."

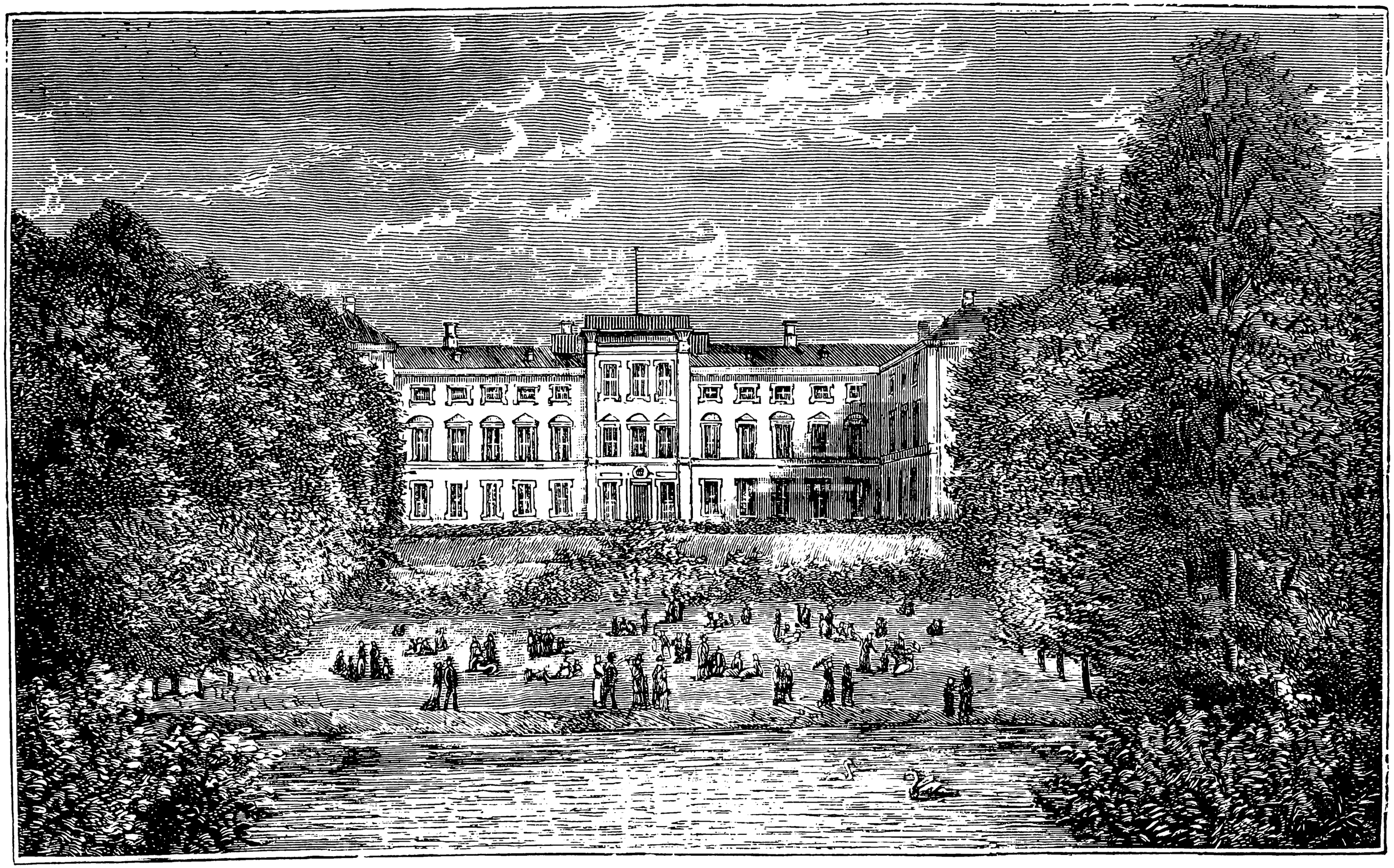
Efterhaanden som Folkemængden i Frederiksberg Sogn tiltog, blev Pladsen paa den gamle Kirkegaard utilstrækkelig og der blev derfor i 1865 ved Hjørnet af Roskildevei og Fasanvei anlagt en Assistentskirkegaard, der i Aarenes Løb er bleven betydeligt udvidet og hvor der nu er opført et Ligkapel og en Graverbolig.

Frederiksberg Slot, der med tilhørende Haver var i Henhold til Kongelig Kundgjørelse af 30. Mai 1849 overgaaet som Statseiendom til Indenrigsministeriets Bestyrelse, henstod efter Enkedronningens Død i flere Aar ubenyttet, dog vare enkelte Leiligheder i Slottet allerede i Enkedronningens Tid blevne udleiede til Private, deriblandt til Dig-

teren Hauch, der fra 1848 boede der i en Aarrække. I en senere Tid boede Orla Lehmann der. I 1855 søgte Comiteen for Oprettelsen af en Idiotanstalt om at tilstaaes Locale dertil paa Slottet, hvilket dog blev afslaaet, derimod blev endel af Slottet ved flere Leiligheder brugt som Lazaret. Dette var ogsaa Tilfældet i Krigsaaret 1864 og der blev tillige ved Kongelig Resolution af 27. April samme Aar nedsat en Commission for at overveie, om Slottet ikke burde indrettes til Invalidehotel, men denne Plan blev senere opgiven. I 1862 var der afgivet Localer til en Uddannelsesskole for Reserveofficerer, og efterat Hærplanen af 1867 var traadt i Kraft, overgik hele Slottet til Krigsministeriet og benyttes siden den Tid til Officer- og Elevskole for Hæren.

Efterat Frederiksberg Have og Søndermarken ved den ovennævnte Kundgjørelse af 1849 vare blevne Statseiendom, afgik Slotsgartneren ved Frederiksberg Have Wolff og fra 1. Januar 1850 bleve de nævnte Haver med flere andre Slotshaver underlagte en Landskabsgartner eller som det senere blev kaldet Inspektør ved de offenlige Lysthaver, der fik Bopæl i Gartnerboligen ved Frederiksberg Have. Til denne Post udnævntes hidtilværende Slotsgartner ved Fredensborg, senere Etatsraad R. Rothe, der forblev i denne Stilling til sin Død i 1877. Han har efterladt følgende Optegnelser; der ere offenliggjorte efter hans Død[145]) og som give et klart Billede af den Tilstand, hvori Haverne vare, da han overtog Bestyrelsen af dem, og af den Plan, han lagde for deres fremtidige Behandling.

„Den Mand (afdøde Slotsforvalter Voigt ved Frederiks-
„berg Slot), som i Aarene 1796 f. f. omdannede Frederiks-
„berg Have og Søndermarken fra Anlæg i den stiveste
„franske Havestil til landskabslignende Haver, har deri vist,
„at han var en genial Mand, der havde et skarpt Blik for
„det Maleriske i den frie Naturs Contourer, for Virkningen

Frederiksberg Slot i Nutiden.

BIBLIOTHECA REGIA · HAFNIENSIS

„af Skygge og Lys, for Farvernes Virkning osv. Ved at „ransage Grundtrækkene i de af Voigt udførte Anlæg er der „Vidnesbyrd nok om det Ovenstaaende, men ogsaa om, at „det har haft stor Vanskelighed at omdanne de gamle „Haver uden at maatte gjøre Afkald paa Meget, der var „ønskeligt for den nye Have. Mest ubunden synes Voigt „at have været i Anlæget af Vandkanalerne i Frederiksberg „Have, der ere ledede saaledes, at det ved Arealets Be-„plantning er blevet muligt snart at lade dem stærkt frem-„træde, snart at skjule dem og derved at mangfoldiggjøre „Billederne.“

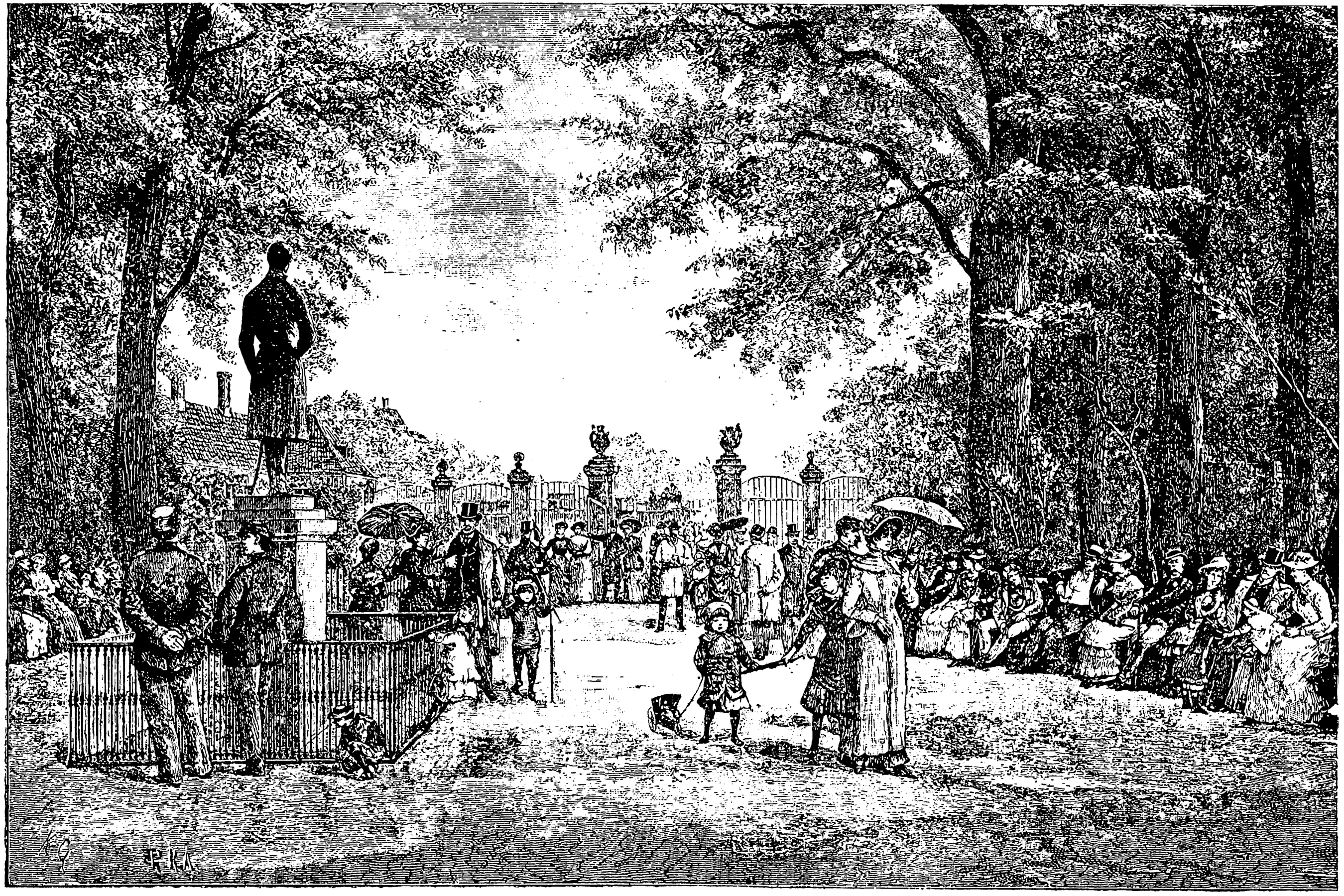
„Med Hensyn til Beplantningen maatte vistnok en stor „Del af de gamle Alleer gjennembrydes og andre Dele „søges skjulte af nye Plantninger. Imidlertid er det umis-„kjendeligt, at det har kostet Voigt Overvindelse at bryde „de ærværdige Alleer, og derfor blev ikke lidet staaende til „Forstyrrelse for det nye Anlægs Karakterenhed. Dette sees „baade i Frederiksberg Have og i Søndermarken. Det er „en praktisk Regel i nye Haveanlæg, at plante hver Skov-„gruppe tæt, for siden at kunne udtynde og derved be-„holde saadanne Træer, som bedst udvikle sig til at udfylde „den Træform, der ønskes, naar Plantningen har naaet „nogen Modenhed. Voigt har derfor plantet tæt og med „meget forskjelligartede Træer og Buske. Voigt levede vel „endel Aar, efterat han havde anlagt Haverne, men det „maatte dog blive hans Efterfølgere, der hovedsagelig skulde „udvikle og forme Plantningerne, eftersom de voxede i „Høide og antoge eller skulde vise eiendommeligt Ud-„tryk.“

„Forinden Frederiksberg Have og Søndermarken ved „Loven om Slotshaverne af 12. Marts 1852 vare blevne „adskilte fra Frederiksberg Driveri-, Frugt- og Økonomihave „og forenede til et Landskabsgartneri, havde de med Hensyn „til Behandlingen af Træbevoxningen igjennem flere Aar-

„tier efter Voigts Død været behandlede paa den Maade, „at de tæt ved Veiene voxende Træer og Buske holdtes „meget tæt sluttede, og naar Grene hang udover Veikan- „terne, disse da med Saxen bleve klippede lodret over „Veikanten. Ved endel af Hovedveiene vare indtil 3 à 6 „Alen tilbage fra Veikanten de høitvoxende Træer ned- „skaarne i Toppene, saa at de dannede et fra Veikanten „skraat opstigende Bælte af tophuggede Træer og Buske. „Dybere inde i de skovlige Træmasser var Behandlings- „maaden den, at naar det skjønnedes, at Træerne trykkede „hverandre, bleve deres Sidegrene afhuggede, medens Top- „pene dog sluttede sig til et tæt Dække over Jordoverfladen, „og al Plantevæxt paa denne blev derved tilintetgjort. „Det var derfor kun ved Siden af de aabne Græspladser, „at der saaes en friere Udvikling af Trægrenene. Da det „fra Træerne nedfaldende Løv for størstedelen blev bortbragt „om Vinteren, bleve Træerne berøvede deres naturlige „Gjødning, det nedfaldne Frø blev fjernet med Løvet, og „hverken nye Væxter kunde fremkomme eller Skovurter „blomstre i Skovbunden.“

„I Frederiksberg Have bleve Græspladserne for en Del „overtøirede af Køer og Faar om Eftersommeren, medens „Sommergræsset blev afslaaet og tørret til Hø til Krea- „turernes Vinterfoder. I Søndermarken, som havde sin egen „Forvaltning af en Opsynsmand, bleve Trægrupperne be- „handlede paa samme Maade som i Frederiksberg Have, „medens Græspladserne anvendtes dels til Agerdyrkning med „Kornsæd, dels med Havesager, saasom Buskfrugter, Jord- „bær, Kaal osv., dels Planteskole for Frugttræer, dels „endelig som Græsgang for Opsynsmandens Køer og „Faar.“

„Ihvorvel denne Maade at behandle Lysthaverne paa „havde sin Hjemmel for størstedelen i fuldstændig Mangel „paa landskabsgartneriske Grundsætninger baade hos de over-

Indgangen til Frederiksberg Have.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

„ordnede og stedlige Bestyrere, men ogsaa i Bestyrernes „Lønningsmaade, og endelig i visse Fordringer fra det da- „værende Hofs Side, navnlig fra Søndermarken, saa kunde „dog denne Behandlingsmaade ikke fortsættes, efterat „Haverne vare overgaaede til at udgjøre et særskilt Land- „skabsgartneri.“

„Det maatte nu blive Opgaven at gjenoprette, saavidt „muligt, de af Voigt grundlagte landskabsgartneriske An- „lægsformer, udvikle Træbevoxningen ved at understøtte „Træernes naturlige Voxemaader, bringe Lys og Luft ind i „Skovmasserne, hvorved Farvevexlingerne formeredes, frem- „dyrke Opvæxt af ung Skov ved at lade det aarlige Løv- „fald blive liggende og ved Opvæxten tilligemed den sam- „tidig fremkommende Urte- og Skovblomstfremspiring at „livliggjøre Udtrykket af Haverne.“

„Fremgangsmaaden for at naae fornævnte Resultater har „hovedsagelig bestaaet i:“

„At udtynde Skovgrupperne saa meget, at de Træer, „der bleve tilbage, kunde udvikle større Gren- og Løv- „mængde ved at de kunde berøres af Luften og Sol- „lyset.“

„At borttage de ved Kapning vanzirede Træer og „Buske ved Siden af Veiene, saa at den ved Klipning „ufrigjorte Begrænsning af Veiene bortfaldt.“

„At gjennembryde flere større samlede Skovpartier, „hvorved der fremkom Udsigter til Havernes Omegn eller „fra et Punkt i Haverne til et andet, for derved at frem- „bringe afvexlende Billeder med skjøn Træbevoxning ved „Siderne og friskt Græstæppe i Aabningen.“

„At lede Spadsereveiene til saadanne Punkter, hvorfra „de skjønneste Skovbilleder viste sig.“

„At stille enkelte Træer, der have særegen skjøn Form, „eller ere udmærkede ved sin Art, mere blot, og, hvor det „er gjørligt, fremme deres bedre Væxt.“

„At dyrke Græspladserne og ved hyppig Afmeining for-
„skjønne deres grønne Farve.“

„At anvende den størst mulige Forpleining paa enhver
„Del af Haverne og Udrensning af det Vanzirende og
„navnlig forvandle vanzirede hele Trægrupper ved at er-
„statte dem med nye Plantninger.“

Parti af Frederiksberg Have.

Som det af foranstaaende Udtalelse af Rothe vil sees, er der ikke her, som det skete ved Fredensborg Slotshave under Rothes Bestyrelse, foretaget nogen egenlig Omdannelse af Haverne, og saavel Frederiksberg Have som Søndermarken har endnu baade i Rothes Tid og under den nuværende Haveinspecteur H. Flindts Bestyrelse i alt Væsenligt beholdt den samme Indretning, som de fik ved deres Omdannelse i Slutningen af forrige Aarhundrede. Frederiksberg

Have, der udgjør et Areal af 60 Tdr. Land, bestaar efter Voigts Anlæg af 3 Hoveddele, Partiet mellem Hovedindgangen og Kanalerne, Partiet mellem Kanalerne og Fasanveien, og i Midten en stor Ø, til hvilken der fører fire Broer. Tre

Kilden i Frederiksberg Have.

mindre Øer, Øen med det kinesiske Lysthus, Andebakøen og den lille Ø ved Kilden, ere aflukkede for Publicum. Blandt de mange smukke Punkter i Haven kan fortrinsvis nævnes: de to Blomsterhaver ved hver sin Side af Hovedindgangen, der flere Gange i Sommerens Løb omplantes med de til Aarstiden mest passende Blomster, endvidere

Bænken ved Skøiteløberbanen, hvor man har en deilig Udsigt over Kanalerne, der her næsten danne en lille Sø, omgiven af Skov, dernæst det Sted midt i Haven, hvorfra man har fire Udsigter, til Slottets Hovedfaçade i sin hele Skjønhed, til Apistemplet, til det kinesiske Lysthus og til et Sted ligeoverfor Andebakøen, hvor der i Frederik den Sjettes Tid laa en Baadebro. Fremdeles Partiet ved Schweitzerhuset og den derved liggende dybe Sø og endelig det udmærket smukke Parti ved Kilden, hvor der navnlig i Slutningen af September eller først i October er et Farvespil i Træerne paa den anden Side af Kanalen, som man sjelden finder Mage til. Foruden den fra gammel Tid saa berømte Udsigt over Kjøbenhavn fra den steile Bakke oppe ved Slottet havde man indtil for faa Aar siden fra en Bænk i Nærheden af Schweitzerhuset en vid Udsigt over frugtbare Marker ud ad Damhussøen til og videre, men denne Udsigt, der især var pragtfuld ved Solnedgang, er desværre nu ødelagt ved de mange høie Huse, der ere opførte ved Fasanveien.

Naar man fra Hovedindgangen træder ind i Haven, har man strax ligefor sig det eneste Monument, der findes paa Frederiksberg, Frederik den Sjettes Broncestatue, som blev reist i 1858. Den er tilveiebragt ved frivillige Bidrag efter Opfordring af en Komitee, der sammentraadte kort efter Frederik den Sjettes Død og som med Rette foreslog Statuen opstillet i Frederiksberg Have af Hensyn til at Frederik den Sjette fortrinsvis yndede Opholdet paa Frederiksberg. Statuen er udført efter Model af Bissen og viser Frederik den Sjette i Uniform og med Sabel ved Siden, men med bart Hoved, som naar han gav Audiens. Det Sted, hvor Statuen er opstillet, er vistnok ikke heldigt valgt, denne alvorlige, næsten barske Krigerskikkelse passer ikke til det Liv, der om Sommeren rører sig paa Pladsen, i hvis Midte den staar, og til Paradebænkene rundt om den, og

det gjør et parodisk Indtryk hver Sommeraften at se Skarer af Børn lege Tagfat omkring Statuen, som om det var en H. C. Andersensk Statue, der trak Børnevrimlen til sig. Det vilde være langt smukkere, om der paa det Sted, Statuen staar, blev anbragt et stort Springvand og om Statuen blev flyttet til Fasanhøien bag i Haven, der kan sees fra Hovedindgangen og som netop ligger i den Del af Haven, hvor Frederik den Sjette efter Traditionen mest holdt af at færdes.

I 1859 aabnedes bag Frederiksberg Have Zoologisk Have. Den blev grundlagt af Dr. Kjærbølling paa et ham overladt Areal af Prinsesserne Carolines og Wilhelmines tidligere Haver og havde Indgang fra Roskilde Landevei men den er senere efterat være gaaet over til et Aktieselskab bleven meget betydeligt udvidet ved Tillæg af den tidligere brune Dyrehave med Frugttræplanteskolen og har nu ogsaa Indgang fra Frederiksberg Have gjennem Apistemplet. Haven har nu en meget respektabel Samling, baade af Rovdyr, Fugle m. M. og er i høi Grad forskjønnet ved Plantninger af blomstrende Buske, Blomsterpartier etc.

Ved en anden Kant af Frederiksberg Have har i 1882 Haveselskabet faaet Plads, idet det erholdt overdraget det saakaldte Laurierhus, den Bygning, der ligger tilvenstre for Hovedindgangen, tilligemed et stort Stykke af den bagved liggende „Slotsdriverihave.“ Herhen flyttede da Selskabet sin Have, der siden 1838 havde været beliggende paa en til Frederiksberg Allee hørende Grund. Senere er Maglekilde Brøndanstalt, der havde havt Lokale i Alleegade, sat i Forbindelse med Haveselskabet og en Brøndsal opført med Indgang fra Frederiksberg Have i Nærheden af Jostys Conditori.

Gaar man fra Frederiksberg Have over til Søndermarken har man udenfor Slotsporten fra Toppen af Bakken, hvorover Landeveien gaar, en smuk Udsigt mod Vest til Dam-

hussøen og mod Øst til Vesterbro med Matthæuskirken, hvis Spir rager op ligefor Landeveien. Selve Søndermarken, der siden Begyndelsen af Halvtreserne har været aaben for Publicum og som endnu staar i sin fulde Skjønhed, som dengang Oehlenschläger for 70 Aar siden skrev:

„Aldrig en Skov jeg saa yndig har funden,
„Kiær for mit Hierte, som Søndermarkslunden,
„Aldrig et Tag
„Huldt majestætisk og skiønt for mit Øie,
„Som Frederiksberg, med de lysgule Fløie,
„Paa en forfriskende Midsommerdag."

omfatter 60 Tdr. Land, altsaa netop ligesaa stort et Areal som Frederiksberg Have, og er ved den Allee, der fra Slottet fører tvers igjennem Søndermarken til Valby, delt i to omtrent ligestore Dele. Gjennem den østlige Del gaar en udmærket smuk Allee fra gamle Tider, den saakaldte Norske Allee, med Udgang gjennem Snapoplaagen overfor Ny Bakkehus, og ved denne Allee ligger det tidligere saa berømte Norske Hus med tilhørende Norske Parti, der dog i Tidernes Løb har tabt Størstedelen af det Udseende, der gjorde det saa eiendommeligt. Den vestlige Del af Søndermarken har især Karakteren af en Skov og der findes her i Nærheden af den fra gammel Tid bevarede store Kildegrotte og det kinesiske Lysthus store Partier, der ere fuldt bevoxede uden at nogen Gang fører der igjennem. Det lave Terrain foran Kilden er et af de smukkeste i Søndermarken med den Bæk, der snoer sig derigjennem, og de høie gamle Træer, navnlig er der et Par ældgamle Træer, som staa frit i Plainerne og tage sig udmærket godt ud. Af andre Træer i Søndermarken kan udhæves den store Blodbøg nærved den ene Side af Alleen til Valby og omtrent ligeoverfor nærved den anden Side af Alleen den saakaldte Evaldsbøg, der skal have sit Navn fra en af Frederik den

Sjettes Adjutanter General Evald og som er bekjendt som den Bøg, der aarligen pleier at springe først ud i Kjøbenhavns Omegn. Paa en Plaine nærved Pilealleen staar en Række amerikanske Ege, der tilligemed flere andre sjeldne Træer i Christian den Ottendes Tid ere skjænkede af den bekjendte Gartner Booth i Flotbeck ved Hamburg.

Indenfor Indgangen til Søndermarken ligeoverfor Slottet er der i 1859 til Reservoir for Kjøbenhavns Vandværk anlagt et meget stort Vandbassin med Springvand i Midten, der omgiven af Træerne og med Vandtaarn i Nærheden danner et smukt Parti.

Søndermarken har fra gammel Tid havt flere smukke Udsigter, men nogle af disse, saaledes en Udsigt, man i ældre Tid havde udover Pilealleen og ind ad Kjøbenhavn til, og en anden Udsigt over Kalvebodstrand og Amager, ere nu ødelagte dels ved at Træerne ere voxede mere til og dels ved Opførelsen af høie Bygninger i Omegnen. De to smukkeste Udsigter, man har tilbage, ere begge fra den Bakke, paa hvilken det kinesiske Lysthus ligger. Fra den ene Udsigt ser man meget langt ud og kan endog i klart Veir se Roskilde Domkirke, den anden Udsigt er ved selve det kinesiske Lysthus, hvor man har en stor Plaine nedenfor sig med en mægtig Graapoppel i Midten og Valby og det bagved liggende Land til Baggrund.

Til den korte Skildring af Haverne, der her er forsøgt, tør maaske føies nogle fragmentariske Notitser om den Dyreverden, der er repræsenteret. I Frederiksberg Have, i hvis Kanaler der foruden de fra gammel Tid velbekjendte Svaner nu ogsaa svømme Graaænder, som vistnok oprindelig ere Desertører fra Zoologisk Have, er der Nattergale, navnlig ved Kilden og paa Andebakøen, og i begge Haver kan man høre Gjøgens Kukken og Uglens Tuden og i Søndermarken Skovduens Kurren. Ved det norske Hus i Søndermarken kan man, naar man er heldig, træffe Egern. Der findes

ogsaa Ræve og disse havde for nogle Aar siden gravet dybe Gange i en af de gamle Alleer i Frederiksberg Have oppe ved Slottet og vare brudte ind i Zoologisk Have hvor de havde anrettet Ødelæggelse mellem Fuglene.

Skjønt der vistnok kun er faa Steder i Danmark, om hvis Skjønhed alle ere og altid have været saa enige som om Frederiksberg Slot med Haven og Søndermarken, er det dog naturligt, at der i en Tid, der er saa kritisk som vor, har lydt Stemmer, som have havt et eller andet at udsætte paa Havernes nuværende Tilstand, og paa den Plan, hvorefter de behandles. Af disse Anker, der kun ere fremkomne meget enkeltvis, synes den væsenligste at være den, at der, fornemmelig i Frederiksberg Have, er i Aarenes Løb plantet altfor megen Bøg og at denne efter sin Natur truer med at kvæle de andre Plantninger og at indsnevre Plainerne. Men selv de, der have fremsat disse Anker, have erkjendt, at baade Frederiksberg Have og Søndermarken i det Store og Hele staa som Mønstre paa engelsk Haveanlæg. Ogsaa i en anden Retning, med Hensyn til Havernes Benyttelse, har der i vor Tid været fremsat Projecter. I 1866 ansøgtes der om Opførelsen af en Beværtningspavillon i Frederiksberg Have og i 1870 indgave de Danske Vaabenbrødre et Andragende om at maatte leie den Ø, paa hvilken det kinesiske Lysthus ligger, og der holde Markeder i veldædigt Øiemed. Begge disse Andragender bleve heldigvis afslaaede og naar undtages at Kjøbenhavns Kommune i en Række af Aar lod paa Grundlovsaftenen Fyrværkeri afbrænde paa Plainen nedenfor Slottet, har der ikke fundet offenlige Forlystelser Sted. Derimod har Frederiksberg Skøiteløberforening i den sidste halve Snes Aar faaet Lov til paa Kanalerne omkring Andebakøen at indrette en Skøiteløberbane, der i de smukke Omgivelser tager sig fortrinlig ud. Et væsenligt Fremskridt i Havernes Benyttelse er sket i den nuværende Haveinspecteurs Tid. Tidligere vare alle Græsplainerne util-

gængelige for Publicum og det gamle Forbud, som vi kjende fra „Capriciosa“ om at „Ingen maa ligge i Græsset dér“ overholdtes strengt, men i de senere Aar ere Plainerne givne fri, og man kan nu især paa Søndagaftnerne se Skarer af Folk leirede i Græsset omkring deres Madkurve eller ifærd med at spille Boldt etc. paa de store Plainer. Der er herved skabt et Folkeliv og en Lystighed baade i Frederiksberg Have og Søndermarken, som man, om ogsaa Græsset lider lidt derved, ikke kan andet end paaskjønne, og det maa siges til Kjøbenhavnernes Ros, at den givne Tilladelse ikke er bleven misbrugt, idet der aldrig finder Uorden eller Spektakel Sted. En anden Forandring fra tidligere Tid er, at der for et Par Aar siden er kommen Baade i Kanalerne i Frederiksberg Have, der har Station ved Kilden og for Betaling ro Folk rundt.

Frederiksberg By havde endnu en Række Aar efterat Bebyggelsen omkring i Sognet var begyndt beholdt sit Præg fra tidligere Tid, men dette taber sig Aar for Aar mere og mere. Der er vel endnu en Stamme tilbage af den ældre Befolkning, men den udgjør kun en lille Del af de nuværende Beboere. De sidste Bønder i Frederiksberg By uddøde for en 20—30 Aar siden, men der findes endnu nogle enkelte Avlsbrugere, navnlig i Alleegade. Af Gaderne er Alleegade den, der mest har bevaret Karakteren fra ældre Tid, hvilket fornemmelig skyldes Havepladsene foran Husene og det i 1810 givne Forbud mod at der bygges paa dem. Der har forøvrigt i sin Tid flere Gange været gjort Forsøg paa at overtræde dette Forbud ved Opførelsen af Beværtningshuse, smaa Boutikker etc. og Kommunalbestyrelsen har endog maattet søge Domstolenes Hjelp for at faa Forbudet overholdt og de nævnte Smaahuse fjernede. Bredgade var indtil for faa Aar siden gammeldags uforandret med mange smaa lave Huse og naar man en Søndagaften kom fra Menneskevrimlen og Tumlen i Runddelen og ved

Beværtningsstederne i den sydlige Del af Alleegade, var det en paafaldende Overgang at komme til den stille og næsten menneskетomme Bredgade, men i de senere Aar er ogsaa her opført endel store og høie Bygninger og Færdslen i Gaden i det Hele blevet mere livlig.

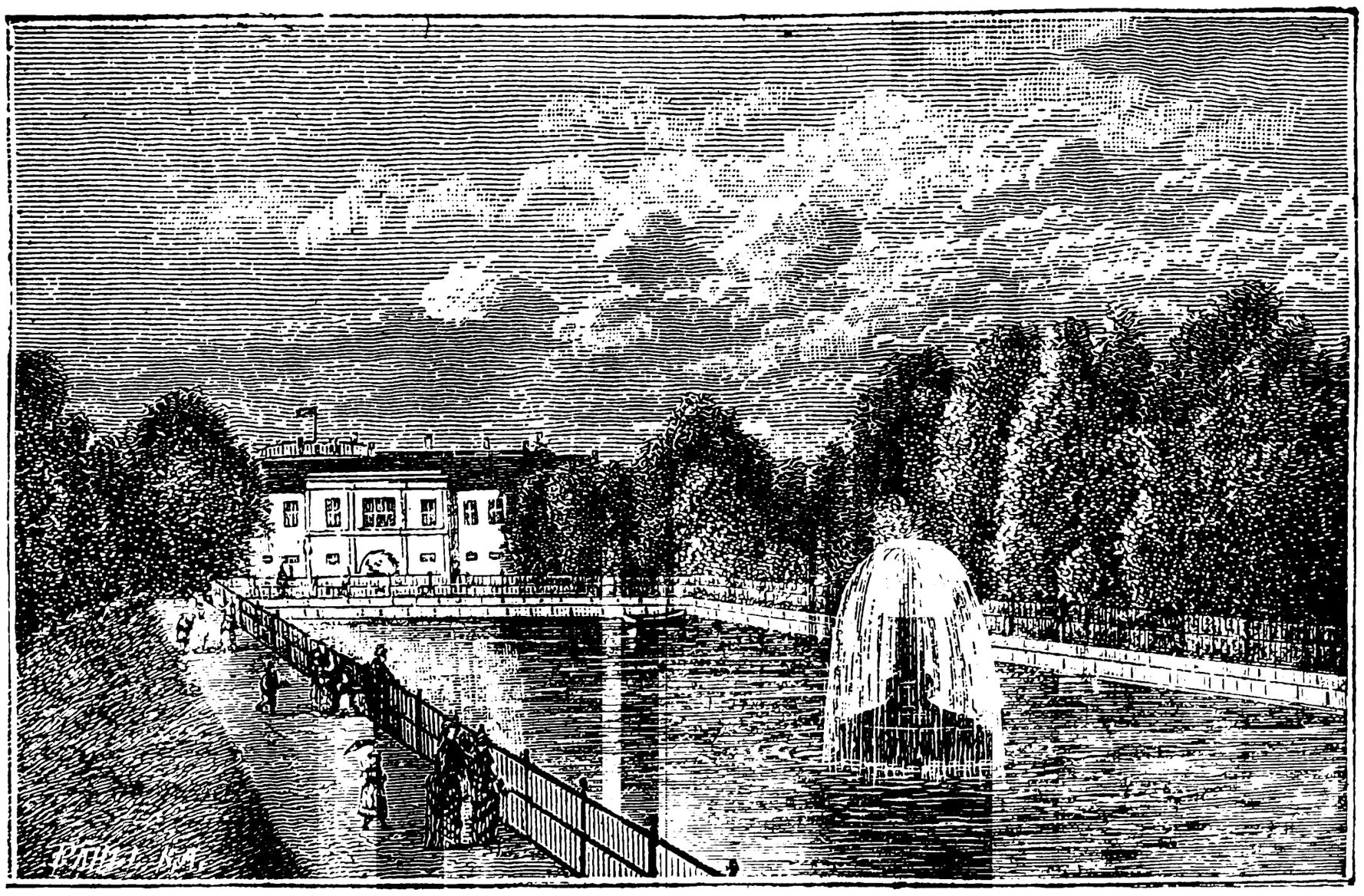
Frederiksberg Allee har ved den stærke Bebyggelse, der har fundet Sted, faaet et meget forandret Udseende

Jostys Pavillon.

Istedetfor at man tidligere havde frodige Marker paa begge Sider ligger nu den ene Bygning ved Siden af den anden og skjønt de fleste af de opførte Steder ere Villaer med store Haver eller Bygninger, der udmærke sig i arkitektonisk Henseende, f. Ex. det store Sted mellem Hauchsvei og Alhambravei, der i Folkemunde har faaet Navn af Tuillerierne, er der dog ogsaa i de senere Aar opført ikke saa faa Huse, der have et aldeles kjøbenhavnsk Præg med Urtekræmmer-

og Spekhøkerboutikker i Kjelderne. Det, der fornemmelig har forandret Alleens Karakter, er dog de mange Veie og Gader, der udmunde i samme. Tidligere var der paa hele Strækningen fra Værnedamsvei til Frederiksberg Runddel ikke en eneste Sidevei, nu er der 11, nemlig 5 paa høire Side af Alleen og 6 paa venstre. Men uagtet alt dette og uagtet mange af de gamle Lindetræer ere gaaede ud, saa

Bassinet i Søndermarken.

at de have maattet ombyttes med nye unge Træer, er Alleen dog i det Store og Hele endnu udmærket smuk og gjør ved sin betydelige Længde af over en halv Fjerdingvei og sine brede Alleer paa begge Sider et imponerende Indtryk. Begyndelsen af Alleen ved Indgangen fra Vesterbro er som bekjendt skjæv, saa at man ikke strax ser Alleen i sin Længde, og da dette Stykke derhos er smallere end den øvrige Allee og derfor kun beplantet med en enkelt Række tilmed unge Træer paa hver Side, er det et Spørgsmaal, om

man ikke af Skjønhedshensyn burde borttage disse Træer og først lade Alleen begynde ved Omdreiningen udfor Stederne Nr. 7 og 8. Naar man da tillige ved Veibanen over den lille Runddel plantede to dobbelte Rækker Træer, havde man en fuldstændig lige Allee med to Rækker Træer paa hver Side i hele dens Længde.

Med den anden af de gamle Veie mellem Kjøbenhavn og Frederiksberg, Gamle Kongevei, er der foregaaet en endnu større Forandring, end med Alleen. For 40 Aar siden var Gamle Kongevei en almindelig Landevei, nu er den en fuldstændig Gade med hele Rækker af høie Huse og med den ene Boutik ved Siden af den anden. Som den egenlige Hovedvei ikke blot fra Frederiksberg, men ogsaa for Trafiken ude fra Landet, der for at undgaa den steile Frederiksberg Bakke gaar om ad Fasanveien og gjennem Smallegade, er Gamle Kongevei altfor smal og der kunde ogsaa her være Grund til at borttage den enkelte Række forøvrigt smukke Træer, der staa paa Strækningen fra Værnedamsvei til Smallegade og som, da de ere plantede ved Veibanens sydlige Side, ikke give Skygge for Gangstierne. En anden Ulempe for Trafiken er, at Gamle Kongeveis Fortsættelse paa Kjøbenhavns Grund ikke fører lige ind i Byen, men der, hvor Trommesalen tidligere laa, dreier om ad Vesterbro. Var den ført lige ind, som det i sin Tid, før Kjøbenhavns Jernbanestation i 1864 fik sin nuværende Plads, var foreslaaet, vilde Gamle Kongevei være mundet ud i Jernbanegade.

Med den voxende Folkemængde i Kjøbenhavn har Jernbanetrafiken og Dampskibsfarten i Sundet i de sidste 20—30 Aar udviklet sig i en overordenlig Grad, men ved Siden deraf har Frederiksberg sin gamle Tiltrækningskraft til Udflugter for Kjøbenhavnerne og Kommunicationen er nu meget let, idet Sporvognene kun bruge et Kvarter for at kjøre fra Tivoli til Frederiksberg. Allerede fra det tidligste Foraar

strømme om Søndagene, naar Veiret er godt, Skarer af Folk tilfods og tilvogns til Frederiksberg og paa de egenlige Sommersøndage er der om Eftermiddagen især paa Alleenberg og i Frederiksberg Runddel en saadan Trængsel, at man har Møie med at komme frem. Allerstørst er dog Menneskevrimlen Pintsedagsmorgen fra før Solen staar op, idet Kjøbenhavnerne, især af Almue- og Tjenesteklassen, efter en vistnok meget gammel Skik, drage til Frederiksberg for at se „Solen danse“ og i de tidlige Morgentimer ere da Lysthusene i Beværtningshaverne propfulde af Folk, Karouselbanerne ere i fuld Gang, Musikkorene spille etc., alt indtil Kirketiden paabyder Stilhed.

Med den stærke Tilstrømning, der om Sommeren er til Frederiksberg, vilde, hvis ikke baade Kommunalbestyrelsen og Politiet havde holdt stærkt igjen, Frederiksberg Allee og Alleegade snart have faaet Karakteren af en Dyrehavsbakke med det ene Beværtnings- eller Forlystelsessted ved Siden af det andet, men man har fulgt det Princip saavidt muligt kun at beholde de gamle Forlystelsessteder og at nægte Tilladelse til Oprettelsen af nye og det er tillige lykkedes at faa enkelte mindre heldige Etablissementer fjernede, saaledes Danseboden „Kolossæum“, der havde afløst Rosenlund paa Værnedamsvei, og den Schweitzerpavillon, der i en Række Aar laa strax ved Indgangen til Alleen paa høire Haand. De mest besøgte Forlystelsessteder ere endnu Alleenberg og Sommerlyst samt det senere tilkomne Morskabstheater ligeoverfor, endvidere i Alleegade Hallebys tidligere Beværtningssted, der i mange Aar blev fortsat af nu afdøde Sletting, og C. Kehlets Etablissement paa den anden Side af Gaden. Udenfor det egenlige Frederiksberg er der endnu af mere bekjendte Forlystelsessteder Korups Have bagved Søndermarken ved Udgangen til Valby og Vodroflund (det tidligere Lyststed Vodrofgaard).

Folkemængden i Kjøbenhavn er, selv om Frederiksbergs

Befolkning ikke medregnes, i de sidste 30 Aar stegen fra 150,000 til 300,000 Mennesker og Byens Omfang udvides derfor Aar for Aar. Terrainet mellem Kjøbenhavn og Valby er paa Vei til at blive fuld af Kjøbenhavnske Gader og hvis Bebyggelsen af Frederiksberg Landdistrikt vedbliver, som den er begyndt, vil Frederiksberg Slot om ikke ret lang Tid komme til at ligge inde i Kjøbenhavn ligesom Rosenborg, der jo ogsaa i sin Tid har ligget paa Marker udenfor Byen. Lad os da haabe, at det, der er tilbage af det gamle Frederiksberg, Slottet og Haverne, maa som hidtil forblive uberørt, og at man ikke, som man i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede gjorde med Rosenborg Have, vil skære Stykker af Haven eller Søndermarken for at anvende dem til andet Brug, eller — hvad der engang for nogle Aar siden har været foreslaaet — vil sælge de til Slottet hørende Grunde i Pilealleen til Bebyggelse. Med deres betydelige Udstrækning og høie Terrain vil da baade Frederiksberg Have og Søndermarken, om end Bebyggelsen rundt om dem bliver nok saa stor, beholde den sjeldne Skjønhed, for hvilke de nu snart gjennem to Aarhundreder have været saa berømte.

Frederiksberg har fra den i 1736 fik sin egen Præst havt følgende Præster: I. G. Kinast fra 1736 til 1773, P. M. Vogelius fra 1773 til 1777, J. K. Thillerup fra 1777 til 1780, J. M. Weinreich fra 1780 til 1785, H. Pontoppidan fra 1785 til 1787, L. H. Smith fra 1788 til 1789, J. Bruun fra 1789 til 1798, M. F. Liebenberg fra 1799 til 1810, J. H. Freckland fra 1810 til 1823, S. Schjødte fra 1824 til

1834, L. C. Holsøe fra 1835 til 1862, P. E. Hall fra 1863 til 1876 og C. Ewaldsen siden 1876.

Fra 1819, da Kjøbenhavns Amts Birk blev delt, har foruden den tidligere nævnte H. C. Hansen Følgende været Birkedommere i Søndre Birk: J. Holstein fra 1825 til 1832, M. Frederichsen fra 1833 til 1851, C. N. Petersen fra 1851

Udsigt fra Søndermarken til Valby.

til 1871, A. E. C. Eberlin, Forfatteren af nærværende Skrift, fra 1871 til 1881 og C. V. M. Ingerslev siden 1881.

Arealet i Frederiksberg Sogn eller Frederiksberg Kommune, hvilke Benævnelser nu, da Vesterbro ikke længere i kirkelig Henseende hører under Frederiksberg, betegne det Samme, er 1,568 Tdr. Land med 220 Tdr. Ager og Engs Hartkorn. Endnu for ikke mange Aar siden var der flere

kjøbenhavnske Enclaver, der fra gammel Tid hørte under Frederiksberg, men disse ere nu indlemmede i Kjøbenhavn, deriblandt den forrige Jernbanegaards Terrain inde ved Tivoli, der først blev indlemmet i 1879. Frederiksberg grænser mod Vest til Brøndshøi og Hvidovre Sogne, idet mod Nordvest Grøndal og Flintholm ere de yderste Gaarde og mod Sydvest Remiseveien danner Grænsen. Mod Nord og Øst danne Ladegaardsaaen og St. Jørgens Sø naturlige Grænser, men mod Syd ere Frederiksbergs Grænser næsten ikke til at paavise. Et langt Stykke af Gamle Kongevei, nemlig fra Bagerstræde til Værnedamsvei, hører paa den ene Side til Frederiksberg og paa den anden Side til Kjøbenhavn. Det Samme er Tilfælde med Værnedamsvei og med det Stykke af Frederiksberg Allee, der ligger mellem Vesterbro og den lille Runddel. Derefter gaar Grænsen i en aldeles lige Linie over den nyanlagte Tvedesvei til Rahbeks Allee, i hvilken de første Steder paa venstre Haand, deriblandt det store Bryggeri, høre til Kjøbenhavn, medens de øvrige Steder i Rahbeks Allee høre til Frederiksberg. Fra Bakkehusene gaar Grænsen forbi Gamle Bakkegaard og de store Jacobsenske Bryggerier, der alt hører til Hvidovre Sogn, langs Søndermarken til Valby, som danner den sidste Grænse mod Syd, men ogsaa her er Grænsen vanskelig at finde, idet der ved Begyndelsen af Valby mellem denne og Søndermarken er et lille Areal, der fra gammel Tid har ført Navnet „Klemmen“ og hørt under Frederiksberg Sogn og paa hvilket der nu findes flere store Bygninger.

Ladegaarden blev efterat den var ophørt at være Hospital og i 1822 var indrettet til Fabriksbygning for Kjøbenhavns Fattigvæsen, i politiretlig Henseende henlagt under Kjøbenhavn, men i alle andre Henseender hører den endnu under Frederiksberg, saa at f. Ex. Befolkningen paa Ladegaarden medtages ved Folketællingerne paa Frederiks-

berg og at Dødsfald paa Ladegaarden anmeldes for Frederiksberg Skifteret.

Thingstedet for Frederiksberg blev i 1848 fra Blaataarn flyttet til Kjøbenhavns Amts Thing- og Arresthus paa Blegdamsveien, men er i September 1886 forlagt til Frederiksberg Kommunes nyopførte Administrationsbygning i Falkoneeralleen, hvorhen ogsaa Birkecontoret, der fra Halvtreserne var i Lykkesholms Allee og siden 1871 i en Gaard paa Hjørnet af Smallegade og Alleegade, nu er henflyttet.

Paa Grund af den overordenlige Tilvæxt af Forretningerne ved Birkedommerembedet i Søndre Birk, som den voxende Folkemængde har medført, har der gjentagne Gange været Spørgsmaal om Embedets Omordning og som Resultat af de herom førte Forhandlinger, er ved Lovene af 15. April 1887 og 5. April 1888 Frederiksberg bleven udskilt fra Søndre Birk, saa at den danner et eget Frederiksberg Birk, i hvilket der derhos ved Siden af Birkedommeren er ansat en Stråffedommer til Undersøgelse og Paadømmelse af Justits- og Politisager.

I den ved Loven af 29. December 1857 og en senere Lov af 23. December 1861 for Frederiksberg Sogns Bestyrelse fastsatte Ordning er der hidtil ikke skeet anden Forandring, end at Antallet af Medlemmerne af Ligningscommissionen, der tidligere kun var 7, er i 1886 forøget til 15 Medlemmer. Derimod er Antallet af Kommunerepræsentanter, hvilket kun kan ændres ved Lov, endnu uforandret og man har derfor det Særsyn, at Frederiksberg, der har 43,000 Indbyggere, kun har 9 Repræsentanter, medens baade Aarhus og Odense foruden flere andre mindre Byer har hver 19 Repræsentanter.

Frederiksberg Kommunalbestyrelse holdt fra først af sine Møder i et Locale i Kommunens Fattighus i Alleegade, derefter i dets i 1863 opførte Hospital paa Lampeveien og senere i den ovenfor omtalte Gaard paa Hjørnet af Smalle-

gade. I 1874 fik Kommunalbestyrelsen sine Localer og Contorer i den da opførte Skole paa Lampeveien og derfra ere de nu henflyttede til den nye Administrationsbygning.

Paa Grund af Frederiksberg Kommunes Beliggenhed og den kjøbenhavnske Karakter, den ved den stærke Bebyggelse har faaet, har der fra mange Sider været reist Spørgsmaal om Kommunens Indlemmelse i Kjøbenhavn, og et Forslag herom var i 1874 til Forhandling i Frederiksberg Kommunalbestyrelse, hvor det imidlertid blev forkastet med et ringe Flertal.

Den Udvikling i alle Retninger, der har fundet Sted i Frederiksberg i den sidste Menneskealder, har selvfølgelig stillet store Krav til de Mænd, der have deltaget i Bestyrelsen af de kommunale Anliggender, men Kommunen har havt det Held, at der mellem disse Mænd dels tidligere har været og dels endnu er mange, der enten som Medlemmer af Kommunalbestyrelsen eller som Bestyrere af de særskilte Administrationsgrene med Iver og Dygtighed have varetaget deres Hverv. Blandt de afdøde af disse Mænd bør her nævnes Birkedommer Etatsraad C. N. Petersen, der i de Aar, da hele Grundlaget for den nye Ordning af Kommunens Anliggender blev lagt, havde den væsenligste Del i Udarbeidelsen af de dertil hørende Love og Vedtægter, og Etatsraad Finanshovedkasserer Stæger, der samtidig i en lang Aarrække var Formand for Kommunerepræsentanterne.

Af de enkelte kommunale Anliggender er der tvende, for hvis Ordning Frederiksberg Kommune fra alle Sider har mødt stor Anerkjendelse, nemlig Indretningen af dens Skolevæsen og dens gode Veie. Derimod staar den med Hensyn til Belysningen af Gader og Veie tilbage for Kjøbenhavn, ligesom Kloakvæsnet, der for en stor Del er ordnet paa en Tid, da man ikke kunde forudse den overordenlige Bebyggelse, som senere har fundet Sted, i en nær Fremtid vil udkræve betydelige Arbeider. De kommunale Skatter

ere selvfølgelig under Kommunens Udvikling stegne meget betydelig: der svares saaledes nu i Formue- og Lejligheds-skat af hver Skatteportion det dobbelte af hvad der svaredes for 20 Aar siden.

Som før omtalt havde Frederiksberg i tidligere Tid kun 1 Natvægter og først i 1854 naaede man til at faa 3 Vægtere. Senere blev deres Antal betydeligt forøget og der blev tillige ved kommunal Foranstaltning ansat Betjente til Patrouillering om Dagen. I 1875 blev Politiet omordnet, saaledes at 4 ved Søndre Birk ansatte Amtspolitibetjente og hele det kommunale Politi kom til at danne et samlet Politi, bestaaende af en Politiassistent, 10 Politibetjente og 18 Natvægtere, hvorhos der i en Bygning paa Hjørnet af Runddelen og Pilealleen, hvor der siden 1867 havde været Brandstation, nu ogsaa blev indrettet en Politistation. I 1881 blev Vægterinstitutionen hævet og istedetfor ansat flere Politibetjente, og Politiet bestaar fortiden af Politiassistenten og 34 Betjente og har Station i den nævnte Bygning, der i Løbet af det sidste Aar er bleven ombygget og udvidet. Brandstationen er nu henflyttet til Lampeveien ved Siden af den nye Administrationsbygning.

Ligesom Frederiksberg endnu som Landkommune hører under Kjøbenhavns Amtsraad, saaledes hører den i medicinal Henseende under Fysicus i Holbæk og Distriktslægen i Taastrup.

Frederiksberg Hospitalsvæsen, der sorterer under Frederiksberg Fattigcommission, er siden Hospitalets Opførelse i 1863 blevet betydeligt udvidet, navnlig i 1872 da Kommunen kjøbte Eiendommen Flintholm til Epidemihospital, og i 1884, da en stor ny Hospitalsbygning opførtes ved Siden af den ældre. Som Overlæge ved samme har fungeret Professor Imm. Schjødte til sin Død i 1873 og senere J. A. Holstein. Foruden disse Mænd har Professor F. Howitz i en

lang Aarrække været knyttet til Hospitalet, idet han har havt en stor Del af sine Patienter indlagt i samme.

I politisk Henseende hører Frederiksberg til Kjøbenhavns Amts 1ste Valgkreds og har sammen med Amager og flere af Landsognene Vest for Frederiksberg kun een Repræsentant i Folkethinget, uagtet alene Frederiksbergs nuværende Indbyggerantal er næsten tre Gange saa stort som det Indbyggerantal, der i Grundloven er betegnet som det normale for en Valgkreds. Kredsens Folkethingsmand var i over 30 Aar, fra 1848 til 1881, en af de mest fremragende Mænd i Danmark, nu afdøde Geheimeraad C. Hall, der siden 1840 som Eier af Ny Bakkegaard boede i Frederiksberg Sogn, hvor Mindet om hans sjeldne personlige Elskværdighed vil bevares i kjærlig Erindring af enhver, der har kjendt ham.

Henvisninger.

1. A. Heise. Historisk Tidsskrift V, 2 p. 517.
2. O. Nielsen. Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse, I, p. 5, 261.
3. Kongerigets Archiv. Kjøbenhavns Amts Regnskab for 1650.
4. Wolf. Encomion Regni Daniæ. 1654. p. 364.
5. Det Store Kgl. Bibliothek. Nye Kgl. Samlinger I. 1. Landkort fol. 387. Pontoppidan. Den danske Atlas, p. 66.
6. Allen. De tre nordiske Rigers Historie, II, p. 291.
7. Thurah. Beskrivelse over Amager. 1758.
8. K. A. Deliberations Protocol 41, fol. 53—57.
9. Wolf. Encomion, p. 555. Geheime-Archivet. Skab 14, Nr. 22.
10. Nyerup. Efterretninger om Kong Frederik den Tredie. p. 169.
11. Nye Kirkehistoriske Samlinger, III. p. 161. Wibergs Præstehistorie.
12. P. W. Becker. Samlinger til Danmarks Historie, II, p. 231, 266. O. Nielsen. I „Illustreret Tidende“ for 1877. Nr. 938.
13. K. A. Amtsregnsk. for 1669. Del. Prot. 4, fol. 38.
14. K. A. Amtsregnsk. for 1672.
15. K. A. Del. Prot. 2, fol. 240.
16. G. A. Pakken Nr. 36.
17. K. A. Amtsregnsk. for 1677 og 1678.
18. K. A. Amtsregnsk. for 1682.
19. G. A. Pakken Nr 36.
20. G. A. Sjællandske Register for 1689.
21. O. Nielsen. Kjøbenhavns Diplomatarium, I, p. 782.

22. K. A. Del. Prot. Original 30. Juni 1691.
23. K. A. Del. Prot. 39, fol. 176.
24. K. A. Del. Prot. 39, fol. 149.
25. Bussæus. Historisk Dagregister.
26. Bussæus. l. c.
27. K. A. Amtsregnsk. for 1708.
28. O. Nielsen. Kjøb. Dipl., III, p. 408.
29. O. Nielsen. Kjøb. Dipl., III, p. 533.
30. K. A. Amtsregnsk. for de nævnte Aar og Del. Prot. Original 4 Jan. 1690.
31. K. A. Del. Prot. 65, p. 56 og 60, fol. 200.
32. K. A. Diverse Documenter, II. H. 3. Nr. 3.
33. Danske Magazin. Første Række, III, p. 314.
34. K. A. Del. Prot. 41, fol. 53 flg.
35. G. A. Pakken Nr. 36.
36. G. A. Pakken Nr. 36.
37. K. A. Div. Doc., II. H. 3. Nr. 3.
38. Danske Samlinger, II Række, 6 Bind, p. 49.
39. G. A. Pakken Nr. 36. K. A. Expeditions Prot. 3.
40. K. A. Exped. Prot. 14.
41. Jens Møller. Skandinavisk Litteraturselskabs Skrifter, 23de Bind.
42. G. A. Danske Samlinger. Hofholdning Nr. 253.
43. De Vrigny. Relation d'un voyage en Danemarc. 1706.
44. G. A. Pakken Nr. 36.
45. G. A. Skab 14 Nr. 22 og Sjællandske Register.
46. G. A. Sjællandske Tegnelser. Mai 1703.
47. Nye Tidende for 1704.
48. G. A. Regnskaber over Particulairkammerets Bygningsomkostninger.
49. Brasch. Vemmetoftes Historie, II, p. 109.
50. Jens Møller. l. c. p. 113.
51. G. A. Particulairk. Bygningsregnsk.
52. Jens Møller. Mnemosyne, II, p. 187.
53. Kjøbenhavns maanedlige Postrytter for 1735.
54. Riegels Skilderi af Sjette Christian, p. 504.
55. Mandix. Danmarks Historie for 60 Aar siden. 1830.
56. Holbergs Epistler Nr. 188, 189, 446.

57. Extraordinaire Relationer for 1740.
58. Meier. Efterretninger om Fredensborg Slot, p. 43.
59. Berlings Avis for 1756.
60. Holst. Kjøbenhavn og Kongerigets Kjøbstæder for hundrede Aar siden, p. 138.
61. K. A. Kgl. Resolutioner fra Rytterdistricternes Contoir. 1736. Nr. 43.
62. K. A. Kgl. Resol. fra Rytt. 1740. Nr. 103.
63. K. A. Kgl. Resol. fra Rytt. 1736. Nr. 56.
64. K. A. Del. Prot. 58, fol. 6.
65. K. A. Kgl. Resol. fra Rytt. 1732. Nr. 34.
66. Kjøb. maanedl. Postr. for 1734.
67. K. A. Kgl. Resol. fra Rytt. 1734. Nr. 16.
68. Jens Møller. Mnemosyne, IV, p. 391.
69. G. A. Sjæll. Tegn. 15. Marts 1737.
70. K. A. Exped. Prot. Nr. 8.
71. Mansa. Hist. Tidsskr., I, 3die og 4de Bind.
72. G. A. Sjæll. Tegn. 16. Novbr. 1728.
73. G. A. Sjæll. Tegn. 19. Novbr. 1734.
74. Berlings Avis for 1769, Nr. 43.
75. K. A. Del. Prot. 6. Oct. 1731.
76. K. A. Kgl. Resol. fra Rytt. 1758. Nr. 45.
77. Adresseavisen for 1766 Nr. 166.
78. Hist. Tidsskr., IV, 2, p. 714.
79. Christian Flensborg. Den Danske Mercurius. 1770.
80. Reverdil. Struensee og Hoffet i Kjøbenhavn (Moltkes Oversættelse, p. 173 flg.)
81. Suhm. Samlede Skrifter, XVI, p. 58.
82. Reverdil. l. c., p. 165.
83. Hist. Tidsskr., III, 4, p. 458.
84. Berl. Avis for Decbr. 1753.
85. K. A. Rentekammerets Resolutions Protocol 1781, Nr. 145, og Pakken Diverse XV, 15, Nr. 15.
86. K. A. Rentek. Res. Prot. 1782. Nr. 176.
87. Berl. Avis for 5. April 1765.
88. K. A. Rentek. Res. Prot. 1768. Nr. 54.
89. K. A. Rentek. Res. Prot. 1775. Nr. 128.

90. K. A. Bygningsdirectionens Copibog. Nr. 185.
91. K. A. Rentek. Res. Prot. 1784. Ltr. A.
92. K. A. Rentek. Res. Prot. 1795. Nr. 116.
93. K. A. Rentek. Res. Prot. 1771 Nr. 83, 1772 Nr. 63, 1773 Nr. 46.
94. K. A. Rentek. Res. Prot. 1779 Nr. 37, 1780 Nr. 28.
95. Ahnfelt. Från Europas Hof, I, p. 241.
96. Overskou. Den Danske Skueplads, IV, p. 3.
97. Ahnfelt, l. c.
98. Brock. Rosenborg, II, p. 127.
99. Werlauff. Hist. Tidsskr., IV, 4, p. 387.
100. Giessing. Frederik den Sjettes Regjeringshistorie, I, p. 152.
101. Mynsters Liv og Levnet, p. 34.
102. Rahbeks Erindringer, IV, p. 49.
103. Malling. Beskrivelse af Høitidelighederne ved Kronprinsens Formæling.
104. Giessing, l. c., p. 139.
105. Overskou. Den Danske Skueplads, III, p. 589.
106. Werlauff, l. c., p. 249.
107. Danske Samlinger, I Række, 1 Bind. p. 108, 401.
108. Werner Abrahamson i Lahdes Danmarks Kjøbstæder, Slotte etc.
109. Dagen for 1806. Nr. 17.
110. H. N. Clausen. Optegnelser om mit Levnet, p. 34.
111. Werlauff, l. c., p. 375.
112. Berl. Tidende for Mai 1803.
113. K. A. Rentek. Res. Prot. 1786. Nr. 145.
114. Morgenposten for 1787. Nr. 50.
115. Werlauff, l. c., p. 375.
116. K. A. Rentek. Res. Prot. 1799. Nr. 374.
117. K. A. Rentek. Res. Prot. 1799. Nr. 33.
118. Engelstoft. Hist. Tidsskr., V, 2, p. 368.
119. K. A. Rentek. Res. Prot. 1801. Ltr. A. Nr. 26.
120. Oehlenschlägers Erindringer. Udgaven af 1872, p. 483.
121. K. A. Rentek. Res. Prot. 1810 Nr. 123, og 1818 Nr. 247.
122. Steffens. Was ich erlebte, II, p. 183.
123. F. Schiern. Hist. Tidsskr., IV, 2, p. 760.
124. Kr. Arentzen. Baggesen og Oehlenschläger, 2den og 3die Del.
125. Berl. Tidende for 1807. Nr. 87.

126. Seeland im Sommer 1807 og Engelstofts Dagbogsoptegnelser i Danske Samlinger, I Række, 3die Bind.
127. Overskou. Af mit Liv og min Tid, p. 73.
128. Berl. Tidende for 1809. Nr. 105 og 106.
129. N. Bøgh. Fra Oehlenschlägers Kreds.
130. K. A. Rentek. Res. Prot. for 1799. Nr. 32.
131. Overskou. Den Danske Skueplads, IV, p. 753.
132. Ahnfelt. Ur Svenska hofvets og aristocratiens lif, VI, p. 204.
133. Rahbeks Erindringer. Dedicationen i 4de Del, og Grundtvig. Danmarks Trøst.
134. Berl. Tid. for 1829.
135. Politivennen for 1829, p. 397.
136. Nyerup. Kjøbenhavns Beskrivelse.
137. K. A. Rentek. Resol. Prot. for 1810. Nr. 389.
138. K. A. Rentek. Resol. Prot. for 1816. Nr. 79.
139. K. A. Rentek. Resol. Prot. for 1836. Nr. 136.
140. K. A. Rentek. Resol. Prot. for 1824 Nr. 87 og for 1826 Nr. 64.
141. Politivennen for 1831, p. 576.
142. K. A. Rentek. Resol. Prot. 1842. Nr. 177.
143. K. A. Rentek. Resol. Prot. 1782. Nr. 180.
144. K. A. Rentek. Resol. Prot. for 1824 Nr. 185 og for 1837 Nr. 431.
145. Tidsskrift for Havevæsen. 12te Aargang.

Skrifter, der særlig omhandle Frederiksberg.

Bendix Diderichsøn. Det kostelige og Kongelige Slot Friederichs-Berg. 1705.

Frederiksberg. Et Digt af Adam Oehlenschläger. 1817.

Gamle Minder fra Frederiksberg og Vesterbro. Af Petersen, Fuldmægtig. 1866.

Frederiksbergske Tilstande. En Skizze af W. H. 1866.

Samling af Love, Vedtægter m. v. vedrørende Frederiksberg Kommune. Udgiven ved Kommunesekretær Hattensen. 1881.

De siden 1866 aarlig udkomne Beretninger om Frederiksberg Kommune.

Paa Undertegnedes Forlag er udkommet og faaes i alle Boglader:

LANDBRUG OG LANDMÆND
I DANMARK
efter Stavnsbaandets Løsning.

123 Portræter og Smaabiografier med Indledningsartikler af

Carl Bruun, J. V. T. Hertel og **Erh. Frederiksen,**

udgivne af

M. Galschiøt.

Af Pressens Udtalelser om denne Bog anføres:

(Roskilde Avis.) „Bogen indledes med en ypperlig Artikel af Carl Bruun om Stavnsbaandets Løsning den 20. Juni 1788, ledsaget med Portræter af Kronprinds Frederik samt Andreas Peter Bernstorff, Chr. Ditlev Reventlow, Chr. Colbjørnsen og Joh. Ludv. Reventlow, og Artiklen slutter med et net lille Billede af Frihedsstøtten, som Kronprinds Frederik lagde Grundstenen til den 31. Juni 1792, omgivet af Bernstorff, Reventlow og Colbjørnsen.

Desuden indeholder denne fortrinlige Folkebog en betydelig Samling af Portræter og Smaabiografier af danske Landmænd og Andre, der har bidraget til Landbrugets Udvikling herhjemme i de sidste hundrede Aar, og da Udvalget er gjort efter Samraad med kyndige Mænd paa dette Omraade baade i Kjøbenhavn og omkring i de forskjellige Landsdele, hvad Udgiveren bemærker i Forordet, og da deres Raad og Anvisning i Et og Alt er bleven fulgt, fortjener Bogen saa meget mere al mulig Udbredelse. En Deel af Indholdet har været optaget i „Illustreret Tidende"; ikke desto mindre vil den sikkert finde stor Afsætning nu i et samlet Hele, tilmed da Prisen er meget lav: *304 Sider med 123 Portræter for* — **2 Kroner!**"

Forlagsbureauet i Kjøbenhavn.

Ny Subskriptionsindbydelse

paa

Statistisk-topografisk Beskrivelse

af

KONGERIGET DANMARK

ved

J. P. Trap.

Anden Udgave.

Med 689 Afbildninger og Kort.

Denne Haandbog, der baade ved sit Indhold og sin Natur har Præget af et Nationalværk, som neppe nogen Literatur har Mage til, giver dels et ydre Overblik over vort Fædrelands geographiske Forhold, Natur, Ejendommeligheder og Mindesmærker, dels historiske og kulturhistoriske Oplysninger om dets Fortid og Nutid, dels endelig reale, statistiske Meddelelser om dets Folk, dettes Leveveie, Regjering, Administration m. m.

Værket omfatter følgende 6 Dele:

1ste Del: Almindelig Del. VIII + 171 Sider.

2den Del: Indledning til den sjællandske Øgruppe. Beskrivelse af Staden Kjøbenhavn. VI + 378 Sider. Med 54 Træsnit i Texten, 19 Tontryk og følgende Kort: Kjøbenhavn ved Aar 1500; Kjøbenhavn omtr. Aar 1660; Kjøbenhavn omtr. Aar 1750; Kjøbenhavn og nærmeste Omegn Aar 1879, bestaaende af Oversigtskort og 12 enkelte Planer.

3die Del: Beskrivelse af Amterne Frederiksborg, Kjøbenhavn, Holbæk, Sorø, Præstø og Bornholm. VIII + 546 Sider. Med 178 Træsnit i Texten, 42 Tontryk; 7 Amtskort; 27 Kjøbstadskort; Kort over Egnen ved Hellebæk; Kort over det østlige Møen og Kort over det nordlige Bornholm.

4de Del. Indledning til den fyenske Øgruppe. Beskrivelse over Amterne Odense og Svendborg. Indledning til Lolland og Falster med tilhørende mindre Øer. Beskrivelse af Maribo Amt. VIII + 486 Sider. Med 81 Træsnit i Texten, 21 Tontryk; 3 Amtskort og 18 Kjøbstadskort.

5te Del. Indledning til Nørre-Jylland. Beskrivelse af Amterne Hjørring, Thisted, Aalborg, Viborg og Randers. VIII + 671 Sider. Med 73 Træsnit i Texten, 17 Tontryk; 10 Amtskort og 17 Kjøbstadskort.

6te Del. Beskrivelse af Amterne Aarhus, Veile, Ringkjøbing, Ribe og af Færøerne. VI + 575 Sider. Med 67 Træsnit i Texten, 13 Tontryk; 10 Amtskort og 13 Kjøbstadskort. — Sted-Register til 3die, 4de, 5te og 6te Del. 151 Sider. — Supplement til 3die, 4de, 5te og 6te Del. 68 Sider.

For at lette Publikum Anskaffelsen af dette Værk, der med det dertil hørende Klingseys Atlas koster 60 Kr., uden dette 50 Kr.. aabnes en ny Subskription. Hver tredie Uge udkommer et Hefte til Subskriptionspris 1 Kr. og samtidig med hvert 5te Hefte af Beskrivelsen følger et Hefte af Atlasset. De, der foretrække to eller flere Hefter maanedlig, kunne træffe Aftale derom med vedkommende Boghandel. Naar det ikke udtrykkelig angives, at Klingseys Atlas ikke ønskes, følger dette med. Indbundne Exemplarer til 72 Kr. 50 Øre haves paa Lager.

Subskription modtages i alle Boglader, hvor 1ste Hefte ligger til Eftersyn.

Forlagsbureauet i Kjøbenhavn i September 1888.

(O. H. Delbanco. G. E. C. Gad. J. Hegel. C. C. Lose.)